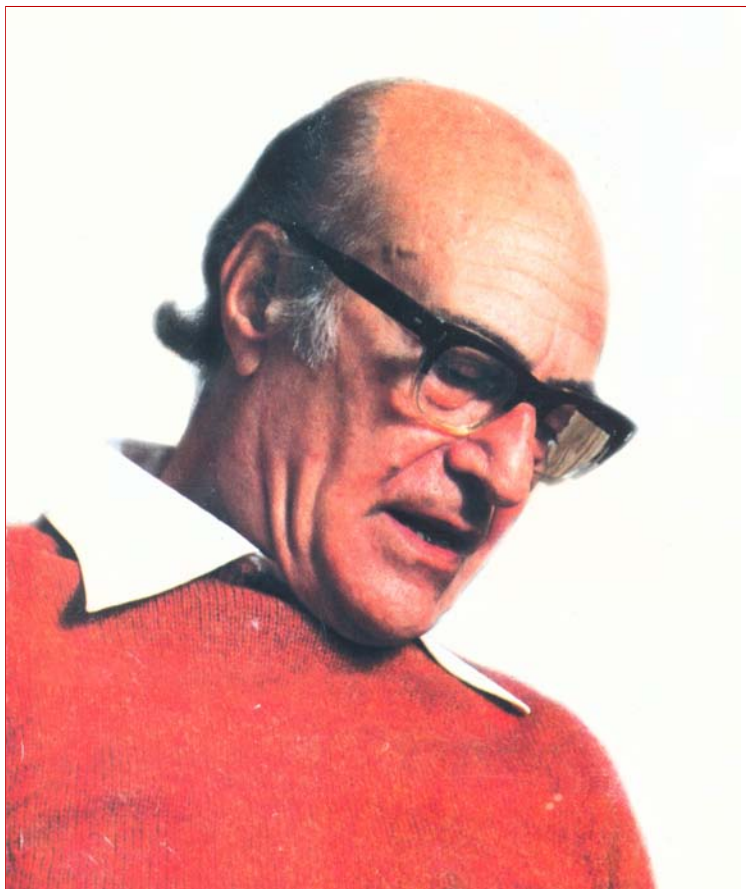

Přednášky
České společnosti novořeckých studií

Přednášky
České společnosti novořeckých studií

(2)

Brno 2002

Sborník vznikl a byl vydán díky finanční podpoře Akademie věd ČR
(projekt *Cyklus přednášek o novořecké kultuře a historii*).

Obsah

Růžena Dostálová, <i>Piják slunce stvořený pro ostrovy Egeidy</i>	5
<i>Οδυσσεάς Ελύτης, ο ποιητής του Αιγαίου</i>	11
Carolina Cupane, <i>Byzanz und die Literatur der Romania</i>	17
<i>Byzanc a literatura Romanie</i>	31
Diana Paraskevoğlu, <i>Michalis Kakojannis</i>	41
Růžena Dostálová, <i>Řecká studia v České republice</i>	53
<i>Οι ελληνικές σπουδές στην Τσεχική Δημοκρατία</i>	69
Jana Grusková, <i>Grécke štúdiá na Slovensku</i>	83
<i>Οι ελληνικές σπουδές στη Σλοβακία</i>	89

Piják slunce stvořený pro ostrovy Egeidy

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ

Odysseas Elytis (vlastním jménem Alepudelis, 2. 11. 1911 až 18. 3. 1996) patří mezi ty řecké autory (z básníků to byli K. Kavafis, J. Seferis a J. Ritsos, z romanopisců N. Kazantzakis), s jejichž díly se prostřednictvím překladů seznámili čtenáři mnoha zemí. Dva z nich se stali dokonce nositeli Nobelovy ceny za poezii — Seferis roku 1963 a Elytis roku 1979. Je zajímavé, že rodiny tří z těchto autorů pocházely z okrajových oblastí helénského světa: Seferis z maloasijské Smyrny, Kazantzakis a Elytis z Kréty, jeho rodina sem však přišla rovněž z maloasijské Mytilény na ostrově Lesbu. Brzy po osvobození Kréty z turecké nadvlády roku 1912 se Elytisova rodina přestěhovala do Atén, které se staly kulturním centrem řeckého státu. První básnické pokusy Elytisovy pocházejí už z doby jeho gymnazijních studií, nepřekvapuje nás tedy, že básník nedokončil studia práv, aby se plně mohl věnovat literární činnosti. Za studií trávil letní prázdniny na různých egejských ostrovech a imprese, které zde čerpal — moře, slunce, světlo, modrá barva jasného nebe — se staly základními a trvalými motivy jeho poezie (tituly básní: *Věk modré vzpomínky*, *Ηλικία της γλαυκής θύμησης*, *Melancholie Egejského moře*, *Μελαγχολία του Αιγαίου*). Tyto impresy se v Elytisově poezii brzy spojily s působením francouzského surrealismu. Dokládají to i motta prvních Elytisových sbírek *Orientalce* (1936, *Προσανατολισμοί*) a *Vodní hodiny neznáma* (1937, *Η κλειψύδρα του αγνώστου*) vybrané z veršů A. Rimbauda a A. Bretona. Spolu s dalšími řeckými surrealisty se Elytis stal spolupracovníkem literární revue *Nέα Γράμματα* (Mladá literatura), která publikovala překlady moderní evropské poezie (P. Éluar, Lautréamont, E. Pound, T. S. Eliot, Fr. García Lorca, G. Ungaretti). Na Elytise působil nejvíce P. Éluar. Je snad básníkův pseudonym řeckou variantou tohoto jména, nebo si jej zvolil proto, že stejnými hláskami začínají slova Ελλάδα, Řecko, ελευθερία, svoboda, a ελπίδα, naděje, jak na to básník naráží v jednom ze svých veršů?

Mezníkem v Elytisově životě i v jeho literární orientaci se stala válka. Básník se jako podporučík účastnil roku 1940 po přepadení Řecka Itálií bojů na albánské frontě a zážitky z této události hluboce ovlivnily jeho poezii. Poema *Hrdinský žalozpěv nad podporučíkem padlým v Albánii* (1945, *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό στην Αλβανία*) je inspirována folklorními řeckými žalozpěvy nad zemřelými (tzv. *charondika*), ale je zároveň i oslavou řeckého hrdinství a touhy po svobodě. V závěru básně je smrt hrdiny spojována s optimistickým motivem velikonočního vzkříšení:

Řekové v temnotách ti ukazují cestu:

SVOBODO

radostí nad tebou teď slunce pláče

Ptáčci, vy dobří ptáčci, zde končí Smrt!

Druzi, mí dobří druzi, zde začíná Život!

Tam v dáli už bije křišťálový zvon:

Zítřa, zítřa, zítřa: Vzkříšení Páně!

Už v této skladbě čerpá Elytis nejen z folklorní, ale i z náboženské tradice východního křesťanství, jak tomu bude později ještě v daleko větší míře v básni *Hodno jest* (*Άξιον εστί*).

Po válce přijímá básník místo programového ředitele aténského rozhlasu, ale ještě před koncem občanské války (1946–1949) odchází jako mnoho jiných řeckých intelektuálů do Paříže. Zde se stýká s francouzskými básníky a malíři (sám byl malířem koláží), ale roku 1952 se vrací do vlasti, jejíž inspiraci považoval pro svou literární činnost za nezbytnou: „Vůbec mě nezajímá mimořecký (εξωελλαδικός) prostor. Mne podněcuje nový helénismus, nový helénský mýtus“ napsal později ve stati *Nový řecký mýtus* v revui *Αιολικά Γράμματα* (*Aiolská literatura*). V Řecku pak znovu působil ve správě různých kulturních institucí.

Nejslavnější Elytisova skladba *Άξιον εστί* vyšla roku 1959, pracoval na ní po celé desetiletí let 1948–1958. Roku 1960 byla báseň odměněna řeckou státní cenou za lyrickou poezii. Podobně jako verše mnoha jiných řeckých básníků zhudebnil známý řecký hudební skladatel Mikis Theodorakis roku 1964 i tuto skladbu. Ve stati *Mé umělecké Credo* (Řím 1972, *Το καλλιτεχνικό μου Πιστεύω*) Theodorakis napsal: „Elytisova skladba *Hodno jest* je pro mne pomníkem řecké literatury. . . a vedla mne k hledání nové hudební podoby. Dílo načrtává celé dějiny řeckého národa, proto má hudba čerpala z celé naší národní tradice — lidové i byzantské. V této skladbě, bibli řeckého národa, se básníkovo slovo stává slovem národa, protože ten je spojen s událostmi, které inspirovaly básníka. Báseň *Hodno jest* je i zrcadlem, v němž národ nachází svou historickou identitu.“ (M. Theodorakis. *Povinnost. Mé umělecké Credo*. Řím, 1972) Častým zhudebňováním poezie jako by moderní řecká lyrika navazovala na antickou lyriku, mélickou poezii, spojenou vždy s hudbou. Tato tradice i dnes přibližuje často myšlenkově hluboké a nesnadné básnické dílo širokým vrstvám.

Skladba *Hodno jest* spojuje ve svých verších celou řeckou historickou i básnickou tradici od starověku (vložený zlomek ze Sapphó) přes biblické ohlasy a podněty z byzantských hymnů (12. píseň oddílu Pašije odpovídá metrickou stavbou jedné části Romanova hymnu Akathistos), řeckou lidovou píseň až k novodobé řecké poezii (Solomos, Kalvos, Palamas, Sikelianos). Dlouhá tradice básnického jazyka obohacuje i Elytisovy výrazové možnosti.

Název básně Ἀξιον εστί odpovídá v latinské liturgii výrazu vere *dignum est* (vpravdě hodno jest). Na východě je tento výraz jednak začátkem preface liturgie Jana Zlatoústého, ale i počátkem oslavného velkopátečního hymnu (Ἐπιτάφιος θρήνος):

Hodno jest chválit Tebe, dárce života,
který jsi na kříž rozepjal ruce,
který jsi rozdrtil moc Nepřítele.
Hodno jest chválit Tebe, Stvořitele všehomíra,
Tvé utrpení zbavilo útrap nás,
nás ze zkázy jsi zachránil.

Základní prvky tohoto velkopátečního hymnu jsou i základními stavebními kameny básně *Hodno jest: Genesis* (stvoření světa a života) — *Pašije* (utrpení) — *Doxastikon* (oslava vítězství a spásy). Uvedený velkopáteční hymnus je i klíčem k pochopení básně jako oslavy vítězství života nad smrtí. V oddílu *Genesis* oslavuje Elytis zrození Básníka (Ποιητής od slova ποιῶ, činím, tvořím) jako Tvůrce, který existoval od věků už před stvořením světa, a stvoření „malého světa“, jímž je Řecko. Tak vzniká vzájemný vztah básníka a prostoru, který je mu dán a stává se jeho posláním. Druhý díl *Pašije* opěvuje utrpení jednotlivce i Řecka v době války. Třetí částí *Doxastikon* (Gloria) skladba vrcholí oslavným hymnem (μεγαλυνάριον), který čerpá motivy z byzantského hymnu Akathistos (hymnus zpívaný vstoje), věnovaného Bohorodičce, a to z té jeho části, která rovněž nese název Ἀξιον εστί. Tento název přísluší zároveň athoské ikoně Bohorodičky, uctívané jako ochránkyně Řecka. Všechny tyto souvislosti napovídají čtenáři, že má báseň chápat jako oslavu Řecka, jeho přírody, jeho dějin i jeho hrdinství.

Celou skladbou se táhnou tři linie — individuální a osobní, národní a všelidská — které jsou vedeny z hlediska proměny starého světa v obnovený lepší „čistý“ svět. Podobné ideje se objevovaly už v některých dřívějších Elytisových sbírkách, v nichž je obnovení světa chápáno jako výsledek působení Erótu, láska, čistý cit, světlo spolu úzce souvisejí. Zvláště tyto myšlenky mají velmi zřetelné paralely ve verších Paula Éluarda. Ve struktuře skladby Ἀξιον εστί mají význam i určitá čísla. Je to především číslo tři a jeho násobky — tři díly skladby, ve druhém díle šest „čtení“ (v našem výboru, jehož vydání se chystá, nejsou obsažena), připomínajících liturgická čtení z evangelií, dvanáct ód a osmnáct žalmů. Dalším významným číslem je sedmička — sedm „biblických“ zpěvů části *Genesis* jako paralela k sedmi dnům stvoření, při čemž začátek Geneze se prolíná s prvními slovy Janova evangelia. V Elytisově „mýtu“ splývá starozákonní Bůh-Stvořitel kosmu s Janovým Stvořitelem Slova-Logu, ale i s řeckým Hélielem, který má platónské rysy jako idea nejvyššího Dobra. Pokud *Pašije* symboli-

zují utrpení řeckého národa za druhé světové války, za albánského tažení, za německé a italské okupace i za občanské války, pak třetí díl vyjadřuje optimistickou vizi návratu ideálního lepšího světa. Závěr je oslavou poezie a básníka jako jejího tvůrce: básník je Ión, onen maloasijský Řek, který je prvním řeckým i evropským básníkem (Homér) i filozofem (iónská filozofie), ale je i Pygmalión, který natolik miloval krásu umění, že Afrodité dala život jeho soše ženy, do níž se zamiloval.

Hlubokou zašifrovanost skladby dokazuje i rozsáhlý komentář, který vypracoval řecký filolog T. Lignadis: k 1500 veršům a šesti čtením básně napsal komentář o třech stech stranách, v němž interpretoval každý jednotlivý verš, zjišťoval jeho význam, prameny a paralely.

Vraťme se alespoň stručně k dalším Elytisovým sbírkám. Charakteristické pro básníkovy vidění světa jsou už jejich názvy: *Slunce První* (1943, *Ἥλιος ο πρώτος*), *Šest a jedna výčitka svědomí pro nebe* (1960, *Ἐξι και μία τύψεις για τον ουρανό*), *Strom světla a čtrnáctá krása* (1971, *Το φωτόδενδρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά*), skladba, kterou kritici charakterizovali jako „metafyziku světla“, zvukomalba v ní má ještě větší význam než tomu je ve skladbě *Άξιον εστί*. Jako významné pro Elytisovu tvorbu uveďme ještě sbírky *Slunce, veliké slunce* (1971, *Ἥλιος ο Ηλιάτορας*) a *Písně lásky* (1972, *Τα ρω του έρωτα*). Velkou scénickou skladbou je *Maria Nefeli* (1978, *Μαρία Νεφέλη*), v níž se střídají hlas básníkův a hlas mladé dívky. Na rozdíl od dřívějších básní je děj této skladby situován do jakýchsi moderních měst, tématem je boj o politickou moc, vzpoura mládeže a uniformita světových velkoměst. Ve sbírce *Deník nespátného dubna* (1984, *Ημερολόγιο ενός αθέατου Απριλίου*) začíná básník uvažovat o smrti, o protikladu existence jednotlivce a kosmického trvání světa, historického času a věčnosti. Tyto úvahy vrcholí ve sbírce *Elegie Oxopetry* (1991, *Ελεγεία της Οξώπετρας*), v níž smutek z konečnosti života je vyrovnáván očekáváním velké cesty mimo tento smysly vnímatelný svět do světa, v němž „září slunce, jež nezapadá“. Krátce před svou smrtí vydal Elytis ještě sbírky *Zahrada iluzí* (1995, *Ο κήπος με αυταπάτες*) a *Na západ od smutku* (1995, *Δυστικά της λύπης*).

Ve světové poezii zůstane Elytis především básníkem řeckého světla a slunečního jasu. Elytis v jednom interview roku 1975 prohlásil: „Evropané na Západě hledají tajemství v temnotě, v noci, kdežto my Řekové je nacházíme ve světle, které je pro nás něčím absolutním. . . Je to tajemství, mystérium, které snad můžeme lépe pochopit zde a naše poezie je může odhalit celému světu — tajemství světla. . . Řeknu-li řecké slovo ελιά, oliva, nebo θάλασσα, moře, mají tato slova úplně jiný význam než tytéž pojmy např. pro nějakého Američana. Moře je pro nás něčím velmi důvěrným, vůbec ne divokým. Je to jen další půda, kterou je třeba obdělávat. Všimnete se možná, že ve svých básních často

mluvím o moři jako o zahradě. Je tomu tak proto, že moře je pro nás něčím tak domácí a blízkým jako zahrada a provází nás ať jdeme kamkoli“ (O. Elytis v interview s I. Ivaskem, *Books Abroad*, 1975). Jako by se v jeho verších ozývala ozvěna jednoho kratičkému zlomku z básničky Sapphó (byla jediným antickým autorem, jímž se Elytis v nevydaném překladu zabýval):

„Láska k slunci mi dala tento krásný a zářivý los“.

Οδυσσέας Ελύτης, ο ποιητής του Αιγαίου

RŪŽENA DOSTÁLOVÁ

Ο Οδυσσέας Ελύτης (πραγματικό του όνομα είναι Αλεπουδέλης, γεννήθηκε στις 2 Νοεμβρίου 1911, πέθανε στις 18 Μαρτίου 1996) ανήκει στην ομάδα των Ελλήνων συγγραφέων (από τους ποιητές ήταν ο Κ. Καβάφης, ο Γ. Σεφέρης και ο Γ. Ρίτσος, από τους πεζογράφους ο Ν. Καζαντζάκης) των οποίων τα έργα σε μεταφράσεις είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν οι αναγνώστες από πολλές χώρες. Δύο από αυτούς είχαν τιμηθεί με το βραβείο Νόμπελ για την ποίηση: ο Σεφέρης το 1963 και ο Ελύτης το 1979. Ενδιαφέρον είναι ότι οι οικογένειες τριών από αυτούς συγγραφέων κατάγονταν από την περιφέρεια του ελληνικού κόσμου: ο Σεφέρης από τη Σύμωρη της Μικράς Ασίας, ο Καζαντζάκης και Ελύτης από την Κρήτη, η οικογένεια του όμως ήρθε επίσης από τη Μικρά Ασία — από τη Μυτιλήνη της Λέσβου. Λίγο μετά από την απελευθέρωση από την τουρκική επικράτηση το 1912 η οικογένεια του Ελύτη μεταφέρθηκε στην Αθήνα, η οποία είχε γίνει πολιτισμικό κέντρο του ελληνικού κράτους. Οι πρώτες ποιητικές απόπειρες του Ελύτη προέρχονται ήδη από την εποχή των σπουδών του στο γυμνάσιο, δεν ξαφνιάζει λοιπόν πως ο ποιητής δεν είχε τελειώσει τα νομικά και αφιερώθηκε ολοκληρωτικά στη λογοτεχνία. Στη διάρκεια των σπουδών του περνούσε τις θερινές διακοπές σε διάφορα νησιά του Αιγαίου και οι εντυπώσεις που αντλούσε εδώ — η θάλασσα, ο ήλιος, το φως, το γαλάζιο χρώμα του καθαρού ουρανού — έγιναν βασικά και σταθερά μοτίβα των ποιημάτων του (τα ονόματα των ποιημάτων του: *Ηλικία της γλαυκής θύμησης*, *Μελαγχολία του Αιγαίου*). Οι εντυπώσεις αυτές νωρίς αναμείχθηκαν με την επίδραση του γαλλικού υπερρεαλισμού. Το αποδεικνύουν και ρητά των πρώτων συλλογών του: *Προσανατολισμοί* (1936) και *Η κλειψύδρα του αγνώστου* (1937) επιλεγμένα από τους στίχους του Α. Rimbaud και Α. Breton. Μαζί με άλλους Έλληνες υπερρεαλιστές συνεργαζόταν και ο Ελύτης με το λογοτεχνικό περιοδικό *Νέα Γράμματα*, που δημοσίευε μεταφράσεις της νέας ευρωπαϊκής ποίησης (P. Éluard, Lautréamont, E. Pound, T. S. Eliot, F. Garcia Lorca, G. Ungaretti). Τον Ελύτη τον επηρέαζε περισσότερο ο P. Éluard. Να είναι άραγε το ψευδώνυμο του Ελύτη μια ελληνική παραλλαγή του ονόματος αυτού; Ή το διάλεξε επειδή με τα ίδια γράμματα αρχίζουν οι λέξεις Ελλάδα, ελευθερία, ελπίδα, όπως μια φορά υποδηλώνει σ' ένα στίχο του;

Το ορόσημο στη ζωή του Ελύτη και στον προσανατολισμό του στη λογοτεχνία ήταν ο πόλεμος. Ο ποιητής μετά από την επίθεση της Ιταλίας στην Ελλάδα πήρε μέρος ως ανθυπολοχαγός κατά τον πόλεμο στο αλβανικό μέτωπο και τα βιώματα των γεγονότων αυτής της εποχής έχουν βαθιά επηρεάσει τη δική του ποίηση. Το ποίημα *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό στην Αλβανία* εμπνεύεται από τα ελληνικά λαογραφικά μοιρολόγια για τους νεκρούς

(λεγόμενα τραγούδια του Κάτω κόσμου), όμως σύγχρονα παριστάνει και ένα εγκώμιο του ελληνικού ηρωισμού και της επιθυμίας για την ελευθερία. Στο τέλος του ποιήματος ο θάνατος του κυρίου προσώπου συνδυάζεται με το αισιόδοξο μοτίβο της πασχαλινής Ανάστασεως.

Ἐλληνες μέσ' στὰ σκοτεινὰ δείχνουν τὸ δρόμο:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Για σένα θὰ δακρῶσῃ ἀπὸ χαρὰ ὁ ἥλιος

Πουλιὰ καλὰ πουλιὰ μου, ἐδῶ τελειώνει ὁ θάνατος!

Σύντροφοι σύντροφοι καλοὶ μου, ἐδῶ ἡ ζωὴ ἀρχίζει!

Μακριὰ χτυποῦν καμπάνες ἀπὸ κρύσταλλο

Αὔριο, αὔριο, αὔριο: τὸ Πάσχα τοῦ Θεοῦ!

Ἦδη σ' αὐτὴν τὴν ποίησῃ ο Ἐλύτης δεν αντλεῖ μόνο ἀπὸ τὴ λαογραφικὴ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ παράδοσῃ του ορθόδοξου χριστιανισμοῦ, ὅπως θὰ συμβεῖ ἀκόμα σε πιο μεγάλο βαθμὸ ἀργότερα στὴν ποίησῃ Ἄξιον ἐστί.

Μετά τον πόλεμο δέχεται τὴ θέση διευθυντῆ προγράμματος του ἀθηναϊκοῦ ραδιόφωνου, ὅμως ἀκόμα πρὶν τελειώσει ο ἐμφύλιος πόλεμος (1946–1949) φεύγει ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι Ἕλληνες διανοούμενοι στο Παρίσι. Ἐδῶ ἐρχεται σε ἐπαφῃ με Γάλλους ποιητῆς καὶ ζωγράφους (ο ἴδιος ἀπασχολοῦταν με κολάζ), ὅμως το 1952 ξαναγυρίζει στὴν πατρίδα του, ἐπειδὴ τὴν ἐμπνευσῃ που του παρείχε τὴν θεωροῦσε ἀναγκαῖα γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ του δράσῃ. Ὑστερα ἔγραψε στο ἀρθρο *Καινούργιος ἐλληνικὸς μῦθος* στο περιοδικὸ *Αἰολικὰ γράμματα* ὅτι δεν τον ἐνδιαφέρει καθόλου ο ἐξωελλαδικὸς χώρος, ὅτι τον ἐμπνέει ο καινούργιος ἐλληνισμὸς, ο καινούργιος ἐλληνικὸς μῦθος. Στὴν Ελλάδα ἐπειτα δρούσε στὴ διοίκησῃ διαφόρων πολιτισμικῶν φορέων.

Το πιο γνωστὸ ἔργο του Ἐλύτη τὸ Ἄξιον ἐστί δημοσιεύτηκε το 1959 καὶ ο ποιητῆς ἀσχολοῦταν με αὐτὸ ολόκληρη τὴ δεκαετία ἀπὸ το 1948 μέχρι το 1958. Το 1960 τιμῆθηκε το ποίημα με το ἐλληνικὸ ἐθνικὸ βραβεῖο γιὰ τὴ λυρικὴ ποίησῃ. Το 1964 ο Μίχης Θεοδωράκης, διάσημος Ἕλληνας συνθέτης, μελοποίησε το ποίημα — ὅπως καὶ στίχους πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων ποιητῶν. Στο ἀρθρο *Το χρέος. Το καλλιτεχνικὸ μου Πιστεύω* (Ρώμη 1972) ο Θεοδωράκης ἀνέφερε ὅτι το Ἄξιον ἐστί του Ἐλύτη εἶναι γιὰ αὐτὸν ἕνα μνημεῖο τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τον κατεύθυνε στὴν ἀναζήτησῃ καινούργιας μουσικῆς μορφῆς. Ἐπισημαίνει ἀκόμα ὅτι το ἔργο σκιαγραφεῖ ολόκληρη τὴν ιστορία του ἐλληνικοῦ ἔθνους, καὶ γι' αὐτὸ ἡ μουσικὴ του αντλεῖ ἀπὸ ολόκληρη τὴν ἐθνικὴ παράδοσῃ — δημοτικὴ καὶ βυζαντινῃ. Σ' αὐτὸ το ἔργο — στὴν Ἀγία Γραφῃ του ἐλληνικοῦ ἔθνους — ο λόγος του ποιητῆ γίνεται λόγος του ἔθνους, ἐπειδὴ μόνο αὐτὸ εἶναι συνδεδεμένο με τὰ γεγονότα που εἶχαν ἐμπνεῦσει τον ποιητῆ. Το ποίημα εἶναι γιὰ τον Θεοδωράκη καὶ καθρέφτης, στον οποίο το ἔθνος βρίσκει τὴν ιστορικὴ ταυτότητά του. Ἡ καινούργια ἐλληνικὴ ποίησῃ που συχνὰ ἔχει μελοποιήσει ἀκολοῦθησε ἔτσι

την παράδοση της αρχαίας λυρικής, μελικής ποίησης που συνοδευόταν πάντα με τη μουσική. Αυτή η παράδοση και σήμερα διευκολύνει την προσέγγιση του ευρύ κοινού στο ποιητικό έργο, συχνά δύσκολο και βαθύ ως προς το περιεχόμενο.

Το ποίημα *Άξιον εστί* συνδέει στους στίχους του την παράδοση ολόκληρης της ελληνικής ιστορίας και ποίησης συμπεριλαμβάνοντας την αρχαιότητα (ενταγμένο απόσπασμα της Σαπφώς), τις αντηχήσεις και επιδράσεις της Αγίας Γραφής στους βυζαντινούς ύμνους (το ιβ' άσμα του δεύτερου μέρους των Παθών με τη μετρική του δομή απαντά σε ένα μέρος του Ακάθιστου Ύμνου του Ρωμανού, το ελληνικό δημοτικό τραγούδι και τη σύγχρονη ελληνική ποίηση (Σολωμός, Κάλβος, Παλαμάς, Σικελιανός). Η παράδοση της ποιητικής γλώσσας εμπλουτίζει και την εκφραστικότητα του Ελύτη.

Ο τίτλος του ποιήματος *Άξιον εστί* ανταποκρίνεται στη λατινική λειτουργία στην έκφραση *vere dignum est*. Στην Ανατολή χρησιμοποιείται η έκφραση αυτή πρώτον στην αρχή του προλόγου της λειτουργίας του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, δεύτερον και στην αρχή εγκωμιαστικού ύμνου της Μεγάλης Παρασκευής (*Επιτάφιος θρήνος*).

Ἄξιόν ἐστι μεγαλύνει Σε τὸν ζωοδότην,
τὸν ἐν τῷ σταυρῷ τὰς χεῖρας ἐκτείναντα
καὶ συντρίψαντα τὸ κράτος τοῦ Ἐχθροῦ.
Ἄξιόν ἐστι μεγαλύνει Σε τὸν πάντων κτίστην·
τοῖς Σοῖς γὰρ παθήμασιν ἔχομεν τὴν ἀπάθειαν,
ῥυσθέντες τῆς φθορᾶς.

Βασικά στοιχεία του ύμνου της Μεγάλης Παρασκευής παριστάνουν και βασικά δομικά μέσα του ποιήματος *Άξιον εστί Γένεσις* (η δημιουργία του κόσμου και ζωής) — *Πάθη* (τα μαρτύρια) — *Δοξαστικόν* (το εγκώμιο της νίκης και της σωτηρίας). Ο ύμνος αυτός παίζει επίσης κύριο ρόλο στην κατανόηση του ποιήματος ως ενός εγκωμίου για τη νίκη της ζωής πάνω στο θάνατο. Στο μέρος *Γένεσις* επαινεί ο Ελύτης την γέννηση του Ποιητή (ποιητής από το ρήμα *ποιῶ* — κάνω, δημιουργώ) ως Δημιουργού που υπήρχε αιώνια και πριν έχει δημιουργηθεί ο κόσμος, και τη δημιουργία του «μικρού κόσμου», που είναι η Ελλάδα. Έτσι δημιουργείται και αμοιβαία σχέση μεταξύ του ποιητή και του χώρου που του είναι δεδομένος και γίνεται προορισμός του. Το δεύτερο μέρος *Πάθη* επαινεί τα μαρτύρια του ανθρώπου και της Ελλάδας στα χρόνια του πολέμου. Στο τρίτο μέρος *Δοξαστικόν* το ποίημα κορυφώνεται με τον εγκωμιαστικό ύμνο (μεγαλυνάριον), ο οποίος αντλεί τα μοτίβα του από τον βυζαντινό Ακάθιστο Ύμνο (φέλνεται όρθια), που αφιερώνεται στη Θεοτόκο, και συγκεκριμένα από το μέρος αυτό, που επίσης ονομάζεται *Άξιον εστί*. Αυτή η ονομασία ανήκει και σε μια εικόνα της Θεοτόκου στον Άθω, τιμωμένη ως προστάτισσα της Ελλάδας. Όλες αυτές οι συσχετίσεις πρέπει να οδηγούν τον αναγνώστη στο συμπέρασμα ότι αυτό

το ποίημα πρέπει να θεωρηθεί έπαινος της Ελλάδας, της φύσης, της ιστορίας και του ηρωισμού της.

Ολόκληρο το ποίημα απαρτίζουν τρεις γραμμές — ατομική και προσωπική, εθνική και πανανθρώπινη — τις οποίες ενώνει η ιδέα μεταβολής του αρχαίου κόσμου στον αναγεννημένο καλύτερο πιο «καθαρό» κόσμο. Παρόμοιες ιδέες εμφανίζονταν και σε μερικές παλαιότερες συλλογές του Ελύτη, όπου η αναγέννηση του κόσμου θεωρούνταν συμπέρασμα που προκύπτει από την επίδραση του Έρωτα: έρωτας, καθαρό αίσθημα και φως στενά συσχετίζονται. Κυρίως σ' αυτές τις σκέψεις μπορούμε να βρούμε παραλληλισμούς στους στίχους του Paul Éluard. Στη δομή του έργου Άξιον εστί παίζουν ρόλο και μερικοί αριθμοί. Προπαντός είναι το τρία και τα πολλαπλάσιά του — τρία μέρη του ποιήματος, στο δεύτερο μέρος έξι αναγνώσματα (δεν συμπεριλαμβάνονται στη δική μας ανθολογία), που θυμίζουν λειτουργικά αναγνώσματα των Ευαγγελίων, δώδεκα ωδές και 18 ψαλμοί. Άλλος σημαντικός αριθμός είναι το επτά — επτά αναγνώσματα από τη Γένεση της Αγίας Γραφής αποτελούν την αναλογία στις επτά ημέρες της δημιουργίας, και η αρχή της Γενέσεως συμπλέκεται με τα πρώτα λόγια του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου. Στον μύθο του Ελύτη συνενώνεται ο θεός-δημιουργός της Παλαιάς Διαθήκης με τον δημιουργό του Ιωάννη-τον δημιουργό του Λόγου, αλλά και με τον Ήλιο, που παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του Μέγιστου Αγαθού του Πλάτωνα. Εάν τα Πάθη συμβολίζουν τα μαρτύρια του ελληνικού λαού στη διάρκεια του Β' παγκόσμιου πολέμου, της αλβανικής εκστρατείας, της γερμανικής και ιταλικής κατοχής και του εμφύλιου πολέμου, τότε το τρίτο μέρος εκφράζει την αισιόδοξη ιδέα ότι θα ξαναγυρίσει ο ιδανικός καλύτερος κόσμος. Τέλος εγκωμιάζει την ποίηση και τον ποιητή ως τον δημιουργό της: ο ποιητής είναι ο Ίων — ο Μικρασιάτης Έλληνας που είναι ο πρώτος Έλληνας και ευρωπαίος ποιητής (Όμηρος) και φιλόσοφος (η ιωνική φιλοσοφία), αλλά είναι και ο Πυγμαλίων, που τόσο αγαπούσε την ομορφιά της τέχνης, ώστε η Αφροδίτα έδωσε ζωή στο γυναικείο άγαλμα που αυτός δημιούργησε και ερωτεύτηκε.

Την βαθιά χρυπτογράφηση του ποιήματος αποδεικνύουν και τα απέραντα σχόλια που ετοίμασε ο Έλληνας φιλόσοφος Τ. Λιγνάδης: για 1500 στίχους και έξι αναγνώσματα έγραψε σχόλια 300 σελίδων στα οποία εξήγησε κάθε ένα στίχο, εξακρίβωσε τη σημασία του, την πηγή και τους παραλληλισμούς.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως τουλάχιστον σύντομα σε άλλες συλλογές του Ελύτη. Στα ονόματά τους κιόλας καθρεφτίζεται η δική του αντιμετώπιση του κόσμου: *Ήλιος ο πρώτος* (1943), *Έξι και μία τύψεις για τον ουρανό* (1960), *Το φωτόδενδρο και η δέκατη τέταρτη ομορφιά* (1971), έργο που οι κριτικοί περιέγραψαν ως «μεταφυσική του φωτός», η ονοματοποιία παίζει εδώ ακόμα μεγαλύτερο ρόλο από ό,τι είναι στο *Άξιον εστί*. Διαλέγοντας σημαντικά έργα του Ελύτη ας αναφέρουμε ακόμα: *Ήλιος ο Ηλιάτορας* (1971) και *Τα ρω του έρωτα* (1972). Μεγάλη σκηνική σύνθεση είναι η *Μαρία Νεφέλη* (1978), όπου ανταλλάσσεται η φωνή του

ποιητή και μιας κοπέλας. Αντίθετα από τα παλαιότερά του ποιήματα η υπόθεση αυτού του ποιήματος εξελίσσεται σε κάποιες μοντέρνες πόλεις, θέμα είναι ο αγώνας για την πολιτική εξουσία, η επανάσταση της νεολαίας και η ομοιότητα των μεγαλουπόλεων του κόσμου. Στη συλλογή *Ημερολόγιο ενός αθέατου Απριλίου* (1984) αρχίζει ο ποιητής να σκέπτεται το θάνατο, την αντίθεση της ύπαρξης του ανθρώπου και του κόσμου, την αντίθεση του ιστορικού χρόνου και της αιωνιότητας. Οι σκέψεις αυτές κορυφώνονται στη συλλογή *Ελεγεία της Οξώπετρας* (1991), όπου η θλίψη πάνω στη μη απεραντοσύνη του βίου εξουδετερώνεται με την αναμονή της μακρινής οδού έξω από τον κόσμο που αντιλαμβάνομαστε μέσω των αισθήσεων, στον κόσμο όπου ο ήλιος δε δύει. Λίγο πριν πεθάνει δημοσιεύτηκαν ακόμα οι συλλογές *Ο κήπος με αυταπάτες* (1995) και *Δυτικά της λύπης* (1995).

Στην παγκόσμια ποίηση παραμένει ο Ελύτης προπαντός ο ποιητής του ελληνικού φωτός και της λάμψης του ήλιου. Σε μια συνέντευξη το 1975 είπε: «Οι Ευρωπαίοι και οι Δυτικοί βρίσκουν πάντα το μυστήριο στα σκοτεινά, στη νύχτα, ενώ εμείς οι Έλληνες τα βρίσκουμε στο φως, που είναι για μας κάτι απόλυτο... Ίσως να είναι κάτι το μοναδικό για τον τόπο αυτό. Ίσως να γίνεται καλύτερα αντιληπτό εδώ, και η ποίηση να μπορεί να το αποκαλύψει σ' ολόκληρο τον κόσμο. Το μυστήριο του φωτός... Εάν πω στα ελληνικά π. χ. *ελιά ή θάλασσα*, οι λέξεις αυτές έχουν όλως διόλου διαφορετική σημασία για εμάς απ' ό,τι έχουν π. χ. για έναν Αμερικανό. Η θάλασσα είναι για μας κάτι πολύ οικείο και διόλου άγριο· μοιάζει με μια δεύτερη γη που έπρεπε να καλλιεργηθεί. Θα παρατηρήσετε ίσως, ότι στην ποίησή μου έχω συχνά αναφερθεί στη θάλασσα σα σε κήπο. Το κάνω γιατί η θάλασσα είναι κάτι τόσο οικείο όπως ένας κήπος, και μας συντροφεύει όπου και αν πηγαίνουμε». (Ο. Ελύτης στη συνέντευξη με τον I. Ivasko, *Books Abroad*, 1975). Σαν να αντηχούσε στους στίχους του ένα μικρό απόσπασμα της Σαπφώς (ήταν μοναδικός αρχαίος συγγραφέας με τον οποίο ασχολήθηκε ο Ελύτης σε μια αδημοσίευτη μετάφραση):

τοῦτο καί μοι τὸ λάμπρον ἔρος τῶελίω καὶ τὸ κάλον λέλογχε
(Σαπφώ, φρ. 58, γ. 25-26)

(*Přeložila Michaela Hanousková*)

Byzanz und die Literatur der Romania

CAROLINA CUPANE

„So klappt zwischen uns und ihnen die tiefste Kluft der Feindschaft, unser Denken und Wollen ist mit dem ihren unvereinbar, wir stehen in schärfstem Gegensatz zueinander, auch wenn wir uns leiblich nahe sind und oft die gleiche Wohnstatt haben“ (Niketas Choniates, *Historia*, 301, 27-29 ed. Van Dieten). Mit diesen wohl bekannten und vielzitierten Worten kennzeichnet der große byzantinische Historiker Niketas Choniates die Einstellung vieler Byzantiner gegenüber ihrer ehemaligen „römischen“ Verwandten und Brüdern in Christo, den fränkischen Rittern, welche im Laufe des 12. Jahrhunderts Byzanz mehrmals besucht und eher heimgesucht hatten. Die Stelle bezieht sich konkret auf die von den Normannen bei der Einnahme Thessalonikes 1185 verübten Gräueltaten, wurde aber aller Wahrscheinlichkeit nach erst während des nikäischen Exils des Schriftstellers, unter dem Eindruck also der ihn persönlich betreffenden, noch grausameren Taten der Kreuzfahrer bei der Eroberung von Konstantinopel 1204 niedergeschrieben. Dieser gewaltsame „clash of cultures“ des Mittelalters setzte einen vorübergehenden Schlusspunkt unter die jahrhundertertealte Geschichte der fortschreitenden Entfremdung von Osten und Westen und leitete zugleich eine neue Phase in den politischen und kulturellen Beziehungen beider Blöcke ein.

Ich werde heute nicht die verschiedenen Etappen dieses in Gewalt gipfelnden Auseinanderlebens durchgehen, welches in eine radikale Umkehrung der ursprünglichen Kräfteverhältnisse mündete; ein einziges Detail am Rande soll die Entwicklung charakterisieren: War in 9./10. Jh. Byzanz die tonangebende Macht, die dank ihres Reichtums und der kulturellen Überlegenheit in der Lage war, dem westlichen Kaiser Otto I. die für seinen Sohn ersehnte purpurborene Braut zu verweigern, so ist hingegen im 12. Jh. der byzantinische Herrscher Johannes II. Komnenos, welcher, auf der Suche nach Verbündeten, den deutschen Kaiser Konrad III. um eine Braut für dessen Sohn und Nachfolger Manuel bitten muß.

Nichtdestotrotz wurden gerade in diesem fatalen 12. Jahrhundert die Kontakte mit dem Westen besonders intensiv gepflegt, und zwar nicht allein aus politischem Kalkül heraus. Vor allem während der Herrschaft des dritten Komnenenkaisers, Manuel, (welcher zwei westliche Prinzessinnen, zuerst Bertha von Sulzbach und nach ihrem Tod Maria von Antiochien, zur Frau genommen hatte) wurde die westliche Präsenz am Hof dominant und prägte das Bild der Hauptstadt. Dies mußte unweigerlich in breiten Schichten Unmut und Frustration hervorrufen: gerade in der „cohabitation“ sah ja Niketas ganz nüchtern den

Hauptgrund für die vorhandene „tiefste Kluft der Feindschaft“ (χᾶσμα διαφορᾶς μέγιστον). Aus ihr entstand jedoch nicht nur Haß und Unverständnis. Cohabitation hinterläßt notwendigerweise Spuren, verändert die Betroffenen, bringt sie, wenn nicht de iure so de facto näher. Neben alten und rezenten Strategien der Ausgrenzung werden nun in Byzanz neue Integrationsmodelle entwickelt. In einigen, gewiß seltenen, aber darüber nicht unbedeutenden Fällen entstand aus dem Kontakt eine Empathie, ja Anerkennung, die sogar zu Übernahme von Bräuchen führen konnte — man denke etwa an die von den historischen Quellen immer wieder hervorgehobene Bewunderung Kaisers Manuel für westliche Tapferkeit und dessen Leidenschaft für den „Nationalsport“ des westlichen Rittertums, das Turnier, welches jetzt in die byzantinische aristokratische Gesellschaft Einzug hielt.

Aber auch die Intellektuellen jener Zeit, in Westen wie in Osten, reagierten auf die geänderte Situation. Im Ringen um den jeweiligen politischen und kulturellen Führungsanspruch spielte die Literatur auf beiden Seite eine entscheidende Rolle. Die romanistische Forschung ist sich darüber einig, daß die rein lateinische Renaissance der naturwissenschaftlichen Studien und der philosophischen Spekulation im Frankreich des 12. Jhs. (vor allem dank der neu-einsetzenden Übersetzungstätigkeit aus dem Arabischen und Griechischen) entscheidende Impulse aus dem Kontakt mit dem über Byzanz vermittelten Orient erhielt.

Nicht zu unterschätzen ist daneben jedoch auch die Relevanz der damals erfolgten „Osterweiterung“ des kulturellen Horizontes für die Herausbildung der keimenden vulgärsprachlichen Literaturen der abendländischen Romania. Sehr populäre und langlebige Gattungen, etwa die *Chanson de geste*, der höfische *Abenteuerroman* oder die *Hagiographie*, wären ohne Byzanz stofflich und thematisch undenkbar. Wunderbare Automaten, sich drehende, von Gold strotzende Paläste, mit Perlen und Edelsteinen verzierte Prunkgewänder verliehen den Texten ihr eigentümlich exotisches Flair und trugen dazu bei, jenes Bild des purpurnen und goldenen Konstantinopels zu entwerfen, welches die kollektive Vorstellungswelt des Abendlandes nachhaltig beeinflusste und soviel Neid und Begehrllichkeit hervorrief.

Weniger Konsens herrscht hingegen in der immer noch zumeist defensiv ausgerichteten Byzantinistik über Natur und Ausmaß des Niederschlages westlicher literarischen Errungenschaften in der byzantinischer Literatur selbst. Der erste Eindruck ist wirklich ernüchternd: nie erscheint die Verbundenheit zum antiken Erbe und zur klassischen Tradition intensiver und verpflichtender wie in der Produktion des 12. Jhs. Die Byzantiner waren freilich Meister der Verstellung, die Quellen erzählen nicht, wie beobachtet wurde, „die ganze Geschichte“. Dazu zwei Bemerkungen. Erstens: es ist wohl kein Zufall, daß Beteuerungen der

eigenen kulturellen Überlegenheit in der enkomiastischen Dichtung der Komnenenzeit im gleichen Maßen zunehmen, in dem die militärische und ökonomische Überlegenheit des Westens existenzgefährdend wird. Zweitens: es sieht so aus, als hätten die Byzantiner gerade im Bereich der Literatur die kleinen und großen Niederlagen und Frustrationen der politischen Realität kompensieren wollen, indem sie sich verstärkt der Antike zuwandten, philologische Denkmalpflege betrieben, obsolet gewordene literarische Gattungen wiederbelebten ... und die existentielle Verunsicherung durch Negierung ungeschehen machten. Alles in allem läßt sich die am Komnenenhof im Laufe des 12. Jahrhunderts rege entfaltete literarische Tätigkeit insgesamt sehr gut als Reaktion auf die westliche Provokation interpretieren. Daß dies keine *a posteriori* Erfindung der modernen Forschung ist, bestätigt nicht zuletzt die Historiographie der Zeit, welche klar Zeugnis dafür ablegt, wie stark und tiefgehend das Gefühl einer direkten Konfrontation mit dem Westen gewesen ist und wie sehr es das Bewußtsein der Byzantiner geprägt hat.

Konkrete Kenntnisse von literarischen Themen und Motiven romanischer Dichtung, die gerade in der zweiten Hälfte des 12. Jhs. in Blüte steht, sind in den byzantinischen belles lettres nur vereinzelt und auf Umwegen zu identifizieren. In erster Linie empfänglich für Fremdes zeigt sich die in der Komnenenzeit nach langem Schweigen wiedererstandene Gattung des Liebesromans, dessen dialogische und polyphone Natur ganz besonders dazu geeignet war, verschiedene Stimmen und Diskurse zu integrieren. Gerade die bemerkenswerte Treue der überlieferten Texte aus dem Feder von Theodoros Prodromos, Niketas Eugenianos, Konstantinos Manasses und Eumathios Makrembolites gegenüber ihren spätantiken Vorlagen erlaubt es, die nicht zahlreichen, aber bedeutsamen Abweichungen richtig einzuschätzen.

Eine solche ist, meiner Ansicht nach, in der Schilderung durch Makrembolites des Gottes Eros als inthronisierter, von allegorischen Personifikationen und Vertretern der Tierwelt umgebener Herrscher zu erkennen. Diese Darstellung bricht mit der in langer Tradition festgelegten Ikonographie des Eros als Putto und setzt bildlich den weitverbreiteten literarischen Topos der Allmacht der Liebe innovativ und byzantinisch aktualisierend um. Sie findet insgesamt keine Entsprechung in Kunst und Literatur von Byzanz, weist aber auffallende Ähnlichkeiten sowohl auf Darstellungs- als auch auf Inhaltsebene mit der Amor-Figur der romanischen Liebes- und allegorischen Dichtung, welche ebenso alle Attribute der Regalität aufweist und über einen allegorischen Hofstaat gebietet. Die innovative Liebesdarstellung des Makrembolites krönt eine allgemeine Tendenz der Literatur um die Mitte des 12. Jhs, welche eine Rehabilitierung des alten Liebesgottes Eros vornahm und zugleich durch Akzentverschiebungen zu einer für Byzanz ungewohnten, bejahenden Auffassung profaner Liebe gelang-

te. Sie wurde nun zu einer innerlichen, läuternden Kraft der menschlichen Seele erhoben, welche nicht so sehr im Sehen, sondern vielmehr im Denken besteht. Solcherart ist die Botschaft von Manganios Prodomos, eines wohl jüngeren Namenvetters des erwähnten Romanschriftstellers, welcher in seinem platonisch verbrämten Gedicht Εἰς τὸν Ἐρωτα die frivole alexandrinische Gottheit entschieden verwirft und eine trobadorisch anmutende Sicht der Liebe vertritt. Ohne direkte Abhängigkeitsverhältnisse postulieren zu wollen, macht es Sinn, sowohl die neuartige Schöpfung des Eumathios Makrembolites als auch das Gedicht des Manganios Prodomos über Natur und Erscheinung der Liebe und überhaupt die Zentralität des Eros in der literarischen Produktion der Komnenzeit als selbstbewußte Antwort auf die literarischen und philosophischen Strömungen des Westens aufzufassen.

Verbleiben für uns auch die Wege der Kulturvermittlung zwischen Ost und West weitestgehend im Dunkel, so ist an der Vermittlung selbst nicht zu zweifeln. Nicht bloß Waren, Gesandte, Bewaffnete und Brautleute wurden damals ausgetauscht, sondern auch Ideen, Vorstellungen, Geschichten und Erzählmotive. Im Rahmen der allgemeinen Kulturdiffusion mochten die Romanciers der Komnenzeit auch mit jetzt verlorenem Gut in Berührung gekommen sein. Wahrscheinlich hörten sie es, denn die frühromanische Literatur, speziell die Liebesdichtung, war fürs Gehör und für den öffentlichen Vortrag bestimmt. Zugegeben, diese Hypothese ist unbeweisbar, was jedoch ihre Plausibilität nicht beeinträchtigt, bedenkt man nur, daß zahlreiche Minnesänger französischer und später auch deutscher Zunge das Kreuz nahmen und das Abenteuer in Outremer suchten; dort wurden auch nachweislich einige auf uns gekommene Lyriken verfaßt.

Das Konkurrenzdenken zwischen Romania und Byzanz blieb keine vorübergehende, vom Schock der Kreuzzüge ausgelöste und schnell überwundene Erscheinung im kulturellen Leben von Byzanz, wenn auch dem lateinischen Kaiserreich von Konstantinopel ab 1204 kein langes Leben beschieden war. Nach der triumphalen Reconquista 1261 hatten die Kaiser der neuen Dynastie der Palaiologen wenig Zeit, sich dem Wiederaufbau zu widmen. Die um 1300 einsetzende Expansion der osmanischen Türken führte sehr rasch zum Verlust des gesamten kleinasiatischen Raums sowie, ab der Mitte des Jahrhunderts, zum ebenso raschen Kollaps der byzantinischen Gewalt auf dem Balkan. Mit der Ende des 14. Jhs. vollzogenen Vernichtung des unabhängigen serbischen und bulgarischen Staates verschwanden die letzten Gebilde byzantinischer Kultur und orthodoxer Religion in diesem Gebiet. 1402 konnte schließlich nur der Einfall des Mongolenkans Timur Lenk kurzfristig Konstantinopel aus der osmanischen Umklammerung befreien. In den letzten 50 Jahren seiner Existenz beschränkt sich fortan das Reichsgebiet primär auf die Hauptstadt Konstanti-

nopel mit ihrem unmittelbaren thrakischen Hinterland und das Despotat von Morea auf der Peloponnes.

Zu dieser bedrängten, ja verzweifelten politischen Lage, trat noch verschärfend die innere Zerrissenheit hinzu. Neben zwei blutigen Bürgerkriegen (1321-1328, 1341-1347) erhitzen vor allen die theologischen Kontroversen und die in realpolitischen Gründen fußenden Bestrebungen vieler Palaiologenkaiser, Anschluß bzw. Union mit der römischen Kirche zu erwirken, die Gemüter der Bevölkerung. Zum gutem Letzt, war die ökonomische Lage katastrophal. Der Handel, früher die Hauptquelle des byzantinischen Reichtums, war fest in den Händen westlicher Kaufleute (aus Venedig, Genua und Pisa), was unweigerlich zu gesellschaftlichen Spannungen führen musste. Die aus der bevorzugten Stellung westlicher Kräfte resultierende soziale Unausgewogenheit erstreckte sich ebenso auf die Elite der Gesellschaft und auf den Kaiserhof selbst, welcher eine Vielzahl von Ausländern, speziell aus den Okzident aufwies. Die Palaiologen setzten die von den Komnenen begonnene Heiratspolitik fort und holten sich bevorzugt (wohl auch notgedrungen) ihre Gemahlinnen aus dem Westen. Ich erinnere hier nur auf die zwei franko-italienischen Kaiserinnen, Jolanthe von Monferrat, Gattin Andronikos' II. und Anna von Savoyen, Gemahlin des Andronikos III., welche beide das politische Geschehen im 14. Jh. entscheidend prägten.

In einer solchen Lage mutet die gleichzeitige literarische Blüte — für die man sogar den Begriff Renaissance zu bemühen pflegt — beinahe befremdend an. Klassiker wurden gelesen und mit einer Akribie studiert, die ihresgleichen sucht. Die philologischen Leistungen eines Manuels Moschopoulos, Demetrios Triklinios oder Thomas Magistros zählen zu den hervorragendsten Errungenschaften byzantinischer Gelehrsamkeit überhaupt und zeugen darüber hinaus von der ungebrochenen Reverenz vor der antiken Tradition seitens der byzantinischer Gelehrten der Spätzeit, allen zeitbedingten Widerwärtigkeiten zum Trotz. Kontinuität ist das Zauberwort, welches die düstere Gegenwart zu verdrängen ermöglichte. In ihrem Namen polemisieren parallel Theologen und Kirchenfürsten der Zeit inbrünstig gegen die lateinische Häresie, so wie es ihre Vorgänger des 11. und 12. Jahrhunderts aus einer ganz anderen Machtposition heraus getan hatten.

Die geistige und kulturelle Haltung der spätbyzantinischen Intelligentia erscheint vorerst wie eine Neuauflage dessen, was wir für das 12. Jahrhundert feststellen konnten: antiquarische Pflege des überkommenen Kulturerbes, Betonung der eigenen Überlegenheit und verbissene Ablehnung jedweder Neuerung. Doch die bereits seit Jahrhunderten währende cohabitation und die massive westliche Präsenz in allen Sparten des gesellschaftlichen und ökonomischen Le-

bens hatten unvermeidlich tiefe Spuren hinterlassen, Spuren, die in Sprache, Verhaltensmustern und wohl auch in der Mode feststellbar sind.

Auch die Literatur blieb nicht von alldem unberührt. Aversion gegen die Lateiner und die, wie gesagt, mit besonderer Intensität aufflammende theologische Polemik hinderten die Byzantiner nicht daran, sich wesentliche Teile jener so verhaßten und verschmähten Kultur anzueignen. Um die Wende zum 14. Jh. übersetzte Maximos Planudes die erotischen Werke (*Ars amandi* und *Remedia amoris*), die *Heroides* und die *Metamorphosen* des Ovid, das *De Consolatione Philosophiae* von Boethios, Ciceros *Somnium Scipionis* samt Kommentar des Macrobius, die *Disticha Catonis* und schließlich von Augustin *de Trinitate*. Erkennt man in der letztgenannten Übersetzung noch einen vom Kaiser Michael VIII. Palaiologos geförderten Beitrag zur Vorbereitung der Unionverhandlungen am Konzil von Lyon (1274), so weisen seine spätere Übertragungen, sowie jene der logischen Werke des Boethios seitens Maximos Holobolos keinen solchen Konnex auf, bezeugen vielmehr ein großes Interesse an lateinischer Literatur, das zudem anscheinend nicht zweckgebunden war. Ab der Mitte des 14. Jhs. kam es dann zu intensiverer Beschäftigung einiger byzantinischen Literaten mit der abendländischen Scholastik-Theologie. Der Staatsmann Demetrios Kydones übertrug die *Summa contra gentiles* und Teile der *Summa theologiae* des Aquinates ins Griechische und trat schließlich, zusammen mit seinem jüngerem Bruder Prochoros, zum Katholizismus über.

Die Stimmen der Toleranz und der Bewunderung westlicher Kultur und Theologie bildeten trotzdem unbestritten immer eine Minderheit. Sie werden in den Ohren moderner Wissenschaftler durch den stolzen Spruch übertönt, welchen der Historiker Dukas, Lukas Notaras, Megas Dux des letzten byzantinischen Kaisers Konstantinos XI. Palaiologos, in den Mund legte: „es sei besser, wenn in der Stadt der türkische Turban statt der lateinischen Tiara herrsche“ (Ducas, *Historia turco-byzantina*, 329, 11-12 ed. Grecu). Ob echt oder nur gut erfunden, geben diese Worte jedenfalls treffend die Gemütslage der Byzantiner am Vorabend der türkischen Eroberung wieder. Man darf jedoch nicht vergessen, daß derselbe Notaras überaus freundliche Beziehungen zu zahlreichen italienischen Familien unterhielt, die venezianische und genuesische Staatsbürgerschaft sowie verschiedene Bankkonten im Westen besaß und sich davor hütete, als die Stadt fiel, seine Familie der osmanischen Obhut anzuvertrauen: er schickte sie nach Italien und rettete ihr somit das Leben. Hatte Ambivalenz von Anfang an die byzantinische Haltung gegenüber dem Westen gekennzeichnet, widersprach die Praxis menschlicher Beziehungen niemals so sehr den unveröhnlichen Vorgaben der Ideologie und der Theorie.

Die Literatur der Palaiologenzeit hat indes entschieden mehr zu bieten als nur Philologie und theologische Polemik. Einige der Trends, die sich bereits in

der Komnenenzeit abzeichneten, werden nun wieder aufgenommen und vertieft. Der wichtigste davon ist die, jetzt geradezu serienmäßige, Produktion erzählender Texte, die meistens Liebesgeschichten zum besten geben, sich aber nicht mehr der attizistischen Prosa eines Makrembolites oder des gelehrten Versmaßes eines Prodomos bedienen, sondern jene niedrigere Sprachebene, die man „Volkssprache“ zu nennen pflegt, und den auch für die neugriechische Volksdichtung charakteristischen „politischen“ Vers, den Fünfzehnsilber, benutzen. Die Verwendung des *volgare*, die man treffend als ein „Abschied von der Philologie“ bezeichnet hat, befreit die fiktionale Erzählliteratur von den Zwängen der Tradition. Zusammen mit dem antiquarischen Gewand verliert das poetische Wort jene evokatorische Kraft, welche implizit auf Mythos und Antike verwies und die schöpferische Phantasie der byzantinischen Literate seit jeher gelähmt hatte, öffnet sich neuen Stimmen und Mythen, erzählt neue Geschichten.

Auffallendes Merkmal dieser Unterhaltungsliteratur der Palaiologenzeit ist eben ein ausgeprägter Eklektizismus in der thematischen Ausgestaltung der *fabula*. Die anonymen Autoren lassen sich offensichtlich keine Fesseln von der herrschenden politischen oder religiösen Ideologie anlegen, haben keine Berührungssängste im Kontakt mit dem Fremden und beziehen Motiven von überallher, wo sie Unterhaltsames und Fesselndes wittern, von Osten ebenso gleich Westen. Die neuen Romanhelden des 14. Jhs., Kallimachos, Belthandros, Libistros, vergessen gewiß nicht ihren würdevollen hellenistisch-spätantiken Stammbaum, weisen aber neue, sehr unklassische Eigenschaften auf, die sich am besten im Lichte der bereits zweihundert Jahren alten höfischen Erzähltradition des Westens erklären lassen.

War der typische hellenistische Held eine passive Figur, die sich von der launenhaften Tyche auf der Bühne des Geschehens herumtreiben ließ, von dem einzigen Traum beseelt, endlich in die normalen, bekannten Bahnen eines vorausehbaren Lebens zu Hause zurückzukehren, so ist der spätbyzantinische Romanprotagonist eine ritterliche Erscheinung, die das Abenteuer freiwillig sucht und in der fremden, häufig wunderbaren Welt ein neues Zuhause findet. Eine ganze Reihe motivischer Innovationen, etwa die Einbeziehung des Märchenhaften, das Wegfallen des althergebrachten Keuschheitstopos, die Zentralität des Schloßmotives und die Allegorisierung der Liebesentstehung verleihen schließlich den Texten bei aller stilistischer Traditionsverbundenheit ein ganz neues Make-up.

Die von Makrembolites erst in den romanhaften Diskurs eingeführte Liebesallegorie etwa wird zu Standard-Ausstattung des Liebesromans der Palaiologenzeit. Allegorische Liebesschlösser, Erotokastra, werden von den der Liebe unkundigen Königssöhnen Belthandros und Libistros in den gleichnamigen Romanen besucht; beide werden dort vor dem Tribunal des Eros angeklagt, zur

Liebe bekehrt, in die Kunst des Liebens eingeführt und lernen in Traum die für sie prädestinierten Damen kennen. Kallimachos befreit seine Prinzessin aus der Gefangenschaft in einem Drachenschloß; in diesem dem Märchen besonders verpflichteten Roman ist Eros nur symbolisch auf einem Gemälde präsent, als die beiden Protagonisten sich gegenseitig ewige Liebe schwören und das gleich in die Tat umsetzen. Als handelnde Person spielt die allegorische Personifikation des Eros, diesmal in Gestalt eines Vogels, eine entscheidende Rolle in der *Achilleis*; seiner Intervention ist es zu verdanken, daß die Romanhelden ihre anfängliche Abneigung gegen Liebe und Leidenschaft fallen lassen. Wie sehr dieser Rahmen gattungsspezifisch geworden war, zeigt die sogenannte Fassung Z des *Digenis Akrites* aus dem 15. Jh. Dort läßt der Bearbeiter, namens Eustathios, in einem eigens aus Roman-Versatzstücken kompilierten Prolog die in einem Schloß eingesperrte Mutter des Helden auf dieser Art von Eros im Traum zur Liebe bekehrt werden.

Allegorische Schlösser begegnen einem aber auch außerhalb der eigentlichen Liebethematik des volkssprachlichen literarischen Segmentes. Auf der Suche jeweils nach dem Kastron der *Dystichia* (Unglück) und dem Palast der *Sophrosyne* (Enthaltbarkeit) machen sich die anonymen Protagonisten des *Logos Paregetikos peri Dystychias kai Eutychieas* (Trostreiche Fabel über das Unglück und das Glück) (erste Hälfte des 14. Jhs.) bzw. des hochsprachlichen Gedichtes *Eis ten Sophrosynen* (Über die Enthaltbarkeit), welches aller Wahrscheinlichkeit nach dem hohen Kirchenbeamten Theodoros Meliteniotes (gestorben 1395) zuzuschreiben ist. Beide Werke übernehmen und verarbeiten in sehr eigenständiger Weise das in der mittelalterlichen allegorischen Dichtung überaus beliebte Motiv der Reise in das (jenseitige) Reich einer allegorischen Personifikation, welches vor allem in der älteren französischen und der zeitgleichen italienischen didaktischen Dichtung thematisiert ist. Für beide Werke hat sich die Suche nach einem passenden klassischen oder byzantinischen Kontext als erfolglos erwiesen.

Wie immer man auch die Tragweite des literarischen Dialogs zwischen Byzanz und der Romania in den bisher angesprochenen Werken einzuschätzen bereit ist, so ist die Präsenz der „Lateiner“ bei jenen Texten, die westliche Vorlagen mehr oder weniger getreu adaptieren, unmittelbar greifbar. Die Fähigkeit der spätbyzantinischen erzählenden Literatur in der Vulgärsprache, Fremdes in das traditionelle Motivrepertoire zu integrieren, gipfelte in der Lizenz, ebenso fertige Stoffe zu übernehmen. Mit den Liebesgeschichten von *Florios und Platziaflora* sowie *Imperios und Margarona* erhalten zwei der beliebtesten und meistverbreiteten Erzählstoffe des Mittelalters auch ein griechisches Gewand. *Imperios* zählt zudem zu den seltenen vulgärsprachlichen Romanen, die, in Reim gebracht, im Laufe des 16. Jh. den Weg in eine venezianische Druckerei

fanden und dadurch bis in die Neuzeit gelesen und gehört wurden. *Apollonios König von Tyros* ist ein weiterer, ursprünglich griechischer, wahrlich weitgereister Romanheld, der über italienische Vermittlung wohl Anfang des 15. Jhs. den Heimweg antrat und dem griechischsprechenden Publikum wieder zugänglich gemacht wurde.

Nicht nur Populärstoffe von geringem Umfang, wie die vorgenannten, sondern auch langatmige, zeitgenössische wie auch ältere Verserzählungen fanden damals Abnehmer griechischer Zunge. Die „homerische Bibel“ des westlichen Mittelalters, der schwerverdauliche *Roman de Troie* des Klerikers Benoit de Sainte More (12. Jh.) wurde zweihundert Jahre später ebenso in Fünfzehnsilber (an die 15.000) übertragen wie die episch anmutende Erzählung der fränkischen Eroberung der Peloponnes, die sogenannte *Chronik von Morea*. Auch die vom jungen Boccaccio 1339 in Neapel für einen kultivierten frühhumanistischen Leserkreis publizierte *Teseida* wurde Anfang des 16. Jhs. übersetzt und traf den Geschmack griechischer Rezipienten, vielleicht der Diaspora, die sich vor der osmanischen Invasion nach Venedig geflüchtet hatten. Auf geringes Interesse dürfte hingegen auf byzantinisch/griechischem Boden der bretonische Sagenkreis gestoßen zu sein; erhalten ist nur eine fragmentarische Adaptierung einer Episode aus dem französischen Roman von *Guiron le Courtois* aus dem Feder des Rustichello von Pisa, welche im Griechischen den Titel *Presbys Hippotes* (Der alte Ritter) trägt.

Es ist wahrscheinlich, wenn auch nicht mit letzter Sicherheit beweisbar, daß die verstärkte literarische Hinwendung zum Westen mit einer Dezentralisierung der Literaturproduktion einherging. Die Adaptionen wären also außerhalb des Reichsgebiets, etwa in der fränkischen Morea, Zypern oder Kreta, entstanden. Wie auch immer, sprachlich und stilistisch weist diese „Übersetzungsliteratur“ auffallende Ähnlichkeiten auf mit den sogenannten original vulgärsprachlichen Schöpfungen, von denen einige mit Sicherheit konstantinopolitanischen Ursprungs sind. Während offizielle Stimmen weiterhin die kulturelle Unterlegenheit des Westens unentwegt proklamierten und über den Ausgang des Heiligen Geistes hartnäckig debattierten, gab es offensichtlich, ob im Reichszentrum oder in der Provinz, ein in breitem Sinne des Wortes byzantinisches Publikum, welches bereit war, eine buntgemischte, Literaturkost zu genießen, ohne sich den Kopf darüber zu zerbrechen, woher die verschiedenen Ingredienzien stammten. Hauptsache blieb, die Spielregeln — ich meine damit Sprachstil, Topik, Versmaß — wurden eingehalten — und die Unterhaltung war garantiert.

Weniger offen liegen hingegen die Wege, über die der literarische Austausch stattfand. Gelegenheiten und Vermittler gab es ja, wie wir gesehen haben, zur Genüge. Wenn auch in beschränktem Ausmaß, müssen sogar lateinische Handschriften im Konstantinopel des 14. Jhs. vorhanden gewesen sein, anders wären

die Übersetzungen von Planudes oder Holobolos gar nicht möglich gewesen. Ob Gleiches für vulgärsprachliche, altfranzösische oder italienische Codices gilt, hat leider offen zu bleiben. Wir verfügen über keinerlei Informationen zur Existenz von Privatbibliotheken fränkischer Herren in der Hauptstadt während der 60 Jahren des lateinischen Kaiserreichs, wie dies für die Morea des 13. Jhs. belegt ist. Dort besaß der Kanzler Leonardo Veroli laut der französischen *Chronik von Morea* eine mit einem Dutzend „romans“ — seien es Chroniken, seien es fiktionale Texte — ausgestattete Bibliothek. Hauptsächlicher Vermittlungsweg dürfte dennoch mündliches Erzählen gewesen sein, welches seit Menschengedenken novellistische Themen und romanhafte Motiven weiterreicht. Anders als bei Schriftwerken, deren abenteuerliche Reisen bisweilen rekonstruierbar sind, pflegen mündliche Erzählungen wie im ständigen Wechsel von Ebbe und Flut von Mund zu Ohr und von dort zum nächsten Mund zu fließen, sie werden von immer neuen Empfängern variiert, an neuen kulturelle Kontexten angepaßt und manchmal bis zur Unkenntlichkeit verformt. Was in fragmentarischem Zustand erhalten ist, sind nur historisch erklärbare, aber in ihrem Werden nicht dokumentierbare Momentaufnahmen, Ruhepausen im ewigen Fluß des Erzählens.

Ein Beispiel solch mündlicher Vermittlung, in diesem Falle von episch-historischem Erzählmaterial bietet das eingangs zitierte Werk des Niketas Choniates. Nach der Eroberung von Ikonion 1190 seitens des Heeres von Friedrich I. Barbarossa blieb, so Niketas, ein riesenhafter Deutscher weit hinter seinen Landsleuten zurück und wurde von unzähligen Feinden angegriffen. Sie beschossen ihn mit Pfeilen, vermochten ihn jedoch nicht aufzuhalten. Da entschloß sich ein Türke zum Einzelkampf und warf sich mit gezücktem Schwert auf den Riesen. Dieser zog seine Waffe, traf zunächst das gegnerische Pferd an den Vorderbeinen, das vornüber stürzte, seinen Reiter noch im Sattel. Dann „holte der Alamane weit aus und ließ sein Schwert mitten auf den Kopf des Persers niedersausen . . . der getroffene Perser wurde mitten entzweigeschnitten und auch das Pferd erhielt noch eine Wunde im Rücken, weil der Schlag durch den Sattel drang“.

Diese Geschichte, welche Ludwig Uhland den Stoff für seine Ballade *Schwäbische Kunde* lieferte, ist den westlichen Quelle zum III. Kreuzzuges unbekannt. In der Tat wirkt sie nicht besonders glaubwürdig, zumal zu diesem Zeitpunkt Barbarossa bereits einen Friedensvertrag mit den Türken geschlossen hatte, und ein Angriff der Osmanen auf die überlegenen kaiserlichen Truppen nach höchst unwahrscheinlich anmutet. Niketas beruft sich dabei aufs Hörensagen, indem er seinen Bericht mit einem *legetai* (es wird erzählt) einleitet. Was man sagte — und er hörte — versetzt mit einem Ruck das historische Ereignis des Kreuzzuges von Barbarossa in die Kulissen epischen Geschehens, wo die he-

roische Geste des Entzweiens eines Feindes durch den Helden fest verankert ist.

Episch, nicht historisch ist die Tat des Germanen mit seiner riesenhaften Gestalt und übermenschlichen Kraft, welcher, wie Roland im *Rolandslied*, seinen Feind, einen heidnischen Barbaren, mit diesem in tausenden Heldenliedern in Ost und West besungenen Schlag niederstreckt. Die vulgärsprachlichen Erzählungen des späten Byzanz kennen das Motiv auch. Der Held Digenis in der Escorial-Fassung des Poems (Vv. 963-964, ed. St. Alexiu, Athen 1985) wider die Männer des sarazenischen Emirs, dessen Tochter er entführt hat: „nahm sich einen von ihnen vor, versetzte ihm einen Schlag mit seinem Schwert und schnitt ihn entzwei, ihn und sein Pferd“. Die byzantinische *Achilleis* berichtet in einer ganz ähnlichen Situation (Fassung N, vv. 351-352 ed. O. Smith, Wien 1999): „Der Held versetzte ihm (gemeint ist der Bruder seiner Angebeteten) mit dem Schwert einen Schlag auf den Helm und schnitt ihn durch seine ganze Länge entzwei“.

Niketas beschwört also unerwartet vor unseren Augen die heldenhafte Welt der Akriten des 9. und 10. Jhs., der Verteidiger der orientalischen Grenze des Reichs gegen die Araber herauf. Man wird sich vielleicht wundern, daß für einen Schriftsteller, der wie kein anderer die westliche Barbarei geißelte, die heldenhaft-epische Rolle gerade den verhassten Kreuzfahrern aus dem Westen zukommt. Für sie allerdings, zumindest in der Person ihres Führers Friedrich findet Niketas Lobesworte voll Ergriffenheit, denn: „von Liebe zu Christus mehr als alle anderen christlichen Herrscher der Zeit entbrannt, gab er das Vaterland, die Annehmlichkeiten eines Herrscherdaseins, Ruhe und das Glück daheim bei den Lieben und ein Leben in Glanz und Pracht auf, zog die Fremde der Heimat vor und wollte mit den Christen in Palästina für den Namen Christi und für die Ehre des Heiligen Grabes ... alle Mühseligkeiten teilen“ (416, 26-417, 50 ed. Van Dieten).

Doch Konsequenz war nie eine byzantinische Stärke, auch für die Römer des Mittelalters lag zwischen Sagen und Tun das Meer. Wenn die offiziell anerkannte Literatur des establishment nur wenige Kapitel der Geschichte ostwestlicher Beziehungen im Mittelalter erzählt, hilft die gleichzeitig blühende, erst viel später aufgezeichnete vulgärsprachliche Literatur die Kluft, den *χάσμα διαφοράς μέγιστον*, zu überbrücken.

Bibliographie (in Auswahl)

1. Allgemeines

- The Meeting of two Worlds. Cultural Exchange between East and West during the Period of the Crusades*, ed. V. P. GOSS, Kalamazoo, Michigan 1986.
- Die Begegnung des Westens mit dem Osten* (4. Symposium des Mediävistenverbandes Köln 1991), hrsg. Von O. ENGELS – P. SCHREINER, Sigmaringen 1993.
- H. HUNGER, *Graeculus perfidus — Italos itamos. Il senso dell'alterità nei rapporti greco-romani ed italo-bizantini*, Roma 1987.
- Angelike LAIOU, *The Foreigner and the Stranger in 12th century Byzantium: Means of Propitiation and Acculturation*, in: *Fremde der Gesellschaft. Historische und sozialwissenschaftliche Untersuchungen zur Differenzierung von Normalität und Fremdheit*, hrsg. Von M. Th. FÖGEN, Frankfurt/M. 1991, 71-97.
- P. SCHREINER, *Byzanz und der Westen: Die gegenseitige Betrachtungsweise in der Literatur des 12. Jahrhunderts*, in: *Friedrich Barbarossa. Handlungsspielräume und Wirkungsweisen des staufischen Kaisers*, ed. A. HAVERKAMP, Sigmaringen 1992, 551-580.

2. Literarische Beziehungen und wechselseitige Einflüsse

- E. KÖHLER, *Byzanz und die Literatur der Romania*, in: *Grundriß der romanischen Literaturen des Mittelalters*, hrsg. Von H.-R. JAUSS – E. KÖHLER, I, Heidelberg 1972, 396-406, 676-681.
- B. EBELS-HOVING, *Byzantium in Westerse ogen 1096-1204*, Assen 1971.
- Ilse SEIDEL, *Byzanz im Spiegel der literarischen Entwicklung Frankreichs im 12. Jahrhundert*, Frankfurt/M. 1977.
- D. JACOBY, *La littérature française dans les états latins de la Méditerranée orientale á l'époque des Croisades: diffusion et création*, in: ID., *Studies on the Crusader States and on Venetian Expansion*, London, Variorum Reprints, 1989, Nr. II.
- Carolina CUPANE, *Eros basileus. La figura di Eros nel romanzo bizantino d'amore*, *Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere ed Arti di Palermo*, 33 (1973/74) 243-297.
- EADEM, *Il motivo del castello nella narrativa tardo-bizantina. Evoluzione di un' allegoria*, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 27 (1978) 229-268.
- EADEM, *Byzantinisches Erotikon. Ansichten und Einsichten*, *Jahrbuch der österreichischen. Byzantinistik* 37 (1987) 213-234.

- EADEM, *Concezione e rappresentazione dell' amore nella narrativa tardo-bizantina. Un tentativo di analisi comparata*, in: *Medioevo romanzo e orientale. Testi e prospettive storiografiche*, edd. Anna Maria BABBI — A. PIOLETTI et alii, Soveria Mannelli 1992, 285-305.
- EADEM, *Bisanzio e la letteratura della Romania. Peregrinazioni del romanzo medievale*, in: *Medioevo romanzo e orientale. Il viaggio dei testi*, edd. A. PIOLETTI — Francesca RIZZO NERVO, Soveria Mannelli 1999, 31-49.
- EADEM, *Metamorphosen des Eros. Liebesdarstellung und Liebesdiskurs in der byzantinischen Literatur der Komnenenzeit*, in: *Der Roman im Byzanz der Komnenenzeit* (Referate des Internationalen Symposiums an der Freien Universität Berlin, 3. bis 6. April 1998), Frankfurt/M. 2000, 25-54.
- J. RICHARD, *Culture franque et culture grecque dans les royaumes d'Armenie et de Chypre au XVème siècle*, *Byzantinische Forschungen* 11 (1987) 399-415.
- G. FOLENA, *La Romania d'oltremare: francese e veneziano nel Levante*, in: ID., *Culture e lingue nel Veneto medievale*, Padova 1990, 269-286.
- N. M. PANAGIOTAKES, *The Italian Background of Early Cretan Literature*, *Dumbarton Oaks Papers* 49 (1995) 281-323.

Byzanc a literatura Romanie

CAROLINA CUPANE

„Mezi námi a jimi zeje nejhlubší propast nepřátelství, naše myšlení a přání je neslučitelné s jejich myšlením a přáním, stojíme proti sobě v nejostřejším protikladu, i když jsme si fyzicky blízcí a často máme i stejný domov.“ (Niketas Choniates, *Historia*, 301, 27-29 ed. Van Dieten) Těmito dobře známými a často citovanými slovy charakterizuje velký byzantský historik Niketas Choniates postoj mnoha Byzantinců vůči někdejšími „římským“ spřízněncům a bratřím v Kristu, vůči franským rytířům, kteří v průběhu 12. stol. častěji navštívili nebo spíše postihli Byzanc. Místo se konkrétně týká hrozných činů, jichž se dopustili Normani při dobytí Soluně r. 1185, ale Niketas Choniates je pravděpodobně napsal až během svého nikájského exilu pod dojmem ještě hroznějších skutků křižáků, kteří dobyli Konstantinopol roku 1204, jež se ho osobně dotýkaly. Tento násilný středověký „střet kultur“ („clash of cultures“) byl poslední tečkou za staletými dějinami postupného odcizování Východu a Západu a zároveň začátkem nové fáze politických a kulturních vztahů mezi oběma bloky. Nechci na tomto místě probírat různé etapy tohoto vzájemného odcizování, které skončilo násilně a vyústilo v radikální obrat původních mocenských vztahů. Jen na okraj uvedu jeden detail v zájmu charakteristiky tohoto vývoje: v 9./10. století Byzanc byla mocností, která udávala tón, mocností, která díky svému bohatství a kulturní převaze mohla odmítnout dát západnímu císaři Otovi I. vytoženou nevěstu, ve 12. století to byl naopak byzantský vladař Jan II. Komnenos, který ve snaze najít spojence musel prosit německého císaře Konrada III. o nevěstu pro svého syna a následníka Manuela.

Nicméně to bylo právě v tomto osudném 12. století, kdy byly obzvláště silně přestovány vztahy se Západem, a to nejen jako politický kalkul. Zvláště za vlády třetího komnénovského císaře Manuela, který si postupně vzal za ženu dvě západní princezny, nejdříve Bertu ze Sulzbachu a po její smrti Marii z Antiochie, se západní přítomnost u byzantského dvora stala dominantní a určovala obraz hlavního města. To muselo nezbytně vyvolávat nevoli a frustraci širokých vrstev obyvatelstva. Právě v této „kohabitaci“ viděl Niketas zcela střízlivě hlavní příčinu existence „nejhlubší propasti nepřátelství“ (χάσμα διαφορᾶς μέγιστον). Z kohabitace však nevznikala jen nenávisť a nepochopení. Ta zanechává nutně i jiné stopy, má vliv na ty, kterých se týká, může je i sblížovat, ne-li de iure, tedy de facto. Vedle starých a nových strategií, kladoucích meze, se nyní v Byzanci objevují i nové integrační modely. Jsou tu — jistě vzácné, ale proto ne nevýznamné — případy, kdy se z kontaktů vyvinula empatie, nebo dokonce uznání. Mohlo to vést i k přejímání některých zvyklostí. Uveďme např. obdiv

císaře Manuela k západní odvaze a jeho vášeň pro „národní sport“ západního rytířství, pro turnaje, které teď pořádala i byzantská aristokratická společnost, jak to stále připomínají historické prameny.

Na změněnou situaci reagovali i intelektuálové jak na Západě, tak i na Východě. V soutěži o nárok na vedoucí postavení v politice nebo kultuře byla teď na obou stranách na prvním místě literatura. V romanistickém bádání vládne shoda, že latinská renesance přírodovědného bádání a filozofické spekulace ve Francii 12. století čerpala rozhodující podněty z kontaktu s Orientem, který zprostředkovala Byzanc díky obnovené překladatelské aktivitě z arabštiny do řečtiny.

Nesmíme ani podceňovat význam rozšířeného kulturního horizontu pro vznik rodících se literatur západní Románie v národních jazycích. Látka a témata populárních žánrů s dlouhou životností, jako byly *Chanson de geste*, dvorský *dobrodružný román* nebo *hagiografie*, by bez byzantských vlivů nebyly představitelné. Podivuhodné automaty, otáčející se paláce zářící zlatem, skvostná slavnostní roucha zdobená perlami a drahokamy dávají textům jejich zvláštní exotický nádech. Přispěly i k vytvoření onoho purpurového a zlatého obrazu Byzance, který ovlivnil kolektivní představivost Západu a vyvolal tam tolik závisti a chtivosti.

Méně shody vládne v byzantologii, orientované stále spíše defenzivně, o míře ohlasu západních literárních děl v samotné byzantské literatuře. První dojem opravdu vede spíše k střizlivosti: nikdy se vazba k antickému dědictví a klasické tradici nezdá být intenzivnější a závažnější, než to ukazuje produkce 12. století. Byzantinci jistě byli mistry v přetvářce, ale prameny zpravidla neukazují, jak bylo zjištěno, úplný obraz. K tomu dvě poznámky. Za prvé není asi náhodné, že proklamace o vlastní kulturní převaze v enkomiaistické poezii komnénovského období přibývají s touž intenzitou, s jakou vojenská a ekonomická převaha Západu začíná ohrožovat existenci říše. Za druhé se zdá, že Byzantinci chtěli právě na úseku literatury kompenzovat malé i velké porážky a frustrace z politické reality tím, že se více obraceli k antice, věnovali se filologickou prací zachování antických textů, oživovali zastaralé literární žánry... a negací zatlačovali existenci znejistění. Literární aktivitu při komnénovském dvoře 12. století lze tak vcelku interpretovat jako reakci na západní provokaci. Potvrzuje to i dobová historiografie, která dosvědčuje, jak silný a hluboký byl pocit přímé konfrontace se Západem a jaký dopad měl na sebevědomí Byzantinců.

Konkrétní znalost literárních témat a motivů románské poezie, která je právě ve 12. století v plném rozkvětu, lze v byzantské krásné literatuře identifikovat jen ojediněle a spíše nepřímou. Především se jako vstřícný cizím prvkům ukázal v komnénovské době žánr milostného románu, který po dlouhé době znovu oživil. Jeho dialogický a polyfonní charakter byl velmi vhodný pro integraci

různých hlasů a diskursů. Právě pozoruhodná věrnost, jíž se vyznačují texty z pera Theodora Prodroma, Niketa Eugeniana, Konstantina Manassa vůči antickým předlohám, nám umožňuje zhodnotit sice nepočetné, ale významné odchylky od jejich předloh.

Takovou odchylkou je podle mého názoru Makrembolitův popis boha Eróta jako vladaře sedícího na trůnu a obklopeného personifikovanými alegoriemi a zástupci živočišné říše. Toto pojetí je zlomem v dlouhé tradici ikonografie Eróta jako malého dítěte (putto) a obměňuje rozšířený literární topos o všemohoucnosti lásky inovativně a byzantsky aktualizovaně. Nemá žádnou paralelu v byzantském výtvarném umění ani v literatuře, ale je nápadně podobný v podání i obsahu postavě Amora v románské milostné a alegorické poezii, v níž má Amor rovněž atributy královské moci a alegorický dvůr. Makrembolitovo inovativní zobrazení Eróta dovršuje obecnou tendenci literatury poloviny 12. století, jejímž cílem bylo rehabilitovat starého boha lásky Eróta, a která zároveň dosáhla přesunu akcentů směrem ke kladnému a pro Byzanc dříve neobvyklému přijímání profánní lásky. Láska byla nyní povznesena na niternou, očištnou sílu lidské duše, vycházející ne ze zraku, ale z myšlení. Takového rázu je poselství Manganieia Prodroma, asi mladšího jmenovce zmíněného romanopisce, který ve své platonizující básni Εἰς τὸν Ἔρωτα s rozhodností zavrhuje frivolní helénistické božstvo a hlásí se k pojetí lásky, které připomíná trubadúrskou poezii. Aniž bychom chtěli tvrdit, že jde o přímou závislost, můžeme chápat jak inovující tvorbu Eumathia Makrembolita, tak báseň Mangania Prodroma o povaze a jevu lásky i celkové postavení Eróta v literární produkci komnénovské doby jako sebevědomou odpověď západním literárním a filozofickým proudům.

Ačkoli zprostředkovatelé kontaktů mezi Východem a Západem pro nás zůstávají namnoze skryti v temnotě, nelze o nich pochybovat. Tehdy nedocházelo jenom k výměně zboží, vyslanců, ozbrojenců, ženichů a nevěst, ale i k výměně myšlenek, představ, příběhů a narativních motivů. V rámci obecného kulturního pronikání mohli romanopisci komnénovské doby přijít do styku i s díly dnes ztracenými. Mohli taková díla slyšet, protože raně románská literatura, zvláště milostná poezie, byla určena pro sluch a pro veřejný přednes. Je nutno přiznat, že tuto hypotézu nelze dokázat, ale to nijak nesnižuje její přijatelnost, pomyslíme-li pouze na to, že mnozí trubadúři francouzského a později i německého jazyka vzali na sebe kříž a vydali se hledat dobrodružství v zámoří (Outremer). Tam prokazatelně vznikly i některé zachované lyrické skladby.

Soutěživý způsob myšlení mezi Romanií a Byzancí nezůstal v kulturním životě Byzance přechodným jevem, vyvolaným šokem z křížáckých tažení, i když Latinské konstantinopolské císařství nemělo dlouhé trvání. Po triumfálním znovudobytí Cařihradu měli císařové nové palaiologovské dynastie málo času na to, aby se věnovali znovuvýstavbě říše. Kolem roku 1300 začala expanze

osmanských Turků, která vedla k rychlé ztrátě celého maloasijského prostoru a od poloviny 14. století k stejně rychlému kolapsu byzantské moci na Balkáně. Když byl koncem 14. století zničen nezávislý bulharský a srbský stát, zmizeli s nimi i poslední zástupci byzantské kultury a ortodoxního náboženství v této oblasti. Roku 1402 zachránil jen na krátkou dobu Konstantinopol z osmanského obležení vpád mongolského chána Timur Lenka. V posledních padesáti letech trvání říše se její území omezovalo na hlavní město s bezprostředním zázemím a na despotát morejský na Peloponésu.

Tuto tísnivou, ba zoufalou politickou situaci zostřoval navíc vnitřní rozkol. Vedle dvou krvavých občanských válek (1321-1328, 1341-1347) nabývaly na intenzitě teologické kontroverze. Úsilí mnoha palaiologovských císařů dosáhnout z reálně politických příčin spojení, případně unie s římskou církví vyvolávalo nepříznivou náladu mezi obyvatelstvem. Také hospodářská situace byla katastrofální. Obchod, dříve hlavní pramen byzantského bohatství, byl pevně v rukou západních obchodníků (z Benátek, Janova a Pisy), což nutně vedlo ke společenskému napětí. Sociální nevyrovnanost, vyplývající z přednostního postavení západních jedinců, se týkala jak společenské elity, tak i císařského dvora, u něhož se pohybovalo množství cizinců, zvláště ze Západu. Palaiologové pokračovali ve sňatkové politice, kterou začali Komnénovci, a vyhledávali přednostně své manželky na Západě (jistě i pod tlakem nutnosti). Připomínám zde jen dvě franko-italské císařovny Jolanthu z Monferratu, manželku Andronika II., a Annu Savojskou, manželku Andronika III., které obě rozhodujícím způsobem poznamenávaly politické dění 14. století. V takové situaci nás poněkud udivuje dobový literární rozkvět, který někdy bývá označován jako renesance.

Nyní se četli klasikové a studovali se s akribií, pro niž těžko hledáme srovnání. Filologické výkony Manuela Moschopula, Demetria Triklinia a Tomáše Magistra patří k nejlepším výkonům byzantské učenosti a dosvědčují nezlomnou úctu k antickým tradicím, kterou byzantští učenci pozdního období zachovávali přes všechny dobové nesnáze. Kontinuita je heslo, které umožňovalo zatlačit tísnivou přítomnost. V jejím jménu polemizovali teologové a církevní knížata horlivě proti latinské herezi, tak jak to činili jejich předchůdci v 11. a 12. století ze zcela jiných mocenských pozic.

Duchovní a kulturní postoj pozdně byzantské inteligence zpočátku vypadá jako obnovení toho, co zjišťujeme pro 12. století: antikvářské pěstování dochovaného kulturního dědictví, zdůrazňování vlastní převahy a tvrdošíjně odmítání jakýchkoli novot. Ale již staletí trvající spolužití a masivní západní prezence ve všech vrstvách společenského a hospodářského života nezbytně zanechaly hluboké stopy, které můžeme zjistit v jazyce, vzorech chování a také v módě.

Ani literatura nezůstala nedotčena. Averse proti Latinům a, jak už bylo řečeno, teologická polemika, která vzplála s obzvláštní intenzitou, nebránila By-

zantincům v tom, aby si přivlastňovali podstatné části oné nenáviděné a haněné kultury. Na přelomu 14. století přeložil mnich Maximos Planudes erotické básně Ovidiovy, *Heroidy* a *Metamorfózy*, Boethiův traktát *De consolatione philosophiae*, Ciceronův spis *Somnium Scipionis* i s Macrobiovým komentářem, dále *Disticha Catonis* a konečně Augustinovo pojednání *De trinitate*. Posledně uvedený překlad byl nejspíše císařem Michaellem VIII. Palaiologem podporovaný příspěvek k přípravě jednání o unii (1274) na lyonském koncilu, ale jak Planudovy další překlady, tak Holobolovy překlady Boethiových spisů o logice žádné takové souvislosti nemají. Jsou spíše dokladem velkého zájmu o latinskou literaturu, který nesouvisel s nějakým praktickým cílem. Od poloviny 14. století se někteří byzantští literáti intenzivně zabývali scholastickou teologií. Státník Demetrios Kydones přeložil *Summu contra gentiles* a části *Summy theologiae* Tomáše Akvinského do řečtiny a posléze přestoupil i se svým mladším bratrem Prochorem ke katolicismu.

Hlasy tolerance a obdivu k západní kultuře a teologii byly ovšem v menšině. V uších moderních badatelů je přehlušuje hrdý výrok, který klade historik Dukas do úst Lukáši Notarasovi, jenž byl Megas Dux posledního byzantského císaře Konstantina XI. Palaiologa: „necht' raději vládne ve Městě turecký turban než latinská tiára“ (Ducas, *Historia turco-byzantina*, 329, 11-12 ed. Grecu). Ať už je ten výrok pravý, nebo dobře vymyšlený, tato slova výstižně odrážejí nálady Byzantinců v předvečer dobytí Konstantinopole Turky. Nesmíme ovšem zapomenout, že týž Notaras udržoval velmi přátelské vztahy k četným italským rodinám, že měl benátské i janovské občanství a různá bankovní konta na západě a dbal toho, aby se po pádu Města jeho rodina nedostala do osmanských rukou. Poslal ji do Itálie, a zachránil jí tak život. Pokud ambivalence od počátku charakterizovala postoj Byzance k Západu, pak skutečné mezilidské vztahy byly spíše v rozporu s nesmiřitelnou ideologií.

Literatura palaiologovského období nám nenabízí jen filologii a teologickou polemiku. Některé tendence, které se rýsovaly už v komnénovské době, se nyní objevují znovu ještě v propracovanější podobě. Nejvýznamnější z nich je sériová produkce narativních textů, zpravidla milostných příběhů. Jejich vzorem už však není aticistická próza, jak ji psal Makrembolitēs, nebo učené metrum Prodromovo, autoři nyní používají nižší jazykové vrstvy, označované zpravidla jako „lidový jazyk“, a verše lidové poezie, patnáctislabičného jambu, zvaného politický verš. Používání lidového jazyka, které bývá výstižně označováno jako „rozloučení s filologií“, osvobozuje narativní fikci od tlaků tradice. Spolu s antikvářským rouchem ztrácí básnické slovo onu evokační sílu, která implicitně odkazuje na mýtus a antiku a která vždy ochromovala tvůrčí fantazii byzantských literátů, otvírá se novým hlasům a mýtům a vypráví nové příběhy.

Nápadným znakem této zábavné literatury palaiologovského období je vyhraněný eklektismus v tematické struktuře *fabule*. Anonymní autoři si nenechávají vládnoucí politickou nebo náboženskou ideologii ukládat žádná pouta, nebojí se kontaktů s cizími prvky a přijímají motivy ze všech stran, kde větrí něco zábavného a poutavého, z Východu, stejně jako ze Západu. Noví románoví hrdinové 14. století Kallimachos, Belthandros, Lybistros jistě nezapomínají na svůj důstojný helénisticko-pozdněantický rodokmen, ale vykazují i nové velmi neklasické vlastnosti, které lze interpretovat jen ve světle téměř dvě stě let staré západní dvorské narativní tradice.

Byl-li helénistický hrdina pasivní figurou, kterou dějem žene náladová Tyché, postavou, jejímž jediným snem je vrátit se na svou normální známou životní dráhu a k předvídatelnému domácímu běhu života, pak je protagonista pozdně byzantského románu rytířským zjevem, postavou, která dobrovolně vyhledává dobrodružství a nachází nový domov v cizím, často podivuhodném světě. Celá řada nových motivů, např. používání pohádkových motivů, zánik ustáleného motivu sexuální zdrženlivosti, použití motivu zámku a alegorizace vzniku lásky, to vše propůjčuje těmto textům při vši stylistické tradičnosti novou tvář.

Alegorie lásky uvedená Makrembolitem se stává tradiční výbavou milostného románu palaiologovského období. Alegorické zámky lásky, Erotokastra, navštěvují princové neznalí lásky, Belthandros a Lybistros, ve stejnojmenných románech. Oba jsou tam obžalováni před tribunálem Eróta, jsou obráceni k lásce, uvedeni do umění milovat a ve snu poznávají jim předurčené dámy. Kallimachos osvobozuje svou princeznu ze zajetí v Dračím hradu. V tomto románu, který zvláště čerpá z pohádky, je Erós přítomný pouze symbolicky na malbě, oba hrdinové si před ním vzájemně přiznávají lásku a obracejí svůj slib hned v čin. Jako aktivní postava má Erós rozhodující úlohu v *Achilleidě*, tentokrát v ptačí podobě. Jeho intervence způsobí, že protagonisté upustí od svého počátečního odmítání lásky a vášně. Tzv. verze *Z Digenise Akrity* z 15. století ukazuje, jak se tento rámeček stal pro žánr specifickým. V tomto případě autor uvedený verze jménem Eustathios v prologu zkompilem z různých románových prvků obrací působením Eróta k lásce hrdinovu matku, vězněnou v jakémsi zámku.

S alegorickými zámky se setkáváme i mimo milostný žánr literatury psané v lidovém jazyce. Anonymní protagonisté skladby *Logos parégoritikos peri Dysytichias kai Eutyichias* (první pol. 14. století) i básně *O zdrženlivosti* (Peri Sófrosynés), psané klasickou řečtinou, jejímž autorem je velmi pravděpodobně vysoký církevní činitel Theodoros Meliteniotes (†1395), hledají Hrad Neštěstí, resp. palác Zdrženlivosti. Obě díla přejímají a zpracovávají specifickým způsobem motiv cesty, velmi oblíbený ve středověké poezii, cesty do říše nějaké alegorické

personifikace, které bylo častým tématem zvláště starší francouzské a soudobé italské didaktické poezie. Pro obě díla se nepodařilo najít vhodný klasický nebo byzantský kontext.

Ať už jsme jakkoli ochotni hodnotit dosah literárního dialogu mezi Byzancí a Románii v dílech, o kterých jsme dosud jednali, přítomnost „Latinů“ v těchto textech, které více nebo méně adaptují západní předlohy, jejich prezence je bezprostředně hmatatelná. Schopnost pozdně byzantské narativní literatury psané lidovým jazykem integrovat cizí prvky do tradičního repertoáru motivů vrcholila v možnosti přebírat i hotové látky. S milostnými příběhy *Floria a Platziaflóry* i *Imberia a Margaróny* se odívají dvě nejoblíbenější a nejrozšířenější narativní látky do řeckého roucha. Imberios patří nadto k vzácným příkladům narativních textů psaných lidovým jazykem, které byly v 16. století vydány v Benátkách a byly pak čteny nebo poslouchány až do nové doby. *Apollónios, král tyrský* je dalším původně řeckým, v pravém slova smyslu zcestovalým románovým hrdinou, který italským prostřednictvím nastoupil asi počátkem 15. století cestu domů a byl tak znovu zpřístupněn řeckému publiku.

Nejen populární látky malého rozsahu, ale i obsáhlá soudobá i starší veršovaná díla našla publikum řeckého jazyka. „Homérská bible“ západního středověku, nezáživný *Roman de Troie* klerika Benoita de Sainte More (12. století), byl o dvě stě let později přeložen v patnácti tisících patnáctislabičných verších, jimi byla složena i epicky se tvářící líčení franského dobytí Peloponésu, tzv. *Kronika morejská*. Začátkem 16. století byla přeložena i *Théseida*, kterou roku 1339 publikoval mladý Boccaccio v Neapoli pro kultivovaný raně humanistický okruh čtenářů. Řecká verze snad odpovídala vkusu řeckých recipientů, možná příslušníků diaspory, kteří našli v Benátkách útočiště před osmanskou invazí. Zdá se, že malý zájem na byzantsko-řecké půdě vzbudil okruh bretaňských pověstí. Zachována je pouze fragmentární adaptace epizody z francouzského románu *Guiron le Courtois* z pera Rustichella z Pisy, v řecké verzi známá pod názvem *Starý rytíř* (Presbys hippotés).

Je pravděpodobné, i když s konečnou platností ne prokazatelné, že silnější literární obrat k Západu šel ruku v ruce s decentralizací literární produkce. Adaptace asi vznikly mimo říšské území, na franské Moreji, na Kypru nebo na Krétě. Ať už tomu bylo jakkoli, „překladová literatura“ vykazuje po stránce jazykové a stylistické nápadné shody s tzv. původní tvorbou v lidovém jazyce, z níž alespoň část je s jistotou cařihradského původu. Zatímco oficiální hlasy nadále hlásaly kulturní nadřazenost Byzance a tvrdošjně debatovaly o původu sv. Ducha, existovalo zřejmě, ať už v centru říše, nebo v provincii, byzantské publikum (v širokém slova smyslu), které bylo ochotno těšit se pestrou literární stravou, aniž si lámalo hlavu, odkud pochází která její „ingredience“. Hlavní věc

zůstávalo dodržování pravidel hry, tj. jazykového stylu, topiky, metra, a zábava byla zajištěna.

Méně zřetelné jsou cesty, jimiž probíhala literární výměna. Příležitostí a prostředníků bylo, jak jsme viděli, dostatek. I latinské rukopisy musely — byť v omezené míře — být k dispozici v Konstantinopoli 14. století, jinak by překladatelská činnost Planuda a Holobola nebyla bývala možná. Zda totéž platí pro starofrancouzské a italské kodexy v národních jazycích, zůstává otevřené. Nemáme žádné informace o existenci soukromých knihoven franských pánů v hlavním městě během šedesátiletého trvání Latisnského císařství, jak je tomu v případě Moreje v 13. století. Tam vlastnil kancléř Leonardo Veroli, podle francouzské verze *Morejské kroniky*, knihovnu vybavenou tuctem „románů“, ať už to byly kroniky, nebo fikce. Hlavním zprostředkovatelem asi bylo ústní vyprávění, které od nepaměti předává novelistické látky a románové motivy. Jinak, než je tomu u písemně zachycených textů, jejichž dobrodružné poutě lze někdy rekonstruovat, plynou ústní vyprávění od úst k uším a odtud k dalším ústům, noví příjemci je obměňují, přizpůsobují je svému kulturnímu kontextu a přetvářejí je někdy k nepoznání. To, co se zachovalo ve fragmentárním stavu, jsou jen historicky vysvětlitelné, ale v jejich vzniku ne doložitelné momentky, přestávky v ustavičném toku vyprávění.

Příklad ústní tradice, v tomto případě epicko-historické látky, nám podává v úvodu citované dílo Nikety Choniata. Po dobytí Ikonía roku 1190 vojskem Fridricha I. Barbarossa zůstal, jak píše Niketas, jakýsi obrovitý Němec daleko za svými krajany a byl napaden nesčetnými nepřáteli. Stříleli po něm šípy, ale nedokázali ho zadržet. Tu se jeden Turek odhodlal k souboji a vrhl se mečem na obra. I ten tasil svou zbraň, zasáhl nejdříve přední nohy nepřátelského koně, který klesl kupředu i s rytířem v sedle. Pak „Němec zdvihl vysoko zbraň a nechal prudce dopadnout meč na Peršanovu hlavu. . . ten byl přefat ve dvě, rána zasáhla i koňský hřbet, protože prošla i sedlem.“

Tento příběh, který poskytl Ludvíku Uhlandovi látku pro baladu *Švábská zvěst* (Schwäbische Kunde), není znám západním pramenům o 3. křížové výpravě. Kromě toho není ani příliš věrohodný, protože v dané době Barbarossa už uzavřel mírovou dohodu s Turky a útok Osmanů na silnější císařské oddíly se zdá být zcela nepravděpodobný. Niketas se odvolává na zprávu z doslechu, protože ji uvádí slovem λέγεται. Co se tradovalo — a co on slyšel — převádí historickou událost Barbarossova křížového tažení do kulis epického světa, v němž je hrdinský čin přetětí nepřítele hrdinou ve dvě pevně zakotven.

Čin Germána s jeho obrovskou postavou a nadlidskou silou je epický, ne historický, podobně jako Roland v *Písni o Rolandovi* takovou ranou, opěvovanou v tisících hrdinských písních na Východě i na Západě, srazí svého nepřítele, pohanského barbara. I pozdně byzantské vyprávění v lidovém jazyce zná tento

motiv. Digenis v eskoriálské verzi básně (Vv. 963-964, ed. St. Alexiu, Athény 1985) si v boji proti mužům saracénského emira, jehož dceru unesl, vybral jednoho z nich „zasadil mu ránu mečem a rozsekl jeho i jeho koně“. Podobně čteme v byzantské *Achilleidě* (N, vv. 351-352, ed. O. Smith, Wien 1999): „Hrdina mu (bratru jeho milované) zasadil ránu na helmu a přesekl ho po celé jeho délce.“

Vidíme, jak Niketas vyvolává před náš zrak hrdinský svět akritů 9. a 10. století, svět ochránců východní hranice říše proti Arabům. Mohli bychom vyjádřit údiv, že spisovatel, který jako žádný jiný káral západní barbarství, přičítá hrdinsko-epickou roli právě nenáviděným křižákům ze Západu. Pro ně ale v osobě jejich vůdce Fridricha nachází Niketas procítěná slova chvály: „Planul láskou ke Kristovi více než kterýkoli jiný křesťanský vladař jeho doby a vzdal se vlasti, příjemného královského života, klidu a štěstí doma u svých milých i života v lesku a nádheře, dal cizině přednost před vlastní a raději snášel s křesťany v Palestině všechny nesnáze pro jméno Kristovo a pro čest Svatého hrobu.“ (416, 26-417, 50 ed. Van Dieten)

Důslednost nebyla nikdy silnou stránkou Byzantinců a také pro středověké Římány leželo mezi slovem a skutkem moře. Pakliže oficiálně uznávaná literatura establishmentu vypráví jen málo kapitol dějin východo-západoevropských vztahů ve středověku, pak soudobá kvetoucí a mnohem později zaznamenaná literatura v lidovém jazyce pomáhá překlenout onu hlubokou propast — $\chi\alpha\sigma\mu\alpha$ $\delta\iota\alpha\phi\omicron\rho\alpha\varsigma$ $\mu\acute{\epsilon}\gamma\iota\sigma\tau\omicron\nu$.

(Přeložila Růžena Dostálová)

Michalis Kajokannis

DIANA PARASKEVOPULU

Řecká kinematografie zůstává českému čtenáři stále poměrně nedostupná a téměř neznámá, přestože jde o evropskou kinematografii. Prozatím se můžeme v češtině o řeckém filmu dovědět pouze ze článků specializovaných periodik (Film a doba) nebo z encyklopedií o filmu. Při příležitosti videoprojekce filmu *Stella* řeckého režiséra Michalise Kajokannise bych chtěla přiblížit počátky jeho filmové kariéry v kontextu soudobé řecké filmové tvorby, její postupný vývoj a také témata, která ve svých filmech slavný režisér zpracovává. České publikum mělo možnost zhlédnout na festivalech, plátnech kin nebo v televizi především jeho nejznámější a nejslavnější filmová díla jako *Dívka v černém*, *Elektra*, *Řek Zorba* a *Ifigenie*. Kajokannis tak zůstává v povědomí většiny diváků především jako tvůrce komerčně úspěšného filmu *Řek Zorba* a pro mnohé z nich jsou počátky a jeho filmové tvorby a její další vývoj zcela neznámé.

Řecká kinematografie, kulturní společností považovaná za laciné umění bez ambic, se zařadila do novořecké kultury především díky Kajokannisovi. Michalis Kajokannis je nepochybně jeden z nejvýznamnějších režisérů, kterými se může pochlubit řecký film. Jeho jméno se nadlouho stalo téměř synonymem řecké tvorby. Narodil se 11. června 1922 v Lemesu na Kypru. Bydlel s rodinou v blízkosti letního kina, a tak od dětství (již od dvou let) chodil na němé filmy v doprovodu babičky nebo chůvy. Podle Kajokannise zřejmě začala jeho láska k filmu právě tehdy. Přestože z jeho blízkých k umění nikdo netíhl a také se mu od okolí nedostávalo žádného povzbuzení v jeho lásce k umění, chtěl se Kajokannis od útlého mládí stát hercem, protože film byl pro něj již od dětství cestou úniku ze skutečnosti. Jako prvorozený syn proslulého advokáta měl budoucnost předem určenou. Po dokončení středoškolských studií byl rodiči roku 1939 poslán na univerzitu do Londýna, kde studoval práva. Studium práva jej nebavilo (Kajokannis celkově školám nedůvěřoval a podle vlastních slov při studiích žádné znalosti nezískal), a tak se vrhl na své umělecké vzdělávání. Současně studoval dramatickou školu a režii. Práva dokončil v roce 1943, herectví na Central School of Dramatic Art v roce 1944 a režii na Old Vic School roku 1946, kde pak působil i jako divadelní režisér. Když vypukla 2. světová válka, pracoval Kajokannis v krátkovlnném řeckém vysílání britské rozhlasové společnosti BBC v Londýně až do roku 1951.

Jako herec debutoval v Londýně roku 1947 v roli Heroda v díle Oscara Wilda *Salome*. Během následujících tří let se účastnil různých divadelních představení. Nejznámější je jeho hlavní role Kaliguly ve stejnojmenném díle Alberta Camuse z roku 1949. Kajokannis hrál do roku 1950 a pak přišlo osudové rozhodnutí —

stát se filmovým režisérem. v mládí četl melancholický román Kosmase Politise Eroika, který na něj velmi zapůsobil. Napsal podle něj scénář a poté se snažil bezvysledně dva roky získat peníze k jeho realizaci. A když s tímto scénářem neuspěl u britských, francouzských ani amerických producentů, vrátil se roku 1953 ke svým kořenům do Řecka a Athény se mimo nucený sedmiletý odchod v době vojenské diktatury staly jeho domovem až dodnes.

Kakojannis přišel do Řecka v roce 1952. Podle Jannise Soldatose¹ se v Řecku v tomto období natáčelo každý rok 20-25 neuměleckých filmů s mytologickými náměty, společenské a hudební komedie provizorně natáčené ve studiu s chabým osvětlením i technickým vybavením. Příběhy těchto filmů se rozvíjely dialogovými scénami, herci mluvili bez přestávky za chůze, běhu, při plavání i tanci. Tyto filmy natáčeli režiséři amatéři-samouci, původně herci, technici, a především spisovatelé, kteří většinou přišli z divadla a načerpali nějaké znalosti řemesla z knih nebo sledováním zahraničních filmů. V tomto období nebyla utvořena žádná filmová společnost, která by podpořila serióznější produkci. Rozvoj řecké kinematografie v tomto období velmi brzdil omezený trh (řecké filmy se promítaly kromě Řecka na Kypru a v Egyptě) a také postoj vlády, která si neuvědomovala význam kinematografie a brzdila technický pokrok.

Michalis Kakojannis, i přes všestranné studium, slavnou účast na divadelním životě v Anglii a znalost řecké a evropské literatury, vstoupil do řecké kinematografie také jako samouk. Přesto však především jeho začátky v polovině 50. let byly skutečně velmi působivé, během pěti let natočil čtyři filmy: komedii *Nedělní probuzení* a filmy mezi melodramatem a lidovou tragédií *Stella*, *Dívka v černém* a *Poslední lež*, zabývající se morálkou a zvyky tehdejší současnosti. Ve svých prvních filmech Kakojannis působivě zachytil život ve městě i na venkově. V těchto snímcích Kakojannis představil moderním způsobem především ženské postavy, bojující o svoji individuální svobodu a identitu. Jeho hrdinky se ocitají v situacích, které si v rozporu s „rozumným chováním“ samy zvolily a následkem svých rozhodnutí a bouřících se postojů se dostávají do střetu s rodinným či sociálním prostředím, které je vždy charakterizováno záporně. Filmy se hrály na mezinárodních festivalech, všechny byly distribuovány mimo Řecko a dva z nich získaly „Zlatý globus“ v Hollywoodu, přičemž jméno neznámého režiséra — Kakojannis — se objevovalo v mezinárodních kritikách vedle slavných jmen jako Ingmar Bergman, Satjadžit Ráje, Federico Fellini a Luchino Visconti.

Kakojannis ve svých režijních počátcích pracoval s mladými talentovanými herci, jako byli Elli Lambeti, Melina Merkuri, Irini Papa a Dimitris Horn, ještě nezformovanými divadlem. Využíval zahraničních kameramanů z egyptské

¹ Jannis Soldatos zpracoval dějiny řecké kinematografie.

Káhiry nebo odjinud až do té doby, než se v domácí produkci prosadili vhodní mladí kameramani a zorganizovalo se technicky zdokonalené studio.

Ale vraťme se znovu k počátkům Kokojanisovy filmové tvorby, do doby kdy přichází zpět do své vlasti do Řecka. Během pár týdnů po svém příjezdu do Athén roku 1953 napsal nový scénář a natočil komedii *Nedělní probuzení* inspirovanou životem athénských ulic, kterou donucen podmínkami také sestříhal. Tato trojí tvůrčí činnost — scénář, režie a střih — se později stala charakteristickou pro jeho tvorbu. Kokojanis své filmové začátky komentoval takto: *Koncem března 1953 mi bylo oznámeno, že natáčení začíná v polovině června. . . A já jsem ještě nikdy netočil film. Přesto jsem byl připraven. Po tři roky jsem chodil denně do kina a zabýval se problémy technického scénáře i střihu. Dal jsem sám sobě školu a doučoval se od techniků. A když byl film „Nedělní probuzení“ na podzim roku 1953 uveden, všichni čekali pohromu. Film však měl neočekávaný úspěch.* (Kokojanis, 1995: 124)

Nedělní probuzení je svěží komedie zobrazující maloměšťáckou třídu v Athénách. Zápletka se točí kolem jednoho losu, který ukradnou dva uličníci jedné mladé dívce spolu s jejími šaty, zatímco se koupe v moři, a prodají ho mladému muzikantovi. Los vyhraje, původní majitelka si činí nároky na výhru, stávající majitel také, až oba mladé lidi zasáhne láska a vše se urovná. Mladý režisér natáčel film proti všem tehdejším zvyklostem většinou mimo ateliér, v reálných exteriérech a interiérech, což dodalo filmu věrohodnost a bezprostřednost. Film měl premiéru na festivalu v Edinburgu, v Londýně se hrál velmi dlouho a byl nadšeně přijat i v Řecku, kde jak kresba athénské všednodennosti, panoramatické záběry Athén, tak zručnost filmové kresby a projev neznámých talentovaných herců vyvolaly nadšení dobové kritiky, která film označovala jako „probuzení“ řeckého filmu.

Úspěch prvotiny umožnil Kokojanisovi pokračovat v režijní činnosti. V roce 1955 natočil lidové morální drama *Stella* podle divadelní hry Jakova Kambanelise *Stella s červenými rukavicemi* s neopakovatelnou hudbou Manose Chadzidakise. V titulní roli se zde poprvé představila Melina Merkuri, která se na filmovém plátně proslavila později.² Film *Stella* je jedním z nejčarovnějších snímků řeckého filmu. Film odkrývá primitivní morálku novořecké lidové kultury, zachycuje život lidí prostého venkova. Příběh Stelly a její morální vzpoury je již světoznámý. s postupem let se tento příběh stal jakousi legendou, kterou pak kolem sebe šířila Melina Merkuri. Athénská barová zpěvačka Stella vede citově nespoutaný život, nemůže odolat žádné nové mužské společnosti. Stella se odmítá vázat v manželství, které považuje za konec štěstí. Vášnivá láska

² Mimo jiné také ve filmech svého manžela Julese Dassina.

k fotbalistovi-bohémovi, kterému dá Stella přednost před synem z dobré rodiny, ji nevede k vysvobození ani smíření, a když odmítne jeho nabídku k sňatku, zhrzený nápadník ji zabije. Film se hrál v jediných dekoracích a většina částí filmu byla natočena kamerou starou třicet let. Ústřední oporou filmu je strhující podání hlavních protagonistů — úžasně Meliny Merkuri, která téměř zapaluje plátno svým výbušným temperamentem (dobová kritika o ní psala jako o spojené Avy Gardner a Anny Magniani) a Jorgose Funtase. Díky těmto přednostem, ale i díky své exotice měl film přes jistou nedokonalost a improvizovanost filmového jazyka velký ohlas v zahraničí, přičemž mimo jiné proslavil v Evropě řeckou lidovou hudbu. *Stella* získala v roce 1955 Zlatý globus a Kakojannis si od té doby sám vybíral scénáře.

Společenskokritický rys zesílil v dalších dvou filmech. *Dívka v černém* 1956 s Elli Lambeti v hlavní roli byla stejně tak jako *Nedělní probuzení* a *Stella* natočena v exteriérech. Film proniká hlouběji do novořecké reality a velmi výstižně zachycuje atmosféru na odlehlém řeckém ostrově. Hlavní postava Marina žije na ostrově Hydra, těžce snáší poměr ovdovělé matky s mladším mužem a sama se stává obětí flirtu s mladým athénským spisovatelem, který nechtě způsobí smrt malých dětí. Toto drama líčící kruté a tísnivé společenské prostředí vede Kakojannise ke konci jeho období, kdy se věnoval lidovým vrstvám společnosti v Athénách a na venkově. Film byl všele přijat na festivalu v Cannes a získal Zlatý glóbus a řadu dalších ocenění.

Poslední lež opět s Elli Lambeti v hlavní roli z roku 1958 je další kritickou analýzou prostředí vyšších vrstev současné athénské společnosti. Kakojannis natočil drama o falešných hodnotách, založených na penězích, a o společenské přetvářce. Panovačná matka přinutí svoji dceru vzdát se milovaného muže v zájmu „rodinné cti“ a vzít si jiného, bohatého, ve skutečnosti však jde o vylepšení špatné finanční situace, v níž se rodina ocitla.

Michalis Kakojannis vnesl nové podněty do stagnující řecké produkce a tyto čtyři filmy z něj učinily hlavního představitele národní kinematografie padesátých let, přičemž další talentovaní řečtí tvůrci³ byli kritikou mnohdy nezaslouženě stavěni do stínu tohoto ve světě nejznámějšího režiséra. V letech, která následovala, však potkalo řeckou tvorbu pochybné štěstí v podobě mezinárodních koprodukcí. Ve filmech natáčených v tomto období se ztrácel řecký tvůrčí podíl, národní osobitost, a řecká kinematografie tak vlastně přicházela o nejednoho slibného autora a zčásti i o Kakojannise. Jednou z příčin Kakojannisova

³ Koncem čtyřicátých let došlo pod vlivem italského neorealismu k oživení řecké filmové tvorby, objevili se noví režiséři i herci jako Jorgos Tzavellas, Jorgos Zervos, Grigoris Grigoriu, Stelios Tatasopulos a Nikos Kunduros. Přes veškerou snahu těchto tvůrců o osobitý umělecký směr nad nimi vysoko převažoval běžný komerční průměr i podprůměr.

odklonu od slibně nastoupeného směru byl zřejmě neustálý zápas o získávání hmotných prostředků, které se nehrnuly ani po mezinárodním ohlasu, jež měly tyto filmy jak u kritiků na mezinárodních festivalech, tak i u náročnějších diváků, což nestačilo ke komerčnímu úspěchu.

Na začátku tohoto zlomu v Kakojannisově vývoji stojí splnění starého snu, zfilmovat jeho oblíbený román. Film *Eroica* z roku 1959 vychází ze stejnojmenného románu Kosmase Politise. Kakojannis napsal anglický scénář v Londýně v roce 1951 a svoji snahu natočit podle svého scénáře film popisuje takto: *Využil jsem veškeré své síly, abych mohl natočit scénář, který jsem napsal. Dvouletý hon po obou stranách Atlantiku mi přinesl spoustu slibů, ale ne 30.000 dolarů, které jsem potřeboval. . . Otočil jsem se zády k Anglii a vrátil se ke svým kořenům. . .* (Kakojannis, 1995: 14) Film byl natočen v produkci hollywoodské firmy Warner Brothers. *Eroika* nostalgicky vypráví o cestě z dětství do dospělosti, zachycuje sny i zklamání dospívání, vztahy ke starším i první setkání se smrtí. Kakojannis natáčel s neprofesionálními herci, a přestože film skončil nezdarem, Warner Brothers nabídl Kakojannisovi novou zakázku.

Ztracené tělo (Vrak) z roku 1960 natočil Kakojannis poprvé mimo Řecko, v římské Cinecittě. Hrdinou příběhu je bohatý muž, který ztroskotá se svým malým synkem na člunu uprostřed moře a v retrospektivách přehodnocuje svůj promarněný život a nezdařené manželství.

V šedesátých letech slavil Michalis Kakojannis dva velké úspěchy, které mu zajistili světový věhlas a mnoho mezinárodních cen: *Elektra*, v hlavní roli s Irini Papa, která byla oceněna jako nejlepší adaptace antické tragédie na plátně, a *Alexis Zorba*.

Elektra z roku 1964 otevírá trojici myšlenkově aktualizovaných přepisů Euripidových tragédií. Velmi dlouho připravovaná a po mnoha potížích a odkladech přece jen dokončená trilogie vzdává Euripidovi hold tím, že křísí živé barvy jeho světa a staví je do perspektivy dneška. Následovaly *Trójanky* z roku 1971, Kakojannisova mezinárodní koprodukce, a řecká *Ifigenia* z roku 1976 chronologicky zakončila cyklus těchto tří děl ve shodě s Euripidovou linií tvorby. *Ifigenia* se zabývá příběhem Agamemnona, Klytaimestry a jejich dcery Ifigeneie, na řecké výpravě do Tróje, kde má být započata válka. *Trójanky* líčí krutý a smutný osud žen královského rodu Priamova, které se mají stát otrokyněmi vítězných Řeků, zachycuje utrpení ženských obětí této války, které následuje po vítězství v Tróji. *Elektra* popisuje zabití Klytaimestry a jejího nového chotě Aigistha jako odplatu svých dětí Oresta a Elektry, za vraždu jejich otce Agamemnona, po jeho triumfálním návratu z Tróje. Kakojannis vytvořil tři filmy na základě trójských bájí, všechny založené na originále od stejného autora, ale přistupoval odlišně ke zpracování jednotlivých filmů. *Elektra* je černobílá, zbývající dva

filmy jsou barevné. Trójančky byly natočeny v angličtině, zbývající dva filmy v moderní řečtině. Elektra a Ifigenia se točily v autentické řecké krajině, Trójančky ve Španělsku.

Kakojannis uskutečnil rovnocenný filmový přepis antické tragédie, přičemž zachoval text i ducha předlohy. Režisér ve filmu nepotlačil základní otázku viny a trestu, přičemž osud má moc nad lidmi. Smrt je potrestána smrtí, osud se naplňuje a nemilosrdný koloběh pokračuje. Příběh filmu *Elektra* zasadil do otevřené přírody řeckých exteriérů, mezi všední lidi. *Elektra* byla v květnu 1962 představena na festivalu v Cannes doprovázena pouze Kakojannisem a Irini Papa, bez nákladné reklamy a bez sebemenší státní podpory. Po jejím promítnutí ke konci festivalu se okamžitě objevily nadšené kritiky francouzského tisku: „Překvapením festivalu se stalo toto nezapomenutelné převedení tragédie na plátno, jaké by nám žádné divadlo světa nemohlo poskytnout, tak intimní, dojemné a pravdivé.“ „Řecký film Elektra, který byl promítnut včera, se stává hlavním favoritem na Zlatou palmu.“ „Euripides vtrhl na festival v Cannes a díky němu máme tu čest vidět jeden z nejkrásnějších soutěžních filmů.“ „Nadšený aplaus patřil Irini Papa, vynikající Elektře, a za úspěch film vděčí také jejímu procítěnému hereckému výkonu.“ (Kakojannis, 1995: 71-78)

Hlavní cena Zlatá palma nakonec připadla filmu Anselma Duarteho *Dané slovo* a rozhodnutí komise vyvolalo nesouhlas diváků i mnoha kritiků, Kakojannisovi dokonce přišlo několik dopisů, které vyjadřovaly lítost a solidaritu. Elektra byla oceněna jako nejlepší filmová adaptace, získala cenu grand-prix za vynikající kvalitu zvukové části (Kakojannis si velmi vážil právě této ceny, protože dokázal neuvěřitelně v Řecku, kde se ještě v roce 1954 natáčelo v ateliérech bez zvuku a zvuk byl dodatečně přidáván v zahraničí) a cenu mezinárodního svazu mládeže (to bylo neoficiální ocenění, ale umožnilo, aby byl film v mnoha zemích promítán s nižšími cenami). Elektra byla Kakojannisovým velkým triumfem, poprvé v historii řeckého filmu získal 100 % řecký film takové mezinárodní ocenění. Elektra získala ceny a uznání na mnohých festivalech a v dubnu 1963 se v Hollywoodu ucházela o Oscara za nejlepší zahraniční film.

Obrovský mezinárodní komerční úspěch a ekonomickou nezávislost zajistil Kakojannisovi následující film *Řek Zorba* z roku 1964, který natočil podle slavného Kazantzakisova románu *Život a skutky Alexise Zorbise*⁴. K prvnímu setkání Kazantzakise a Kakojannise došlo ještě během druhé světové války, v době, kdy Kakojannis pracoval pro zpravodajství BBC a Kazantzakis v té

⁴ Kazantzakisův román byl přeložen do sedmadvaceti jazyků, četl se ve čtyřiceti zemích světa a mnohokrát byl převeden do divadelní i muzikálové podoby (např. v New Yorku mělo představení v hlavních rolích s Lilou Kedrovou a Anthony Quinnem veliký úspěch a hrálo se bez přestání tři a půl roku).

době již jako známý básník posílal do vysílání své krátké příspěvky. Po odjezdu básníka z Londýna si několik let dopisovali. Kajokannis své rozhodnutí zrealizovat právě tento román komentoval takto: *V první řadě to bylo proto, že jsem s Kazantzakisem měl krásný a dlouhý vztah. Jezdil jsem do Cannes a on bydlel kousek odtud, v městečku Antibes, na jihu Francie. A když se promítaly moje filmy na festivalu v Cannes, vždycky jsme je spolu sledovali. Byl to nesmírně velkorysý člověk, asketický. Řekl mi, doufám, že natočíš některý z mých románů, a já mu odpověděl: nemám tolik peněz, abych točil tak velká díla, jako jsou tvoje romány. V období po natočení Elektry, která měla obrovský úspěch mi kdosi sdělil, že práva na Zorbu jsou volná. Nejdůležitější pro mě bylo najít vhodného představitele pro hlavní roli, a najednou mě napadlo, že nejideálnějším je Anthony Quinn. A Anthony Quinn tehdy řekl ano.* (z TV rozhovoru z cyklu *Evropané*, 2002)

Režisér ve své filmové adaptaci přenáší váhu na postavu Zorbase a zčásti i na Hortenzii. Minimalizuje tak postavu spisovatele, která je v románu složitější a významnější. A tak se ve filmové adaptaci ztratil dialog, který je nejnosenější částí knihy. Kajokannis však dokázal dokonale vystihnout Kazantzakisovu vášň ke Krétě, jeho lásku k rodné zemi, jeho krétské vidění. Konkretizace lidové postavy Zorbase Anthony Quinnem ve filmu naprosto věrohodně vystihla charakter i ducha románové postavy. Kajokannis byl se svým výběrem spokojen: *Quinn se naprosto szíl se svojí rolí, tak moc, že mnozí na něj ještě teď volají „Zorbo“.* (Kajokannis: 1997, s. 273) Zorba, člověk žijící životem bez omezení, neovládající své vášně, nespoutaný živel, spontánní, neukázněný, plný temperamentu a citu natolik okouzlit současné Řeky, že se pro ně stal novodobým hrdinou. Díky filmové podobě dosáhla románová postava obrovské popularity a došlo k oživení jedné z největších novořeckých literárních postav.

I když Řek Zorba tvoří vrcholný okamžik filmové tvorby Michalise Kajokannise (se sedmi navrhovanými Oskary, získal tři za kameru Waltera Lassalyho, vedlejší ženský herecký výkon Lily Kendrové a výpravu) je zároveň jediným Kajokannisovým filmem, který vyvolal největší a nejdůraznější reakce. Kajokannis ve své adaptaci odvážně zachytil nejvýraznější rysy patriarchální společnosti a natočil je realisticky bez příkras. Veřejná diskuse začala současně s promítnutím filmu a zaplnila stránky novin a časopisů na dlouhý čas. Řekové se rozdělili na dvě strany. „Velký film“, tak jej charakterizovala jedna část veřejného mínění, druhá část film odsoudila jako znehodnocení duše díla Kazantzakise, kazící pověst Řecka a Kréty. Nejvíce polemik a reakcí vzbuzovaly dvě scény z filmu: rituální vražda krásné vdovy Surmeliny (ve vynikajícím podáním Iriini Papa) a kořistění majetku mrtvé madam Hortenzie. Řecko se velmi ostře postavilo proti tomuto filmu. Kajokannis prohlásil: *Přede vším Krétané reagovali velmi pobouřeně. Div že mě nezabili.* (Kajokannis: 1997, s. 273) Dokonce

se uspořádalo shromáždění Kréťanů v Athénách, aby se dohodli, jaký postoj zaujmou k režisérovi. Svatý Synod dokonce navrhoval vyhoštění Kakojanisse z Řecka. Jejich největším argumentem bylo, že film očerňuje Řecko, a škodí tak turismu. Kakojanis se však věrně držel originálu a proti těmto obviněním čelil takto: *Cožpak se nikde jinde na světě neděje něco podobného? Jako vraždy, násilí, bezpráví a i v dnešní době se stále kořistí majetek umírajícího nebo mrtvého. Osočují mě, že ukazuji násilí až do maxima, ale chci udělat morální varování, abych lidem pomohl, aby se podívali dovnitř sebe. Veřejnost se pohoršuje nad drancováním hotýlku mrtvé ženy v Zorbasovi, ale zapomínají, že tito lidé ji nikdy neokradli, dokud byla živá, to by pro ně bylo nepřipustné, ale mrtvého, který neměl žádné dědice, a majetek by tak připadl státu.* (Kakojanis: 1997, s. 273) Paradoxem bylo, že film naopak zvýšil příliv turistů. Později se postoj Řeků k tomuto filmu změnil a *Řek Zorba* se také díky strhujícím hereckým výkonům Anthony Quinna, Irini Papa, Lily Kedrové a dalších stal „reprezentantem“ Řecka v zahraničí. Hudební leitmotiv Mikise Theodorakise se stal nejnáměšším řeckým hitem a závěrečný tanec sirtaki se začal masově prosazovat do folkloru.

Následující snímek *Když ryby vystoupily na břeh* z roku 1967 patří mezi Kakojanisova slabší díla. Přesto však diváky zaujal jak stále aktuálním námětem — hrozba jaderné války, tak i nápaditým a vtipným příběhem, kterým jej realizoval.

Během vojenské diktatury (1967-1974) Kakojanis opustil Řecko, tak jako mnoho dalších řeckých umělců a intelektuálů. Ve Španělsku našel vhodné prostředí pro natočení *Trójanek* podle stejnojmenné Euripidovy tragédie, kterou před osmi lety s velkým úspěchem šesti set představení uvedl v New Yorku. Kakojanis se podruhé zabývá tématem „válka“ prostřednictvím Euripida a zvláště prostřednictvím trójské války.

Tragický děj *Trójanek* byl zasazen do přirozeného prostředí španělských exteriérů. *Trójaneky* jsou nejvýmluvnějším protiválečným dílem starověkého tragika o utrpení, beznaději a válečných ztrátách v důsledcích pomsty. V roce 1971 kdy se Kakojanis opět vrací k Euripidovi, je počátek 70. let světové politické i společenské scény zmítán událostmi jako Praha, Vietnam, květen roku 1968, diktatura v Řecku, rasismus, osobní nesvoboda ve východních zemích a *Trójaneky* o pomstě, násilí a šilenství jsou velmi blízko obecným rysům současnosti. Na pozadí děsivého obrazu válečné katastrofy sledujeme přeměnu vznešených trójských žen v pouhé plačky, dříve hrdých a nepřístupných *Trójanek* v prosebnice. Řečtí hrdinové, kteří zvítězili v této válce, se mstí na nevinných a bezbranných.

Kakojannis sice oblékl své hrdiny do starověkých oděvů, ale vedl je v moderním duchu a také díky vynikajícímu podání mezinárodních hvězd K. Hepburn, V. Redgrave a oblíbené Kakojannisovy herečky Irini Papa slavil film úspěch.

V roce 1974 natočil Kakojannis svůj jediný televizní film s biblickým tématem *Příběh Jakuba a Josefa*. Film byl natočen velmi syrově, přímo v Izraeli.

Po vpádu Turků na Kypr v roce 1974 komentoval trpce Kakojannis současný osud rodné země v dokumentu *Attila 74*. Dokument je drsnou výpovědí o surovostech agresorů a tragickým svědectvím o utrpení řeckého obyvatelstva. 6 000 mrtvých, 2 500 nezvěstných, 250 000 vyhnaných ze své vlasti. *Attila 74* zachycuje dramata ve vojenských táborech, pod stany, utrpení matek těch, kteří byli zabiti, strach o zajaté, kteří byli převezeni hluboko do Malé Asie. Režisér vypráví a analyzuje události pomocí rozhovorů s prostými lidmi, kteří tyto události zažili, ale i s Makariem a jinými významnými Kypřany a Řeky z vlastního Řecka.

Dokončit trilogii podle Euripida se Kakojannisovi podařilo až po jeho návratu do vlasti. Kakojannisovo pojetí *Ifigenie* z roku 1977 v sobě spojuje veřejné i osobní drama a odpovídá na otázky, jak se člověk může obětovat ve jménu vyšších cílů. Euripidova tragédie velmi zřetelně útočí na jakoby čestné posláné výpravy proti Tróji, poukazuje na hlavní motiv — ukořistit trójské zlato. Kakojannisův film tuto myšlenku aktualizuje a přenáší ji do kontextu současného Řecka, do konkrétní soudobé situace. Kriticky poukazuje na zlo páchané v moderním Řecku, jehož hlavní příčinou je ekonomický prospěch. Kritika míří na palác, juntou, ekonomickou oligarchii a americkou CIA. Kakojannisovo poselství poukazuje na hrozbu násilí a moci a dokazuje, že ve světě, kde vládne síla, moc a korupce, je hrdinství stále možné. Kakojannisova *Ifigenie* je typicky řecký film. Film je umístěn do autentického řeckého prostředí, na řecký venkov, všechny postavy obsadil řeckými herci a vsadil na jejich přirozený temperament pro posílení typicky řeckých emocí. Aby lépe přiblížil antický mýtus současnému divákovi, využil Kakojannis také novořeckého jazyka a moderní hudby Mikise Theodorakise.

Sladká vlast z roku 1985 vycházející z novely Caroline Richards se vztahuje k událostem v Chile roce 1973 a žaluje bezcitnou tyranii a krutou nelidskost Pinochetova režimu, popisuje mučení, vraždy, popravy a ukazuje hrdinský odpor jedné skupiny demokratů za kruté hrůzovlády. Je to film plný akce a dobrodružství a Kakojannis do něj obsadil jak řecké, tak i zahraniční herce.

Filmem *Nahoru, dolů a šikmo* z roku 1992 vytváří Kakojannis jakoby protiváhu ke svému prvnímu filmu *Nedělní probuzení*. I tento snímek začíná panoramatem Athén, jsou to však Athény již úplně jiné než před čtyřiceti lety,

kteřá uběhla. Zatímco první snímek se odehrává za idylického letního rána na pozadí blankytně modrého nebe a zelené přírody a uzavírá se romantickým milostným příběhem mezi mladou dívkou a chlapcem, *Nahoru, dolů a šikmo* se odvíjí jedné letní noci, na ulici plné nočního života a končí vztahem . . . dvou mladých mužů. V souladu s duchem doby se tvůrce filmu snaží smířit své hrdiny — mladíka a jeho matku — s myšlenkou homosexuality. Přes hrubší, bláznivý začátek ve stylu němého filmu a některá slabší místa je to živý a příjemný snímek, plný pohybu a zvratů. Přispívají k tomu i vynikající podání herců, v čele s Kakojannisovou oblíbenou protagonistkou Irini Papa.

Svůj nejnovější film *Višňový sad* z roku 2000 natočil Kakojannis v Bulharsku podle stejnojmenného díla Antona Pavloviče Čechova, ve kterém přenesl na plátno období 19. století a spolupracoval v něm převážně s anglickými herci.

Čtrnáct filmů během čtyřiceti let, by se mohlo zdát málo pro úspěšného tvůrce. Kakojannis však současně překládá klasickou literaturu (především Williama Shakespeara), velmi úspěšně režíroval mnoho divadelních představení, klasických i moderních v Řecku (antické tragédie Sofokla a Euripida, díla slavných světových tvůrců Williama Shakespeara, Oscara Wilda, Richarda Nashe, Tennessee Williamse, Luigiho Pirandella a další) a v zahraničí, také opery, jak v Athénách, tak v mnoha velkoměstech v Evropě i Americe. Jeho zatím poslední prací je *Velkodušnost Tytova* od Mozarta.

Michalis Kakojannis není pouze charismatickým režisérem, je to filmový tvůrce v nejúplnějším smyslu slova: sám si produkuje své filmy, píše scénáře, dělá střih, tvoří texty písní, pokud mají účelovou funkci v jeho filmech (*Nedělní probuzení, Stella, Nahoře, dole a napříč*), dokonce vyrobil i kostýmy, když bylo potřeba (*Když ryby vystoupily na břeh*). A pozorný divák jej může odhalit v mnoha jeho filmech jak dělá komparsistu. Na otázku, zda lze v jeho filmové tvorbě hledat nějaké ústřední téma, odpověděl „klasik řeckého filmu“ takto: *Ne, já jsem hlavním tématem, moje psychologie, moje zájmy, psychologické situace, tvůrcem jsem já. Protože nejsem jednostranným člověkem a nemám klapky na očích, tak neopakuji stále stejná témata. Neukazuji lidem své vnitřnosti.*

Abych realizoval film, musí na mě působit něco vnějšího a nutí mě k tvorbě, k filmu. Musím ze sebe dostat výkřik, když točím film. (z TV rozhovoru z cyklu Evropané, 2002)

Kakojannis je ten, který dal řecké kinematografii filmy-mezníky, filmy-mýty jako *Stella, Elektra, Alexis Zorba*. Je i Řek režisér, který v 50. letech současně dobyl kritiku i širokou mezinárodní veřejnost. Ten, který docenil možnosti herců jako *Melina Merkuri, Elli Lambeti a Irini Papa* a učinil z nich „hvězdy“ mezinárodního formátu a vedl některé z nejznámějších světových herců: *Anthony Quinna, Alana Batese a Catherine Hepburn*. Ten, který prosadil technický

standart svých filmů až do té míry, že byl oceněn řecký film na festivalu v Cannes za zvuk v *Elektře* nebo Oskarem za kameru v *Řeku Zorbovi*. Svými prvními filmy-moralitami, Zorbasem a adaptacemi starověkých tragédií položil Michalis Kajoannis základy pro filmovou tvorbu mladé řecké generace, a nesmazatelně se tak vepsal do dějin novořecké kultury.

Použitá literatura

- ALEXIU, Ellis: *Ja na jini megalos*. Dorikos, Athény 1966
- EURÍPIDÉS: *Trójanky a jiné tragédie*. Překlad Ferdinand Stiebitz a Olga Valešová, Svoboda, Praha 1978.
- KAKOJANNIS, Michalis: *Řecký film existuje*. In: Film a doba, r. 1957, č. 4, s. 264-265.
- KAKOJANNIS, Michalis: *Filmování v Řecku*. In: Film a doba, r. 1957, s. 615 a 616.
- KAKOJANNIS, Michalis: *Moje setkání s Nikosem Kazantzakisem a Řek Zorba*. In: Lexi, r. 1997, č. 139, s. 273.
- KAZANTZAKIS, Nikos: *Řek Zorba*. Odeon, Praha 1975
- Kolektiv autorů: *Encyklopédia filmu*. Obzor, 1993.
- OLIVA, Ljubomír: *Řek Zorba nadprůměr: ale...* In: Film a doba, r. 1978, č. 5, s. 161.
- OLIVA, Ljubomír: *Řecký film včera a dnes*. In: Film a doba, r. 1978, s. 276 až 283.
- SOLDATOS, Jannis: *Istoria tu Elliniku Kinimatografu*. Aigokeros 1990.
- Kolektiv autorů: *Michalis Kajoannis*. Kastanioti, Athény 1995
- 666 profilů zahraničních režisérů*. Československý filmový ústav, Praha 1977.

Řecká studia v České republice

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ

V úvodu této studie je třeba se alespoň zcela stručně zmínit o počátcích křesťanské kultury na území dnešní Moravy a Slovenska a později i Čech. Do Čech začalo křesťanství zpočátku pronikat z Bavorska v latinské podobě. Na žádost knížete Rastislava přišla roku 863 na Moravu misie z Byzance, Konstantin-Cyryl, žák patriarchy Fotia, a jeho bratr Metoděj. Vyvíjeli rozsáhlou překladatelskou činnost, jejíž výsledky se zachovaly v řadě staroslověnských církevních, právních a literárních děl, přeložených z řeckých předloh, které se staly vzorem i původních děl. Nálezy psacího náradí — rydel — v základech chrámové před síně (narthex) kostela v Sadech u Uherského Hradiště na Moravě dosvědčují existenci církevních škol, jejichž žáci se nepochybně učili i řečtině. Tyto aktivity však trvaly asi jen dvě desetiletí (863–886). Po smrti Metodějově a po odchodu jeho žáků do Bulharska ztratily české země na řadu staletí kontakt s řeckým kulturním světem i s řeckým jazykem.

Až v druhé polovině 15. století proniklo do českých zemí humanistické hnutí, které vyvolávalo zájem o hlubší poznání antiky. Na pražské univerzitě se však projevovalo až počátkem 16. století a zpočátku bylo zaměřeno spíše na Itálii a na poznání římské antiky. Řecké antické látky (Alexandreis, Trojská válka) se rovněž dostaly do Čech ve 14. století prostřednictvím západních vzorů. Prvním humanistou na pražské Karlově univerzitě, který se zajímal o dědictví řecké antiky na základě studia řeckých pramenů, byl Václav Písecký, děkan r. 1508. Protože však narazil na odpor zástupců tradiční středověké scholastiky, vzdal se svého univerzitního úřadu a stal se vychovatelem pozdějšího významného grecisty Zikmunda Hrubého z Jelení (Gelenius). Václav Písecký (1482–1511) přeložil z řečtiny Pseudo-Isokratovu řeč *Pros Démonikon* (1512). Zikmund Hrubý z Jelení (1497–1554) se stal později v Basileji ve Švýcarsku ve Frobeniově tiskárně vydavatelem klasických řeckých autorů (Kallimachos, Aristofanés, Josephus Flavius) a sestavil čtyřjazyčný slovník latinsko-německo-řecko-český (*Lexicon symphonum*, 1537), pokládáný za první práci ze srovnávacího jazykozpytu.

V polovině 16. století začalo na pražské univerzitě paralelně působit reformační a humanistické myšlení. Čeští studenti, kteří dříve odcházeli na studia do Itálie, se nyní obraceli na německé univerzity (zvláště odcházeli do Wittenbergu), působili na ně Erasmus a Melanchthon. Studium staré řečtiny se začalo uplatňovat především v protestantsky orientovaných humanistických kruzích. Prvním profesorem staré řečtiny na pražské Karlově univerzitě se stal Matouš Collinus (Kalina) z Chotěřiny (1516–1566) díky nadaci, založené pražským měšťanem Janem Francem roku 1537. Při výuce používal řecké grama-

tiky Manuela Chrysolorase, Theodora Gazise a Konstantina Laskarise a četl s posluchači Homéra. Na zákrok jezuitů však musel Collinus, který se klonil k utrakvismu (přijímání pod obojí), z univerzity odejít. Dodnes je v promočním sále univerzity Karlovy zachována pamětní deska, kterou mu věnoval jako svému ochránci z vděčnosti řecký emigrant Jakub Palaeologus (asi 1521–1585), přívrženec radikální antitrinitářské reformace upálený později v Římě.

V tomto období v učebním řádu městských, tzv. latinských škol, předchůdců pozdějších gymnázií, který sestavil humanista Petr Codicillus (1533–1598), se dostalo místa i řečtině, kterou protestanté považovali za důležitou pro biblická studia. Řečtina v té době našla své místo vedle latiny i v lexikografické literatuře. Daniel Adam z Veleslavína (1533–1598) vydal roku 1598 čtyřjazyčné slovníky *Silva quadrilinguis* a *Nomenclator quadrilinguis* (čeština, latina, němčina, řečtina). Sběratelem řeckých rukopisů se stal Bohuslav Hasištějnský z Lobkovic (asi 1461–1510), jemuž je opisoval řecký písař Aristobulos Apostolidis. Roku 1605 vyšel český překlad Xenofontova díla *Kyru paideia* od Abrahama z Gyntenrrodu (†1609), překlady Lukianových dialogů však nadále vycházely z latinských předloh.

Ze studijního řádu, který vydal roku 1609 rektor pražské univerzity, *Classes quinque in Academia Pragensi*, vidíme, že se řečtině nadále vyučovalo na již uvedených pětiletých latinských školách na základě Nového zákona a Plutarchova spisu *O výchově dětí*. Na univerzitě po Collinovi působili humanisté Šimon Proxenus ze Sudet (asi 1532–1575), Petr Codicillus z Tulechova (1533 až 1598), od roku 1602 Martin Bacháček z Nauměřic (1539–1612). Z antických autorů se četly ukázky z Homéra, Démosthena, Thukydidy, Euripida, Aristofana. Po příchodu jezuitského řádu do Prahy roku 1556 založili jezuité roku 1556 školu při koleji Klementinum a zavedli tu roku 1560 výuku řečtiny. Na tradici této školy navazovalo až do padesátých let 20. století Akademické gymnázium v Praze.

Roku 1620 ztratil český stát po bitvě na Bílé hoře samostatnost, nastala doba radikální protireformace, mnozí humanisté, většinou protestantského vyznání, opustili vlast. Tato doba nebyla ani nakloněna řeckému vzdělání, v němž byl spatřován pramen možných herezí. Až do roku 1804 bylo školní vzdělání zcela v rukou duchovních, jezuitů, později i piaristů, kteří ale měli pro výuku řečtiny větší pochopení. České školy se nyní řídily zcela podle směrnic určených pro rakouské školství.

Za panování Marie Terezie (1740–1780) bylo v Čechách a na Moravě 52 latinských (tj. středních) škol, na nich se učilo i základům řečtiny podle učebnice J. Gretschera *Rudimenta linguae Graecae* (1593) a *Institutiones linguae Graecae* (1593); řečtině se učilo na základě latiny. Roku 1773 byl zrušen jezuitský řád, roku 1775 byla na návrh piaristy Gratiana Marxe zavedena i četba

ukázek z antických řeckých autorů. Významná byla reforma piaristy Františka Langa, podle níž se od roku 1805 učilo řečtině v nejvyšších třech třídách po dvou hodinách týdně, od roku 1819 ještě ve 4. třídě latinské školy čtyři hodiny týdně. Přechod mezi odborným univerzitním studiem a latinskou školou tvořily „filosofie“ (které se později staly samostatnými fakultami). Za vlády Josefa II. (1780–1790) byly na těchto filozofických školách založeny katedry klasické literatury, řečtině se tu učilo v I. a II. ročníku jednu hodinu týdně, ve III. ročníku tři hodiny.

Revoluce roku 1848 vyvolala znovu hlasy stavějící se proti povinné výuce klasických jazyků na gymnáziích, zejména řečtiny jako povinné pro všechny studenty, tentokrát nikoli ze strany církve, ale z hlediska společenského. Už v té době se kritizovalo elitářství této výchovy jako výsady vyšších vrstev, proti klasickým jazykům byly stavěny přírodní vědy a matematika jako významnější pro praktický život i pro rozvoj vědy. Studium řečtiny bylo považováno za významné jen pro budoucí studenty lékařství a teologie.

Přesto došlo v Rakousku roku 1854 k reformě gymnazijního studia na základě návrhu Frant. Exnera a H. Bonitze, jímž se zavedla na gymnáziích výuka klasické řečtiny od III. do VIII. třídy v celkovém rozsahu 28 hodin týdně souhrnně v těchto šesti třídách. Vzorem pro rakouskou reformu bylo německé gymnázium organizované W. Humboldtem podle novohumanistických zásad. Rakouské pojetí gymnázia však usilovalo o dosažení určité rovnováhy mezi humanitními a přírodovědnými předměty. Hlavním cílem výuky na novohumanistickém gymnáziu byla četba klasiků, která měla přispět k výchově harmonických osobností v duchu klasických řeckých ideálů. Zde je třeba uvést, že latina, nahrazená za vlády Josefa II. roku 1784 němčinou v zájmu budování absolutistického centralistického státu jako jazykem vyučovacím, byla roku 1850 (s přestávkou v letech absolutismu 1853–1859) nahrazena na českých gymnáziích češtinou. Také na pražské univerzitě se od roku 1848 konaly přednášky v německém i českém jazyce. Pro české školní příručky však zůstaly vzorem německé učebnice a slovníky. Po roce 1866 bylo tehdy v Čechách 11 českých gymnázií a další dvě na Moravě. Pomůcky pro tyto školy vypracované slouží zčásti upravené, zčásti dokonce ve své původní podobě, dodnes (J. Niederle, *Mluvnice řeckého jazyka*, 1873 — nyní J. Niederle — V. Niederle — L. Varcl, 1974 — podle mluvnice Curtiovy; Frant. Lepař, *Slovník řecko-česko-německý*, 1873; týž, *Homérovský slovník řecko-český*, 1887–1891; týž, *Nehomérovský slovník řecko-český*, 1894; tyto slovníky byly založeny na samostatné autorově excerpci, při tvorbě hesel se opíraly o německé slovníky Papeho, Schenkla a Autenrietha, nejsou dosud nahrazeny novými slovníky). Na začátku 20. století roku 1902 bylo v Čechách a na Moravě 52 gymnázií.

Zakladatelem české univerzitní klasické filologie (studium klasické řečtiny bylo vždy spojeno se studiem latiny) se stal roku 1861 J. Kvíčala (1834–1908, řádný profesor od roku 1867). Roku 1868 byla založena (zpočátku studentská) společnost Jednota českých (od roku 1953 klasických) filologů, která je členem Fédération internationale des études classiques, roku 1873 začala tato společnost vydávat vědecký časopis *Listy filologické*, který je druhým nejstarším českým vědeckým časopisem, roku 1862 byla založena *Bibliotéka klasiků řeckých a římských* (1. svazek vyšel roku 1863), kterou po roce 1890, kdy byla založena Česká akademie věd a umění (nyní Akademie věd České republiky), převzala zvláštní komise při III. třídě této instituce, poslední svazek této řady vyšel roku 1957. V letech 1969–1993 vydávalo řadu *Antická knihovna* nakladatelství Svoboda, o její obnovu se v současné době pokouší nakladatelství Arista. Překládání antických textů sehrálo významnou roli ve vývoji české kultury, protože jak za humanismu, tak v době národního obrození v 18. století přispělo ke kultivaci českého literárního jazyka a k prohlubování vzdělanosti širších národních vrstev.

Roku 1882 se pražská univerzita trvale rozdělila na českou a německou univerzitu (obě se cítily být dědičkami středověké Karlovy univerzity, německá byla zrušena r. 1945). Na české univerzitě působil Kvíčalův žák a později odpůrce Josef Král (1853–1917), jeho hlavní dílo se týkalo řecké prozodie a metriky, v duchu národního probuzení bylo psáno česky, a nevešlo tudíž mezinárodně ve známost.

Po vzniku Československé republiky roku 1918, kdy se součástí jednotného státu stalo i Slovensko a do roku 1945 i Podkarpatská Rus, byly hned od roku 1919 založeny dvě nové univerzity: Masarykova univerzita v Brně a Komenského univerzita v Bratislavě. Na všech třech československých univerzitách působily katedry klasické filologie, na nichž se připravovali gymnazijní profesori latiny a řečtiny a na nichž působili žáci Josefa Krále: v Praze Antonín Salač (1885 až 1960) se zabýval epigrafii a numismatikou, Karel Svoboda (1888–1960, do roku 1935 v Brně) studoval antickou estetiku a literární teorii, byl obdivovatelem třetího humanismu W. Jaegera, v Brně František Novotný (1881–1964) se zabýval Platónem, jehož dílo přeložil a o němž napsal čtyřsvazkovou monografii, Ferdinand Stiebitz (1894–1961) vynikl jako překladatel antické, zejména řecké literatury, Karel Janáček (1906–1996), znalec Sexta Empirika a Diogena Laertia, působil později v Olomouci (1948–1961), poté v Praze aj.

V letech 1928/9 bylo v Československu ze 349 středních škol 34 gymnázií, podle úpravy z roku 1927 se na klasických gymnáziích učilo řečtině od V. do VIII. třídy celkem 23 hodin týdně souhrnně v těchto čtyřech letech. Za 2. světové války za německé okupace byly všechny české vysoké školy od 17. listopadu 1939 do května 1945 uzavřeny. Během tohoto období však vzkvétala

překladatelská činnost z antických jazyků, Stiebitzův překlad výboru z řeči Démostenových pod názvem *Poslední zápas Řeků o svobodu* z roku 1940 přispěl v nelehké době okupace i k podpoře národního sebevědomí a překlad *Perikleovy řeči nad padlými* téhož autora z roku 1946 podpořil víru v obnovu demokratických hodnot. Ve Slovenském státu zůstala činná univerzita v Bratislavě.

Po 2. světové válce byla roku 1946 obnovena univerzita v Olomouci, založená jezuiti roku 1566, činná do roku 1778, poté působící od roku 1946 do roku 1960 a opět od roku 1990. I zde existovala katedra klasické filologie, obnovena po roce 1990, vyučuje se zde však jen latině, pro jejíž posluchače je však povinné studium základů staré řečtiny a složení příslušné zkoušky. Pro úplnost je třeba na tomto místě uvést, že až do školské reformy roku 1953 museli si studenti oboru latina, kteří nesložili maturitu na klasickém gymnáziu, doplnit tuto zkoušku do konce 1. ročníku. Kurzem staré řečtiny na filozofické fakultě museli projít rovněž všichni uchazeči o doktorát filozofie (PhDr.).

Po politických změnách roku 1948 se v československém školství prosadily ty názory, které klasická studia hodnotily jako elitářská a pro rozvoj společnosti nepotřebná. Bývalá gymnázia se stala roku 1953 součástí jednotné jedenáctileté školy (od roku 1960 dvanáctileté školy). Roku 1968/9 byla zřízena samostatná čtyřletá gymnázia přírodovědného nebo humanitního zaměření již zcela bez řečtiny. Roku 1968 byl učiněn pokus o obnovení osmiletých gymnázií a alespoň jednoho klasického gymnázia v Praze (Akademické gymnázium) a v Brně, po dvou letech však byla tato gymnázia zrušena a vrátila se k obecnému čtyřletému programu.

Vzhledem k tehdejšímu plánovanému systému hospodaření a přizpůsobování počtu přijímaných studentů tomuto státnímu plánu (numerus clausus) bylo i studium staré řečtiny na univerzitách velmi omezeno. Bylo otvíráno vždy po několikaleté přestávce, ale existovalo jako možné doplňovací studium pro posluchače oboru latina.

Poměrně úspěšně se však vyvíjelo vědecké bádání v oboru klasických studií, a tedy i v oblasti grécistiky, která ve vědě již nebyla nutně spojována s latinou v rámci klasické filologie. Poukazoval na to i název pracoviště nově zřízeného v rámci Československé akademie věd, Kabinet pro studia řecká, římská a latinská. Bádání tu mělo být věnováno řeckým a latinským studiím v celém historickém rozsahu jejich trvání, tedy staré, středověké i nové řečtině a řecké kultuře, klasické, středověké i novověké latině. Toto pracoviště se stalo vydavatelem *Listů filologických* (1873 – dosud), v roce 1957 byl založen dosud vycházející sborník *Eirene* vydávaný ve světových jazycích, v letech 1970–1991 zde byl vydáván i mezinárodní časopis *Byzantinoslavica*. Vědecká periodika začaly vydávat i univerzitní katedry (*Graecolatina Pragensia* (1960 a dále), *Sborník prací*

Filozofické fakulty brněnské univerzity (1956 a dále), *Graecolatina et Orientalia* (Bratislava, 1969 a dále).

Kabinet inicioval roku 1957 založení mezinárodního komitétu Eirene, jehož členy byly státy tehdejšího východního bloku. Tento komitét pořádal v členských zemích pravidelné konference o antických studiích, které alespoň později v době poklesu politického napětí umožňovaly setkání odborníků z obou částí tehdy rozděleného světa.

Po politických změnách roku 1989 vyvíjeli klasičtí filologové, ale i jiní odborníci starší generace, která ještě prošla klasickým vzděláním za 1. republiky (1918–1938), úsilí o obnovení výuky řečtiny alespoň na některých gymnáziích. Toto úsilí se však nesetkalo s úspěchem kvůli nezájmu, zčásti i odporu rodičů, kteří požadovali spíše rozšířenou výuku moderních jazyků. Klasická řečtina se proto učí jen jako nepovinný předmět na Akademickém gymnáziu v Praze a na Klasickém gymnáziu v Brně (zde se nyní počítá i s možností dvouleté výuky novořečtiny).

Přesto v těchto letech vzrostl ve srovnání s obdobím před rokem 1989 zájem o studium klasické řečtiny na filozofických fakultách v Praze a v Brně, zejména i proto, že studium řečtiny není nutno spojovat jen v kombinaci s latinou, ale lze je spojovat s historií, s filozofií, religionistikou, orientalistikou aj., na Filozofické fakultě v Brně i s novořečtinou. Kurzy staré řečtiny existují i na teologických fakultách (katolické, evangelické, husitské, při studiu pravoslavné teologie na Husitské teologické fakultě v Praze (zde nyní i novořečtina) a na Pravoslavné teologické fakultě v Prešově na Slovensku). Při Evangelické teologické fakultě v Praze bylo zřízeno společně s Ústavem klasických studií AV ČR Centrum biblických studií, jedním z jeho úkolů je i vydávání překladů řeckých textů, např. novozákonních apokryfů. Při Teologické fakultě v Olomouci, při Filozofické fakultě MU v Brně a při Ústavu pro klasická studia bylo založeno Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. I zde se vedle latinských překládají a komentují i řecké prameny.

Kurzy staré řečtiny pro zájemce z řad širší veřejnosti pořádá i Jazyková škola hlavního města Prahy.

Od roku 1990, kdy se bývalý Kabinet pro studia řecká, římská a latinská přejmenoval na Ústav pro klasická studia a soustředil se téměř výlučně na oblast latinské medievalistiky a na studia novolatinská, přešla i vědecká práce v oblasti grécistiky téměř výhradně na vysokoškolská pracoviště. Ústav však zůstal vydavatelem vědeckých periodik (*Listy filologické*, *Eirene*).

S ohledem na výše uvedenou situaci ve středním školství nelze zatím počítat s větším rozvojem oboru klasické řečtiny na filozofických fakultách v Praze a v Brně, než je tomu dosud. Za důležitý úkol považujeme udržení úrovně oboru

a udržení jeho kontinuity výchovou vědeckého dorostu formou postgraduálního studia a habilitací vysokoškolských učitelů.

Byzantologie

Byzantologie se v Čechách ustavila jako samostatná vědecká disciplína počátkem 20. století. Jejím zakladatelem byl historik Jaroslav Bidlo (1868–1937), profesor dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Česká byzantologie byla od počátku úzce spojena s historickou balkanistikou a se slavistikou (cyrilometodějská problematika). K rozvoji české byzantologie došlo díky založení Slovanského ústavu roku 1928, který se stal i vydavatelem již výše zmíněného vědeckého periodika *Byzantoslavica* (1929–1963 a znovu od roku 1992). Dalším pracovištěm v době před 2. světovou válkou byl ústav *Seminarium Kondakovianum*, vedený ruským emigrantem N. P. Kondakovem (1844–1925), který byl i vydavatelem stejnojmenného časopisu (1927–1940). Nejvýznamnější osobností české předválečné byzantologie byl František Dvorník (1893–1975), později profesor Harvardovy univerzity (USA). Méně pozornosti věnovali byzantským tématům v té době klasičtí filologové–gréciisté. Uvést lze jméno gymnazijního profesora K. Müllera, autora stručných příruček o byzantské literatuře a byzantských dějinách i překladatele byzantských děl (*Digenis Akritas*, rytířské veršované romány) a K. Svobodu (démonologie Michaela Psella aj.)

Po druhé světové válce obnovila byzantská studia na Filozofické fakultě Karlovy univerzity profesorka Milada Paulová (1891–1970) a po ní Věra Hrochová (1933–1996), a to v rámci obecných dějin. Toto studium nebylo vázáno na znalost řečtiny, jen ti, kteří se oboru pak věnovali vědecky (na univerzitě nebo v Akademii věd), si tuto znalost doplnili: Bohumila Zástěrová, redaktorka *Byzantinoslavik* v letech 1975–1987, Milan Loos (1923–1985), Vladimír Vavřínek (*1930), redaktor *Byzantinoslavik* od v letech 1990–2000. V některých případech ji rozšířili o znalost novořečtiny. K užšímu spojení klasické filologie a byzantologie došlo v letech 1969–1991, kdy byzantologické oddělení bývalého Slovanského ústavu a jeho nástupců (Ústav východoevropských dějin) bylo začleněno do Kabinetu pro studia řecká, římská a latinská, kde se byzantskými a novořeckými studii zabývala od roku 1953 R. Dostálová (*1924). Na Filozofické fakultě UK byla byzantologie od roku 1990 začleněna do Ústavu řeckých a latinských studií (V. Hrochová, R. Dostálová), do studijního programu tu byly jako povinné předměty zařazeny i klasická řečtina a základy novořečtiny včetně povinné četby byzantských textů. Na tomto oboru se uskutečnil zatím jen jeden pětiletý cyklus studia v letech 1991/2–1995/6, v současné době není obor otevřen. Jednotlivé speciální přednášky z oboru byzantologie se konají

v rámci programu Ústavu řeckých a latinských studií a Ústavu světových dějin (Seminář dějin východní a jihovýchodní Evropy).

Představitelem slovenské byzantologie je Alexandr Avenarius (*1942), vědecký pracovník Historického ústavu Slovenské akademie věd, který přednáší byzantské dějiny na Teologické fakultě univerzity v Prešově a na Filozofické fakultě v Trnavě.

Čeští byzantologové jsou sdruženi v Českém národním komitétu byzantologickém, který je členem Association internationale des Études byzantines. Mezinárodní konference byly uspořádány v letech 1977 (Liblice u Prahy), 1982 (Praha), 1990 (Bechyně), z nich byly vydány i příslušné sborníky.

V současné době je největším problémem české byzantologie otázka výchovy vědeckého dorostu v postgraduálním studiu, zajištění kontinuity oboru a kontinuity mezinárodního periodika *Byzantinoslavica*, jehož existence byla po r. 2000 vážně ohrožena. Nyní se chystá jeho oživení.

Novověcká studia

Zájem o novověčtinu a novověckou literaturu vycházel původně z řad klasických filologů. V období národního obrození přeložil literární historik a kritik V. B. Nebeský (1818–1882) podle sbírky Passowovy výbor z novověckých lidových písní (1864). Později přeložil podobný výbor středoškolský profesor klasické řečtiny František Krsek, kterého k novověčtině přivedlo studium starověkých řeckých dialektů. Jeho *Novověcké národní zpěvy* zůstaly však nevydány, pouze překlad Rigasovy básně *Thurios* a několika lidových písní vyšel roku 1915 v časopise *Zlatá Praha*. Jako první novověcký román byla přeložena Roidisova *Papežka Jana* roku 1911.

Novověčtina se po 1. světového válce vyučovala na Vysoké škole obchodní v Praze. Působil zde J. Šťastný (1862–1932) původně též klasický filolog, který se novověčtině naučil při ročním studijním pobytů v Řecku, kde se též seznámil se svou pozdější manželkou Charikleiou Karmitsi. Novověčtina byla na uvedené škole nepovinným předmětem od roku 1922/23. Kurz trval 2 semestry 2 hodiny týdně, zdůvodňoval se obchodními zájmy Československa o export průmyslových výrobků pro zemědělské oblasti, jež Řecko získalo po balkánských válkách. Studenti se učili 1 a 1/2 semestru katharevusu, která byla považována za důležitou pro úřední jednání, politiku, vědu a obchodní korespondenci. Pro absolventy klasických gymnázií navazovala výuka na znalost staré řečtiny. V druhé polovině 2. semestru se učila mluvnice dimotiki a základy obchodní korespondence. Šťastný usiloval o zřízení lektorátu novověčtiny na filozofických fakultách v Bratislavě a v Brně, avšak bez úspěchu. Manželka J. Šťastného učila od roku 1906 nepovinnou novověčtinu na Československé obchodní akademii v Praze, kde se tento jazyk občas učil už od roku 1880.

Přímý kontakt české vědy o starověku se soudobým řeckým prostředím přinesla práce prof. Antonína Salače, který v letech 1920–1928 pracoval jako člen francouzské archeologické výpravy na Délu, Thasu, v Delfech a na Samothráce. V těchto pobytech lze hledat kořeny jeho zájmu o novořeckou kulturu a jazyk. Své představy o rozvoji novořeckých studií v Československu mohl uskutečnit až v roce 1948, kdy jako vedoucí Katedry věd a antickém starověku na Filozofické fakultě v Praze zde zavedl obor novořečtina, jehož úkolem byla příprava učitelů pro řecké děti a později i děti z řeckých rodin z řad politických uprchlíků po občanské válce v Řecku. Prvním docentem pro obor novořecký jazyk a literaturu se stal Dimitrios Papas (1907–1963). Po jeho smrti se výuky ujal Theodoros Nedelkos (Nedělka), později autor prvního *Novořecko-českého slovníku* (1982; 2. rozš. vyd. 2002) a *Novořecké konverzace* (1988). Tento obor pak přijímal studenty až do roku 1978 a pak znovu v letech 1988–1993, kdy zde začala působit R. Dostálová. V současné době není na pražské Filozofické fakultě obor novořečtina otevřen, realizují se však čtyřsemestrální kurzy novořečtiny pro studenty klasické filologie, slavistiky i jiných oborů, které jsou občas doplňovány dvouhodinovou přednáškou z oblasti byzantské nebo novořecké kultury či literatury.

Od roku 1993/4 je otevřen obor novořečtina na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde přednáší R. Dostálová, P. Hradečný, Vl. Vavřínek, K. Franc-Sgourdeou aj. Do programu studia je vedle novořeckých disciplín zahrnuta i antická řecká literatura, byzantská literatura, starověké a byzantské i novořecké dějiny a klasická řečtina.

Vedle univerzitního studia novořečtiny se učí novořečtina na Jazykové škole hl. m. Prahy v 3-4letých cyklech po 3 hodinách týdně. Studium lze zakončit státní jazykovou zkouškou, případně i tlumočnickou zkouškou. Ústav pořádá i zvláštní kurzy pro děti z řeckých (nebo smíšených) rodin a umožňuje i dálkové studium. Večerní kurzy novořečtiny pro širší veřejnost pořádá i Filozofické fakultě MU v Brně.

Od šedesátých let se ve srovnání s obdobím před druhou světovou válkou rozvinula překladatelská činnost z novořecké literatury. I zde byl průkopníkem zájmu o novořeckou literaturu klasický filolog Frant. Štuřík (1895–1968), k němu se později připojili překladatelé už z řad Řeků usazených v České republice, případně čeští odborníci (Lysimachos Papadopoulos, Lefteris Bubaris, R. Dostálová). K překladatelské aktivitě (viz příloha).

Roku 1997 byla založena Česká společnost novořeckých studií, která je od roku 1998 členem Evropské společnosti novořeckých studií. V České republice působí i Společnost přátel Nikose Kazantzakise (od roku 1996), která pořádá občasně přednášky, filmové a recitační večery.

Podobně, jako tomu je v případě byzantologie i v případě novořeckých studií, je největším problémem oboru zajištění kvalifikované kontinuity oboru jak na úseku univerzitním, tak v oblasti literárního překladu. Proto bylo vyvinuto úsilí o realizaci doktorandského studia novořečtiny na FF Masarykovy univerzity, které bylo r. 2002 akreditováno MŠMT na dobu 8 let.

Balkánská studia

Balkánská studia mají v České republice dobrou tradici, vycházející ze zájmu o historii a jazyky slovanského Balkánu. Už v roce 1919 plánovala I. tř. České akademie věd a umění založení Balkánské komise, která chtěla převzít úkoly Balkánské komise Rakouské akademie věd a Carského ruského archeologického ústavu v Konstantinopoli. Tato komise měla podporovat i byzantská studia s ohledem na pravoslavnou oblast získanou připojením Podkarpatské Rusi k Československu. Zachoval se však jediný — první a poslední — zápis ze zasedání této komise, z ekonomických důvodů z těchto velkorysých plánů sešlo.

Lingvistická balkanistika vycházela z práce Pražského linguistického kroužku, jehož členy byli slavisté B. Havránek (1893–1978), M. Weingart (1890 až 1938) a také N. S. Trubeckoj (1890–1938), tvůrce termínu Balkánský jazykový svaz. V letech 1929–1939 vydával tento kroužek sborník *Travaux de Cercle linguistique de Prague*. Balkánským folklórem se zabýval K. Horálek (1908–1992). Filologové, zabývající se balkanistikou, byli převážně pracovníky Slovanského ústavu (1928–1963), po jeho zrušení se rozešli do různých pracovišť Čsl. akademie věd. V Kabinetu pro studia řecká a římská se z balkanistického hlediska zabývala novořečtinou Helena Kurzová (*1936), působící později do roku 2001 na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.

Specializace Dějiny východní Evropy byla a je součástí obecných dějin na filozofických fakultách (na FF UK již zmíněný J. Bidlo a M. Paulová), z akademických pracovišť po zrušení Slovanského ústavu v Ústavu dějin východoevropských zemí, jehož činnost skončila po roce 1990, část pracovníků přešla do Historického ústavu Akademie věd ČR, kde se řeckou problematikou v rámci balkánských dějin zabývá P. Hradečný (*1938).

Balkanistika měla do roku 1995 centrum v Kabinetu hungaristiky a balkanistiky na FF MU v Brně. Toto pracoviště zajišťovalo vydávání *Bibliografie čsl. balkanistiky* a sborníku *Studia balkanistica Bohemoslovaca (Les études balkaniques tchécoslovaques, IV. sv. 1995)* i pravidelná setkávání českých a slovenských balkanistů (poslední IV. balkanistické sympozium se konalo roku 1994 v Brně). Po odchodu specialisty na hungaristiku do diplomatických služeb byl tento kabinet zrušen a jeho vědecký pracovník prof. I. Dorovský (*1935), odborník na balkánské literatury, přešel do Ústavu slovanské filologie. Čeští balkanisté

jsou sdružení v Českém národním komitétu balkanistů, který je členem Association Internationale des Études Sud-Est Européenes.

O akreditaci speciálního oboru „balkánská studia“, v jehož rámci by se realizovala i novořecká studia, usiloval Institut základů vzdělanosti při Karlově univerzitě, později Fakulta humanitních věd, kde nyní probíhá rovněž čtyřsemestrální kurz novořečtiny.

Bibliografie

- Borecký, Bořivoj – Dostálová, Růžena, *Slovník spisovatelů. Řecko (antická, byzantská a novořecká literatura)*, (Λεξικό συγγραφέων. Ελλάδα – Αρχαία, βυζαντινή και νεοελληνική λογοτεχνία), Praha 1975.
- Dorovský, Ivan, *Giorgos Seferis – Všude je báseň* (Γιώργος Σεφέρης – Παντού το ποίημα), Světová literatura 17, 1972, Nr. 4, p. 122-138.
- Dorovský, Ivan, *K slovansko-řeckým literárním vztahům na počátku 19. století* (Για τις σλαβο-ελληνικές λογοτεχνικές επαφές στην αρχή του 19ου αιώνα), Slavia 42, 1973, 157-166.
- Dostálová-Jeništová, Růžena, *Das neugriechische Schattentheater Karagöz. Einige Bemerkungen zu seiner weiteren Erforschung*, Berliner byzantische Arbeiten 17, 1959, p. 185-197.
- Dostálová, Růžena, *Jakob Palaeologus*, in: *Byzantische Beiträge*, Berliner byzantische Arbeiten 1964, p. 153-175.
- Dostálová, Růžena, *Autografy Jakuba Palaeologa v Třeboňském archívu* (Τα αυτόγραφα του Ιακώβου Παλαιολόγου στο αρχείο της πόλης Τřeboň), Zprávy Jednoty klasických filologů 6, 1964, 150-160.
- Dostálová, Růžena, *K homérským tradicím v novořecké literatuře* (Καζαντζακισόνα Οδύσσεια), (Οι ομηρικές παραδόσεις στη νεοελληνική λογοτεχνία. Η Οδύσσεια του Νίκου Καζαντζάκη), Listy filologické 88, 1965, 272-284.
- Dostálová, Růžena, *Antike Themen im dramatischen Werk des neugriechischen Dichters Angelos Sikelianos*, in: *Antiquitas Graeco-Romana ac tempora nostra*, Acta congressus internationalis habiti Brunae 12-16 mensis Aprilis MCMLXVI, ed. J. Burian – L. Vidman, Praegae 1968, p. 321-330.
- Dostálová, Růžena, *Ein Beitrag zur Frage der Wirkung des italienisch gebildeten Hellenismus in Mitteleuropa. Eine neu gefundene Schrift des Jakob Palaeologus (Bern Ms 558)*, in: *O ellinismos is to exoterikon*, ed. J. Irmscher – M. Mineemi, Berlin 1968, p. 35-44.
- Dostálová, Růžena, *Traktát Jakuba Palaeologa An omnes ab uno Adamo descenderint*, (Το έργο του Ιακώβου Παλαιολόγου An omnes ab uno Adamo descenderint), Listy filologické 92, 1969, p. 281-288.

- Dostálová, Růžena, *Tři dokumenty k pobytu Jakuba Palaeologa v Čechách a na Moravě*, (*Τρία γράμματα του Ιακώβου Παλαιολόγου στο αρχείο της πόλης Τřeboň*), in: *Strahovská knihovna 5-6*, 1970-1, p. 331-360.
- Dostálová, Růžena, *Tradition und Gegenwart im Werke des Nikos Kazantzakis*, Actes du premier Congrès international des Études balkaniques et sud-est européennes VII, Sofia 1971, p. 213-221.
- Iacobi Palaeologi Catechesis christiana dierum XII*, ed. R. Dostálová, Warszawa 1972.
- Dostálová, Růžena, *Jak vznikají básně. K vzniku dvou posledních básní G. Seferise*, (*Πως γεννιούνται ποιήματα. Για τα τελευταία δύο ποιήματα του Γ. Σεφέρη*), Zprávy Jednoty klasických filologů 16, 1974, 35-42.
- Dostálová, Růžena, *Der Traktat des Jacobus Palaeologus De anima (Ein Beitrag zur Diskussion über die Unsterblichkeit der Seele im 16. Jh.)*, Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2, 1976 (1980) – Graecolatina Pragensia VII, 1976, 81-89.
- Dostálová, Růžena, *Επισκόπηση μεταφράσεων και μεταφραστών – Τσεχοσλοβακία (1945-1980)*, Mandatoros 18, 1981, 67-72.
- Dostálová, Růžena, *K současným problémům spisovné novořečtiny*, (*Για τα σύγχρονα προβλήματα της νεοελληνικής γλώσσας*), Zprávy Jednoty klasických filologů 23, 1981, 37-51.
- Dostálová, Růžena, *Ein Beitrag zur Diskussion über die Unsterblichkeit der Seele im 16. Jh.*, in: *Antitrinitarism in the second half of the 16th century*, Budapest 1982, p. 35-46.
- Dostálová, Růžena, *Jacques Paléologue et son idéals tolerantiste d' une seule foi universelle*, Listy filologické 105, 1982, 240-247.
- Dostálová, Růžena, *Deux rencontres de Nikos Kazantzakis avec la Bohême*, in: *Rapports, corapports, communications tchécoslovaques pour le Ve Congrès de l' Association internationale d' Études du Sud-Est Européen*, Praha 1984, p. 337-358.
- Nikos Kazantzakis. Beiträge zu seinem Werk und Leben*, ed. R. Dostálová, Praha 1985.
- Dostálová, Růžena, *Zu gegenwärtigen Problemen der neugriechischen Schriftsprache*, in: *Griechenland – Byzanz – Europa*, ed. J. Herrmann – J. Dummer, Berlin 1985, p. 201-211.
- Dostálová, Růžena, *Probleme der Periodisierung und Kontinuität der griechischen Literatur*, in: *Modernes Griechenland – Modernes Zypern*, Amsterdam 1989, p. 73-89.
- Dostálová, Růžena, *Řecko a my v dějinách (Středověk – Novověk)*, (*Η Ελλάδα και εμείς στην ιστορία. Μεσαίωνας – Νέοι καιροί*), Souvislosti 1/28/96, p. 61-78.

- Dostálová, Růžena – Franc-Sgourdeou, Catherine, *Základní kurz novořeckého jazyka, (Εισαγωγή στη νεοελληνική γλώσσα)*, Brno 2000.
- Hradečný, Pavel, *Řecká republika, (Η Ελληνική Δημοκρατία)*, Praha 1989.
- Hradečný, Pavel, *Řecká otázka v mezinárodní politice v l. 1944-1945, (Το ελληνικό ζήτημα στη διεθνή πολιτική 1944-1945)*, Slovanský přehled 1994, p. 355-365.
- Hradečný, Pavel, *Řecko. Pokus o komunismus a občanská válka (1944-1949), (Ελλάδα. Απόπειρα κομμουνισμού και ο εμφύλιος πόλεμος 1944-1949)*, in: *Sovětizace Východní Evropy*, Praha 1995, p. 145-168.
- Hradečný, Pavel – Dostálová, Růžena k. a., *Dějiny Řecka, (Ιστορία της Ελλάδας)*, Praha 1998.
- Kalousek, Václav, *O charakteristických zvláštностech novořecké výslovnosti (Sur les particularités de la prononciation néogrecque)*, České muzeum filologické 8, 1902, 1-17.
- Korec, J., *O novořečtině (Sur le grec moderne)*, České muzeum filologické 3, 1897, 118-135; 4, 1898, 98-110.
- Korec, J., *O novořeckých nářečích (Sur les dialectes néogrecs)*, České muzeum filologické 5, 1899, 74-77.
- Korec, J., *O novořecké výslovnosti (Sur la prononciations néogrecque)*, České muzeum filologické 5, 1899, 77-81.
- Kostomitsopoulos, Filippos, *Aktualizace antiky v proklamacích řecké revoluce r. 1821, (Ο ρόλος της αρχαιότητας στα διαγγέλματα της ελληνικής επανάστασης του 1821)*, Zprávy Jednoty klasických filologů 20, 1978, Nr. 3, 9-13.
- Krsek, František, *Z oboru dialektu zakonského (Autour du dialecte tzaconien)*, Králův sborník, Praha 1913, p. 154-159.
- Krsek, František, *Ukázky přísloví a pořekadel novořeckých a jejich poměr k mudrosloví starých Hellenův (Exemples de proverbes néogrecs et leur rapport à la philosophie des Hellènes antiques)*, Listy filologické 49, 1922, 72-81; 171-183.
- Kurzová, Helena, *Zum Aussterben des Infinitivs im Griechischen*, Les études balkaniques tchécoslovaques 1, 1966, 39-50.
- Kurzová, Helena, *Zum Problem des Infinitivschwundes im Griechischen*, Listy filologické 92, 1969, 24-27.
- Kurzová, Helena, *Zum Problem der verbalen Balkanismen*, Les études balkaniques tchécoslovaques 4, 1972, 35-50.
- Kurzová, Helena, *Strukturell-typologische Charakteristik der Balkansprachen, Balkansko-eziko-znanie (Linguistique balkanique)* 17, 1974, 41-50.
- Kurzová, Helena, *Zur balkanischen Syntax*, Les études balkaniques tchécoslovaques 5, 1974, 15-21.
- Kurzová, Helena, *Altgriechisch und Neugriechisch. Strukturell typologische und historische Betrachtung*, Eirene 19, 1982, 71-81.

- Kurzová, Helena, *Morphosyntaktische Entwicklung der indogermanischen Sprachen (unter besonderer Berücksichtigung der Balkansprachen)*, Listy filologické 115, 1992, 5-25.
- Kurzová, Helena, *Grammatikalizační procesy v balkánských jazycích (Grammatikalisierungsprozesse in den Balkansprachen)*, Studia balcanica Bohemoslovaca IV, ed. I. Dorovský, Brno 1995, p. 76-88.
- Mihule, Jaroslav, *Kazantzakis und Bohuslav Martinů Oper „Griechische Passion“*, in: *Nikos Kazantzakis. Beiträge zu seinem Werk und Leben*, Praha 1985, p. 51-60.
- Müller, Karel, *Byzantské epos Basilios Digenis Akritas (L' épopée byzantine «Basilios Digénis Akritas»)*, Výroční zpráva gymnasia v Jindřichově Hradci za l. 1910-11 a 1911-12, pp. 36 et 32ss.
- Müller, Karel, *Byzantský román o Lybistrovi a Rhodamnè (Le roman byzantin sur Lybistros et Rhodamnè)*, Sborník prací filologických univ. prof. Fr. Grohovi k šedesátým narozeninám, Praha 1923.
- Müller, Karel, *Byzantská Achilleis (L' Achilléide byzantine)*, Listy filologické 53, 1926, 13-22, 84-106, 219-234.
- Nedělka, Theodor, *Učebnice novořečtiny pro Čechy I. Přehled mluvnice, (Μέθοδος της νεοελληνικής γλώσσας για Τσέχους I. Σύνοψη γραμματικής)*, Praha 1967.
- Nedělka, Teodor, *Quelques traits spécifiques de la littérature grecque moderne*, Acta Universitatis Carolinae, Graecolatina Pragensia 5, 1972, 99-109.
- Nedělka, Teodor, *Novořecko-český slovník. Νεοελληνο-τσεχικό λεξικό*, Praha 1982.
- Nedělka, Teodor – Janešová, J. – Prokopová, L., *Česko-novořecká konverzace (Τσεχο-νεοελληνικές συνομιλίες)*, Praha 1988.
- Papadopoulos, Lysimachos, *Παιδιά της θύελλας. Μνήμες και μαρτυρία για τα προσφυγόπουλα του 1948 ύστερα από 50 χρόνια*, Praha 1998.
- Papadopoulos, Lysimachos, *Νόστιμον ήμαρ. Η μεγάλη προσφυγιά του 1949 και 1950 στην Τσεχοσλοβακία ύστερα από 50 χρόνια*, Praha 1999.
- Papas, Dimitrios, *Η τσεχική για Έλληνες*, Praha 1954.
- Papas, Dimitrios, *Chrestomatie novořecké literatury I. (Ανθολογία νεοελληνικής λογοτεχνίας – σημειώσεις)*, Praha 1958.
- Papas, Dimitrios, *Πότε αρχίζει η νεοελληνική λογοτεχνία*, Berliner byzantische Arbeiten 14, 1959, 106-126.
- Papas, Dimitrios, *Podstata a příčiny řecké dvojjazyčnosti (Nature and Causes of present-day Greek “bilingualism”)*, Universitas Carolina, Philosophica 1, Nr. 2, p. 165-175.

- Papas, Dimitrios, *Εταρυ υύνογε νοβοřεκκίε literatury a její charakteristické rysy* (Οι σταθμοί της εξέλιξης της νεοελληνικής λογοτεχνίας και τα χαρακτηριστικά της), Zprávy Jednoty klasických filologů 3, 1961, 137-145.
- Salač, Antonín, *Kostis Palamas, Θάνατος του παλληκαρίου*, Berliner byzantische Arbeiten 17, 1959, 92-97.
- Svoboda, Karel, *Bibliografie českých a slovenských prací o antice za l. 1775 až 1900*, Praha 1947 (Βιβλιογραφία τσεχικών και σλοβακικών έργων για την αρχαιότητα).
- Svoboda, Karel, *Bibliografie českých a slovenských prací o antice za l. 1901 až 1950*, Praha 1961.
- Bibliografie řeckých a latinských studií v Československu za l. 1951–1960*, Praha 1966 (συμπεριλαμβανομένων και καθεξής των Νέων Ελληνικών).
- Bibliografie řeckých a latinských studií za r. 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968–1969, 1970–1971, 1972–1973, 1974–1975, 1976–1977, 1978–1979, 1980–1981, 1982–1983, 1984–1985, 1986–1987, 1988–1989, 1990–1992* (Praha 1962–1997).
- Bartoněk, Antonín, *History and Bibliography of Classical Scholarship in Czechoslovakia 1900–1987*, in: The Classical Bulletin 68, 1992, 1, p. 21-62.
- Škoviera, Daniel, *De septuaginta annis studiorum antiquitatis in Universitate Comeniana Bratislavensi*, in: Auriga – ZJKF, 1994-95, 13-19.
- Bibliographie de la Byzantologie Tchécoslovaque I, II*. Prague 1966.

Πřeklady z novořecké literatury

- Ανθολογίες δημοτικών τραγουδιών* (1864, 1946)
- Ανθολογία δέκα Ελλήνων ποιητών* (1986, Σεφέρης, Ρίτσος, Εγγονόπουλος, Ελύτης, Βρεττάκος, Λειβαδίτης, Αλεξάνδρου, Αναγνωστάκης, Γκανάς, Πούλιος)
- Ανθολογία 40 ελληνικών διηγημάτων* (1989, Παπαδιαμάντης, Καρκαβίτσας, Ξενόπουλος, Παπαντωνίου, Βάρναλης, Κόκκινος, Μυριβήλης, Χάρης, Βενέζης, Γιαννόπουλος, Αλεξίου Ε., Θεοτοκάς, Νάκου Α., Τερζάκης, Γρηγόρης, Καραγάτσης, Μαγκλής, Πρεβελάκης, Λαζαρίδης, Πατατζής, Χατζής, Καρατζά Ε., Γιατρίδη Ι., Λουντέμης, Μοσκόβης, Κοββατζής, Σκάρος, Μαραγκός, Πλασκοβίτης, Σαμαράκης, Αγγελίδου Β., Ρούφος, Κάσδαγλης, Κουμανταρέας, Ασημακόπουλος, Βαλέτας Κ., Θεοφίλου, Ζίκου Ε., Κυπαρίσσης)
- Ανθολογία πέντε ελληνικών νουβελών* (1972, Βάρναλης, Μυριβήλης, Λεβαντάς, Θεοτοκάς, Βασιλικός)
- Ασημακόπουλος, Κ., *Ο βασιλιάς και το άγαλμα* (1978)
- Βαλέτας, Κ., *Εξάρτηση* (1988)
- Βάρναλης, Κ., *Η αληθινή απολογία του Σωκράτη. Δικτάτορες* (1964)

- Βασιλικός, Β., *Z* (1970)
Βενέζης, Η., *Αιολική γη* (1965)
Βικέλας, Δ., *Λουκής Λάρας* (1890)
Δούκας, Στρ., *Ιστορία ενός αιχμαλώτου* (1963)
Θεοτοκάς, Γ., *Λεωνής* (1979)
Καβάφης, Κ., *Εκλογή ποιημάτων* (1997)
Καζαντζάκης, Ν., *Χριστός ξανασταυρώνεται* (1958, 1966)
Καζαντζάκης, Ν., *Καπετάν Μιχάλης. Ελευθερία ή θάνατος* (1960, 1980)
Καζαντζάκης, Ν., *Αλέξης Ζορμπάς* (1965, 1975)
Καζαντζάκης, Ν., *Αναφορά στο Γκρέκο* (1961)
Καζαντζάκης, Ν., *Ο τελευταίος πειρασμός* (1987)
Καζαντζάκης, Ν., *Ο φτωχούλης του Θεού* (1993)
Κοτζιάς, Κ., *Ο καπνισμένος ουρανός* (1963)
Κοτζιάς, Κ., *Γαλαρία Νο 7* (1964)
Λουντέμης, Μ., *Συννεφιάζει* (1961)
Μυριβήλης, Στρ., *Ζωή εν τάφω* (1965)
Μυριβήλης, Στρ., *Η Παναγιά, η Γοργόνα* (1967)
Ραγκαβής, Α. Ρ., *Λεϊλά* (1891)
Ρίτσος, Γ., *Αγρύπνια* (1959)
Ρίτσος, Γ., *Η σονάτα του σεληνόφωτος κ. α. ποιήματα* (1976)
Ροΐδης, Εμ., *Η πάπισσα Ιωάννα* (1911, 1967)
Σαμαράκης, Α., *Το λάθος* (1981)
Σεφέρης, Γ., *Εκλογή ποιημάτων* (σλοβ. 1973)
Σιμόπουλος, Η., *Εκλογή ποιημάτων* (1992)

Οι ελληνικές σπουδές στην Τσεχική Δημοκρατία

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ

Στην εισαγωγή της μελέτης αυτής θα πρέπει, περιληπτικά τουλάχιστον, να αναφερθούμε στις αρχές του Χριστιανικού πολιτισμού στις περιοχές της σημερινής Μοραβίας και Σλοβακίας, αργότερα και Βοημίας. Αρχικά ο Χριστιανισμός εισχώρησε από τη Βαυαρία με λατινική μορφή. Το 863, με αίτηση του πρίγκιπα Ράσισλαβ έφθασε από το Βυζάντιο ο Κωνσταντίνος-Κύριλλος, μαθητής του πατριάρχη Φωτίου και ο αδελφός του Μεθόδιος. Ανάπτυξαν μεγάλη μεταφραστική δραστηριότητα, της οποίας τα αποτελέσματα διατηρήθηκαν σε σειρά παλαιοσλαβικών εκκλησιαστικών, νομικών και λογοτεχνικών έργων, μεταφρασμένων από ελληνικά δείγματα, τα οποία έγιναν υπόδειγμα και των πρωτοτύπων έργων. Οι ανακαλύψεις εργαλείων γραφής — γραφίδων — στα θεμέλια του διαδρόμου του ναού (νάρθηκας) της εκκλησίας στα Sady στο Uherské Hradiště στη Μοραβία και στις Mikulčice μας πείθουν για την ύπαρξη εκκλησιαστικών σχολείων, των οποίων οι μαθητές ασφαλώς θα μάθαιναν και ελληνικά. Οι δραστηριότητες αυτές διήρκεσαν περίπου δύο δεκαετίες (863–889). Μετά το θάνατο του Μεθοδίου και την αναχώρηση των μαθητών του στη Βουλγαρία, οι τσεχικές χώρες έχασαν τις επαφές τους, επί σειρά ετών, με τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική γλώσσα.

Το δεύτερο ήμισυ του 15ου αιώνα εισχώρησε στις τσεχικές χώρες το Ουμανιστικό κίνημα που προκάλεσε το ενδιαφέρον για βαθύτερη γνώση της αρχαιότητας. Στο Πανεπιστήμιο Καρόλου της Πράγας (χτίστηκε το 1348), εμφανίστηκε μόνον στις αρχές του 16ου αιώνα και αρχικά ήταν συνδεδεμένο με την Ιταλία και την γνωριμία της ρωμαϊκής αρχαιότητας. Ακριβώς, τα αρχαία ελληνικά θέματα (Αλεξανδρείς, Ο πόλεμος της Τρωάδος) έφθασαν στην Τσεχία τον 14ο αιώνα, διαμέσου δυτικών δειγμάτων. Πρώτος ουμανιστής στο Πανεπιστήμιο Καρόλου, ο οποίος ενδιαφέρθηκε για την κληρονομιά της ελληνικής αρχαιότητας με βάση ελληνικές πηγές υπήρξε ο Václav Písecký, κοσμήτορας του Πανεπιστημίου το 1508. Επειδή όμως συνάντησε την αντίσταση των αντιπροσώπων του παραδοσιακού μεσαιωνικού σχολαστικισμού, παραιτήθηκε από το πανεπιστημιακό του αξίωμα και έγινε παιδαγωγός του διάσημου αργότερα ελληνιστή, Zikmund Hrubý z Jelení (Gelenius). Ο Václav Písecký (1482–1511), μετέφρασε από τα ελληνικά στα τσεχικά τον λόγο του Ψευδο-Ισοκράτη *Προς Δημόνικον* (1512). Ο Zikmund Hrubý z Jelení (1497–1554) έγινε αργότερα, στο τυπογραφείο της Βασιλείας στην Ελβετία, εκδότης κλασικών Ελλήνων συγγραφέων (Καλλίμαχος, Αριστοφάνης, Ιώσηπος ο Φλάβιος) και συνέταξε τετράγλωσσο λατινο-γερμανο-ελληνο-τσεχικό λεξικό (*Lexicon symphorum*, 1537) που θεωρείται ως η πρώτη εργασία της συγχριτικής γλωσσολογίας.

Στα μέσα του 16ου αιώνα άρχισε συγχρόνως να επιδρά η μεταρρυθμιστική και η ουμανιστική σκέψη. Οι Τσέχοι φοιτητές που άλλοτε έφευγαν για σπουδές, ως καθολικοί, στην Ιταλία τώρα κατευθύνονταν κυρίως προς τα γερμανικά πανεπιστήμια (ιδιαίτερα έφευγαν στη Βιττεμβέργη), γιατί είχε επίδραση σε αυτούς ο Έρασμος και ο Μελάγχθων. Η μελέτη των αρχαίων ελληνικών άρχισε να εφαρμόζεται ιδιαίτερα στους κύκλους των προτεσταντών ουμανιστών. Πρώτος καθηγητής των αρχαίων ελληνικών έγινε στο Πανεπιστήμιο Καρόλου ο Matouš Collinus (Kalina) z Chotěřiny (1516–1566), χάρη στο Ίδρυμα που ιδρύθηκε από τον αστό της Πράγας Jan Franc το έτος 1537. Κατά τη διδασκαλία του χρησιμοποιούσε την ελληνική Γραμματική του Χρυσολωρά, Θεόδωρου Γαζή και του Κωσταντίνου Λασκάρεως και έκανε με τους φοιτητές ανάγνωση του Ομήρου. Με επέμβαση των Ιησουιτών όμως ο Collinus που έκλινε προς τον Ουτραχισμό (Θεία Μετάληψη με τους δύο τρόπους), έπρεπε να φύγει από το Πανεπιστήμιο. Σήμερα σώζεται στην αίθουσα ορκωμοσιών του Πανεπιστημίου Καρόλου αναμνηστική πλάκα που αφιέρωσε, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης προς τον προστάτη του, ο Έλληνας μετανάστης Ιάκωβος Παλαιολόγος (ίσως 1520–1585), ριζοσπαστικός υποστηρικτής της αντιτριαδικής μεταρρύθμισης και, αργότερα στη Ρώμη, πυρποληθείς στην πυρά.

Το διάστημα αυτό στον εκπαιδευτικό κανονισμό των αστικών, όπως ονομάζονταν, λατινικών σχολείων, αργότερα γυμνασίων, που έγραψε ο ουμανιστής Petr Codicillus (1533–1598), διδάσκονταν και τα ελληνικά, τα οποία οι προτεστάντες θεωρούσαν πολύ σημαντικά για τις βιβλικές σπουδές. Τα ελληνικά πήραν τη θέση τους δίπλα στα λατινικά και στα λεξικογραφικά έργα. Ο Daniel Adam z Veleslavína (1546–1599) εξέδωσε το 1598 τετράγλωσσα λεξικά *Silva quadrilinguis* και *Nomenclator quadrilinguis* (τσεχικά, λατινικά, γερμανικά, ελληνικά). Συλλέκτης ελληνικών χειρογράφων έγινε ο Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (ίσως 1461–1510) για τον οποίο αντέγραφε, ο Έλληνας γραφέας, Αριστόβουλος Αποστολίδης. Το 1605 εκδόθηκε τσεχική μετάφραση του Ξενοφώντος *Κύρου παιδεία* από τον Abraham z Gynterrodu (†1609), οι μεταφράσεις όμως των Διαλόγων του Λουκιανού εξακολούθουσαν να εκδίδονται από λατινικά πρωτότυπα.

Από τον κανονισμό σπουδών που εξέδωσε το 1609 ο πρύτανης του Πανεπιστημίου της Πράγας *Classes quinque in academia Pragensi*, βλέπουμε ότι τα Ελληνικά συνεχώς διδάσκονταν, στα ήδη αναφερόμενα πεντατάξια λατινικά σχολεία, με βάση την Καινή Διαθήκη και το σύγγραμμα του Πλουτάρχου *Περί παιδων αγωγής*. Μετά τον Collinus στο Πανεπιστήμιο εργάσθηκαν οι ουμανιστές: Simon Proxenus (ίσως 1532–1575), Petr Codicillus z Tulechova (1533–1598), από το 1602 ο Martin Bacháček z Nauměřic (1539–1612). Από τους αρχαίους συγγραφείς έκαναν ανάγνωση του Ομήρου, Δημοσθένη, Θουκυδίδη, Ευριπίδη, Αριστοφάνη. Μετά την άφιξη του τάγματος των Ιησουϊτών στην Πράγα το 1556, οι Ιησουίτες ίδρυσαν σχολείο στο κολέγιο Clementinum στο οποίο εισήγαγαν το

1560 τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Με την παράδοση αυτού του σχολείου συνδέονταν το Ακαδημαϊκό γυμνάσιο στην Πράγα μέχρι τη δεκαετία του 1950.

Το 1620 το τσεχικό κράτος, μετά τη μάχη στο Λευκό όρος (Bílá hora), έχασε την ανεξαρτησία του, ήρθε η αποφασιστική περίοδος της αντιμεταρρύθμισης και πολλοί ουμανιστές, οι περισσότεροι προτεστάντες, εγκατέλειψαν την πατρίδα τους. Σ' αυτή την περίοδο δεν υποστηρίζονταν η ελληνική παιδεία, η οποία θεωρούνταν σαν πηγή πολλών αιρέσεων. Μέχρι το 1804 η σχολική παιδεία βρίσκονταν εξ ολοκλήρου στα χέρια των εκκλησιαστικών, Ιησουϊτών, αργότερα και του τάγματος των πιαριστών, οι οποίοι όμως είχαν και μεγαλύτερη κατανόηση για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Τα τσεχικά σχολεία κατευθύνονταν τώρα εντελώς από τους κανονισμούς της αυστριακής παιδείας.

Επί της εποχής της Μαρίας Θηρεσίας (1740–1780) υπήρχαν στη Βοημία και τη Μοραβία 52 λατινικά σχολεία (δηλ. σχολεία μέσης εκπαίδευσης), στα οποία διδάσκονταν και οι βάσεις της ελληνικής γλώσσας σύμφωνα με το αναγνωστικό του J. Gretscher *Rudimenta linguae Graecae* (1593) και *Institutiones linguae Graecae* (1593). Τα ελληνικά διδάσκονταν με βάση τα λατινικά.

Το 1773 το τάγμα των Ιησουϊτών καταργήθηκε και το 1775 με πρόταση του πιαριστή, Gratianus Marx, εφαρμόστηκε και η ανάγνωση δειγμάτων από τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς. Σημαντική υπήρξε η μεταρρύθμιση του πιαριστή František Lang, σύμφωνα με τον οποίο παραδίδονταν ελληνικά στις ανώτερες τρεις τάξεις επί 2 ώρες την εβδομάδα, από το 1819 σε 4 τάξεις των λατινικών σχολείων επί 4 ώρες την εβδομάδα. Μετάβαση μεταξύ των ειδικευμένων πανεπιστημιακών σπουδών και των λατινικών σχολείων αποτελούσαν οι «φιλοσοφίες» (οι οποίες αργότερα έγιναν ανεξάρτητες Σχολές). Επί της εποχής του Ιωσήφ Β' (1780–1790) λειτουργούσαν σε αυτές τις Φιλοσοφικές Σχολές, έδρες κλασικής λογοτεχνίας, η ελληνική γλώσσα διδάσκονταν στο Α' και Β' έτος επί 1 ώρα την εβδομάδα και στο Γ' έτος επί 3 ώρες.

Η επανάσταση του 1848 προκάλεσε και πάλι διαμαρτυρίες για την υποχρεωτική διδασκαλία κλασικών γλωσσών στα γυμνάσια, ιδιαίτερα της ελληνικής γλώσσας ως υποχρεωτικής σε όλους τους φοιτητές. Τη φορά αυτή η αντίδραση προέρχονταν όχι εκ μέρους της εκκλησίας αλλά από κοινωνικής πλευράς. Την περίοδο αυτή χαρακτηρίζονταν η κλασική μόρφωση ως προνόμιο των ανωτέρων τάξεων, στη θέση των κλασικών γλωσσών διδάσκονταν οι φυσικές επιστήμες και τα μαθηματικά ως σημαντικότερα για την πρακτική ζωή και την ανάπτυξη των επιστημών. Η μελέτη των ελληνικών θεωρούνταν σημαντική μόνο για τους μελλοντικούς φοιτητές της Ιατρικής και της Θεολογίας.

Παρόλα αυτά στην Αυστρία το 1854 έγινε μεταρρύθμιση των γυμνασιακών σπουδών με βάση την πρόταση των Franz Exner και H. Bonitz που εισήγαγε στα γυμνάσια τη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών από την Γ'–Η' τάξη επί 28

ώρες την εβδομάδα συνολικά στις έξι τάξεις. Υπόδειγμα της αυστριακής μεταρρύθμισης υπήρξε το γερμανικό γυμνάσιο που είχε οργανωθεί από τον W. Humboldt σύμφωνα με τους κανόνες του νεοουμανισμού. Η αυστριακή αντίληψη για τα γυμνάσια όμως ενίσχυε την εμπέδωση μιας ορισμένης ισορροπίας μεταξύ των ουμανιστικών και των φυσικών επιστημών. Κύριος σκοπός της διδασκαλίας των γυμνασίων του νεοουμανισμού ήταν η ανάγνωση των κλασικών συγγραφέων που θα βοηθούσε στην διαπαιδαγώγηση σύμφωνα με το πνεύμα των αρχαίων ελληνικών ιδανικών. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι, τα λατινικά που στην εποχή του Ιωσήφ Β' το έτος 1784 είχαν αντικατασταθεί από τα γερμανικά προς όφελος του απολυταρχικού συγκεντρωτικού κράτους σαν γλώσσα διδασκαλίας, (με μόνη διακοπή — την περίοδο του ανανεωμένου απολυταρχισμού 1853–1859), το 1850 αντικαταστάθηκαν στα τσεχικά γυμνάσια από την τσεχική γλώσσα. Στο Πανεπιστήμιο της Πράγας επίσης από το 1848 γίνονταν διαλέξεις στη γερμανική και την τσεχική γλώσσα. Για τα τσεχικά σχολικά βοηθήματα παρέμειναν ως υπόδειγμα τα γερμανικά αναγνωστικά και λεξικά. Μετά το 1866 υπήρχαν στην Βοημία 11 τσεχικά γυμνάσια και άλλα 2 στη Μοραβία. Τα βοηθήματα για τα σχολεία αυτά εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα μερικώς διορθωμένα, ορισμένα δε ακόμη στην αρχική τους μορφή. (J. Niederle, *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*, 1873 — σήμερα J. Niederle – V. Niederle – L. Varcl, 1974 — σύμφωνα με τη *Γραμματική του Curtius*, František Lepař, *Λεξικό ελληνο-τσεχο-γερμανικό*, 1873, του ιδίου, *Ομηρικό λεξικό ελληνο-τσεχικό*, 1887–1891, του ιδίου, *Μη Ομηρικό λεξικό ελληνο-τσεχικό*, 1894. Τα λεξικά θεμελιωμένα στην ελεύθερη επιλογή του συγγραφέα κατά τη δημιουργία λέξεων στηρίζονταν στο γερμανικό λεξικό του Pape, Schenkl και Autenrieth, και δεν έχουν μέχρι σήμερα αντικατασταθεί με νέα λεξικά). Στις αρχές του 20ου αιώνα το 1902 υπήρχαν στη Βοημία και Μοραβία 52 γυμνάσια.

Ιδρυτής της τσεχικής πανεπιστημιακής κλασικής φιλολογίας (οι σπουδές των αρχαίων ελληνικών ήταν πάντα συνδεδεμένες με τις λατινικές σπουδές) έγινε το 1861 ο J. Knížala (1834–1908, τακτικός καθηγητής από το 1867). Το 1868 ιδρύθηκε η επιστημονική (αρχικά φοιτητική) εταιρεία φιλολόγων, από το 1953 κλασικών φιλολόγων, (Jednota českých filologů) που είναι μέλος της Fédération internationale des études classiques. Το 1873 η εταιρεία αυτή άρχισε να εκδίδει το επιστημονικό περιοδικό *Φιλολογικά Φύλλα* (*Listy filologické*) που είναι το δεύτερο παλαιότερο τσεχικό επιστημονικό περιοδικό. Το 1862 ιδρύθηκε η *Βιβλιοθήκη κλασικών Ελλήνων και Ρωμαίων* (ο Α' τόμος κυκλοφόρησε το 1863) που μετά το 1890, όταν ιδρύθηκε η Τσεχική Ακαδημία Επιστημών και Τεχνών (σήμερα Ακαδημία Επιστημών της Τσεχικής Δημοκρατίας), την παρέλαβε ειδική επιτροπή στα πλαίσια της Γ' τάξης αυτού του Ιδρύματος, ο τελευταίος τόμος αυτής της σειράς κυκλοφόρησε το 1957. Από το 1969–1993 εξέδωσε την σειρά *Αρχαία βιβλιοθήκη* (*Antická knihovna*) ο εκδοτικός οίκος Svoboda για την

ανανέωσή του οποίου καταβάλλει προσπάθειες ο εκδοτικός οίκος Arista. Οι μεταφράσεις αρχαίων κειμένων έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του τσεχικού πολιτισμού, διότι όπως και στην περίοδο του ουμανισμού, έτσι και στην περίοδο της εθνικής αναγέννησης βοήθησε στην καλλιέργεια της λογοτεχνικής γλώσσας και στην εμβάθυνση μόρφωσης των ευρύτερων εθνικών στρωμάτων.

Το 1882 το Πανεπιστήμιο της Πράγας διαιρέθηκε για πάντα σε τσεχικό και γερμανικό Πανεπιστήμιο (και τα δύο θεωρούσαν ότι είναι κληρονόμοι του μεσαιωνικού Πανεπιστημίου του Καρόλου, το γερμανικό Πανεπιστήμιο καταργήθηκε το 1945). Στο τσεχικό Πανεπιστήμιο δίδασκε ο μαθητής του Κνίτσαλα και αργότερα αντίπαλός του, Josef Král (1853–1917), του οποίου το κύριο έργο αφορούσε την ελληνική προσωδία και μετρική, στο πνεύμα της εθνικής αφύπνισης γράφτηκε στην τσεχική γλώσσα και δεν έγινε γνωστό στο εξωτερικό.

Μετά τη δημιουργία της Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας το 1918, όταν τμήμα του ενωμένου κράτους αποτέλεσε η Σλοβακία και μέχρι το 1945 και η Καρπαθοουκρανία, αμέσως το 1919 ιδρύθηκαν δύο καινούρια Πανεπιστήμια: το Πανεπιστήμιο Μάσαρυκ στο Μπρνο και του Κομένσκυ στην Μπρατισλάβα. Και στα τρία τσεχοσλοβακικά Πανεπιστήμια υπήρχαν έδρες κλασικής φιλολογίας όπου προετοιμάζονταν γυμνασιακοί καθηγητές λατινικών και ελληνικών και στα οποία εργάζονταν μαθητές του Josef Král: στην Πράγα ο Antonín Salač (1885–1960) ασχολήθηκε με την Επιγραφική και τη Νομισματική, ο Karel Svoboda (1888–1960) — μέχρι το 1950 στο Μπρνο — σπούδασε Αρχαία αισθητική και Λογοτεχνική θεωρία, υπήρξε θαυμαστής του τρίτου Ουμανισμού του W. Jaeger, στο Μπρνο ο František Novotný (1881–1964) ασχολήθηκε με τον Πλάτωνα του οποίου το έργο μετέφρασε και για τον οποίο έγραψε τετράτομη μονογραφία, και ο J. Ludvíkowský με το ελληνικό μυθιστόρημα. Ο Ferdinand Stiebitz (1894–1961) διέπρεψε σαν μεταφραστής της αρχαίας, ιδιαίτερα ελληνικής λογοτεχνίας, ο Karel Janáček (1906–1996), γνώστης των Σέξτου Εμπειρικού και Διογένη Λαέρτιου, εργάστηκε αργότερα στο Όλομοουτς (1946–1961) και μετά στην Πράγα κ. ά.

Το 1928/9 από τα 394 σχολεία μέσης εκπαίδευσης που υπήρχαν στην Τσεχοσλοβακία, τα 34 ήταν γυμνάσια. Σύμφωνα με τον κανονισμό το 1927 στα κλασικά γυμνάσια γινόταν η διδασκαλία των ελληνικών από την Ε' – Η' τάξη επί 23 ώρες την εβδομάδα συνολικά σ' αυτές τις τέσσερις τάξεις. Κατά την γερμανική κατοχή, όλες οι Ανώτερες σχολές παρέμειναν κλειστές από τις 17 Νοεμβρίου 1939 έως το Μάιο του 1945. Όμως σε όλο αυτό το διάστημα άνηψε σχετικά η μεταφραστική δράση από τις αρχαίες γλώσσες. Η μετάφραση του Stiebitz από την Ανθολογία των λόγων του Δημοσθένη με την ονομασία *Τελευταία πάλη των Ελλήνων για την ελευθερία* το 1940 συνέτεινε κατά τη δύσκολη περίοδο της κατοχής στην ενίσχυση της εθνικής συνείδησης και η μετάφραση του ίδιου συγγραφέα *Λόγοι του Περικλέους για τους πεσόντες* το 1946 στήριξε την πίστη ανανέωσης των

δημοκρατικών αξιών. Στη Σλοβακία παρέμεινε δραστήριο το Πανεπιστήμιο της Μπρατισλάβα.

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο το 1946 ανανεώθηκε το Πανεπιστήμιο του Όλομοουτς που είχε ιδρυθεί από το τάγμα των Ιησουιτών νωρίς μετά τον ερχομό τους το 1566, δραστήριο μέχρι το 1778, μετά μέχρι το 1960 και ανανεώθηκε το 1990. Και εδώ υπήρχε έδρα της κλασικής φιλολογίας, που ανανεώθηκε μετά το 1989, αλλά διδάσκεται μόνο η λατινική γλώσσα, για τους ακροατές της οποίας όμως είναι υποχρεωτικές οι σπουδές των αρχαίων ελληνικών που τελειώνουν με εξέταση. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι μέχρι τη σχολική μεταρρύθμιση το 1953 οι φοιτητές των λατινικών που δεν είχαν απολυτήρια εξέταση στο κλασικό γυμνάσιο ήταν υποχρεωμένοι να συμπληρώσουν αυτή την εξέταση μέχρι το τέλος του Α΄ έτους. Μαθήματα επίσης αρχαίων ελληνικών στη Φιλοσοφική Σχολή έπρεπε να παρακολουθούν όλοι οι υποψήφιοι για διδακτορική διατριβή φιλοσοφίας (PhDr.).

Μετά τις πολιτικές αλλαγές το 1948 στην τσεχοσλοβακική παιδεία επικράτησε η ιδέα ότι οι κλασικές σπουδές απευθύνονται στις ανώτερες τάξεις και επομένως δεν είναι απαραίτητες. Τα άλλοτε γυμνάσια, το 1953, αποτέλεσαν τμήμα των 11ετών σχολείων (από το 1960 12ετών σχολείων). Το έτος 1968/9 δημιουργήθηκαν τεταρτοετή ανεξάρτητα φυσικομαθηματικά ή ανθρωπιστικά γυμνάσια χωρίς τα ελληνικά (με εξαίρεση ενός γυμνασίου στην Πράγα και στο Μπρνο με 3 χρόνια αρχαία ελληνικά). Το 1968 έγινε μία προσπάθεια για ανανέωση των δετών γυμνασίων και ενός τουλάχιστον κλασικού γυμνασίου στην Πράγα (Ακαδημαϊκό γυμνάσιο) και στο Μπρνο, μετά όμως από δύο χρόνια καταργήθηκαν και επανήλθε το απλό τεταρτοετές πρόγραμμα.

Ενόψει του τότε προγραμματισμένου συστήματος οικονομίας και του περιορισμένου αριθμού προσλήψεως φοιτητών (*numerus clausus*) και οι σπουδές των αρχαίων ελληνικών στα πανεπιστήμια ήταν πολύ περιορισμένες. Ο κλάδος λειτουργούσε πάντα μετά από διακοπή μερικών χρόνων, αλλά υπήρχε σαν συμπληρωματικός κλάδος για τους φοιτητές του κλάδου των λατινικών. Σχετικά όμως με επιτυχία αναπτύσσονταν η επιστημονική έρευνα των κλασικών σπουδών, επομένως και των ελληνικών που στην επιστήμη δεν ήταν απαραίτητα συνδεδεμένα με τα λατινικά στα πλαίσια της κλασικής φιλολογίας. Το απόδειξε και η ονομασία του νεοϊδρυθέντος, στα πλαίσια της Τσεχοσλοβακικής Ακαδημίας Επιστημών, Ινστιτούτου ελληνικών, ρωμαϊκών και λατινικών σπουδών. Η έρευνα θα αφιερωνόταν στις ελληνικές και λατινικές σπουδές σε όλη την ιστορική τους έκταση, δηλαδή αρχαία, μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα και πολιτισμό καθώς και κλασικά, μεσαιωνικά και νέα λατινικά. Το εργαστήριο αυτό έγινε και ο εκδότης των *Φιλολογικών Φύλλων* (*Listy filologické*) 1873 μέχρι σήμερα, το 1957 εκδόθηκε το μέχρι σήμερα εκδιδόμενο περιοδικό σε διεθνείς γλώσσες *Eirene*, το 1970–1991 εδώ εκδιδόταν και το διεθνές περιοδικό *Byzantinoslavica*.

Επιστημονικά περιοδικά άρχισαν να εκδίδουν και οι πανεπιστημιακές έδρες: *Graeco-Latina Pragensia* (1960 και περαιτέρω), *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university* (1956 και περαιτέρω), *Graecolatina et Orientalia* (Μπρατισλάβα, 1969 και περαιτέρω).

Το Ινστιτούτο προώθησε το 1957 την ίδρυση της διεθνούς επιτροπής *Eirene*, της οποίας τότε τα μέλη ήταν κράτη του ανατολικού συνασπισμού. Η επιτροπή αυτή οργάνωνε στα κράτη-μέλη, συνέδρια για τις αρχαίες σπουδές που αργότερα την περίοδο της εξασθένησης της πολιτικής έντασης, έδιναν την ευκαιρία συνάντησης των ειδικών και των δύο πλευρών του τότε διηρημένου κόσμου.

Μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο ασχολήθηκαν με τις σπουδές αρχαίων ελληνικών στα έτη 50-60 και αργότερα: L. Varel (παπυρολογία), D. Bartoňková, B. Borecký, R. Dostálová, R. Hošek, E. Stehlíková (λογοτεχνία), L. Vidman (επιγραφική), A. Bartoněk (μυκηνολογία, γλωσσολογία), D. Muchnová (γλωσσολογία).

Μετά τις πολιτικές αλλαγές το 1989, οι κλασικοί φιλόλογοι αλλά και άλλοι ειδικοί της μεγαλύτερης γενιάς που τελείωσαν κλασική παιδεία κατά την περίοδο της Α΄ Δημοκρατίας (1918–1938), κατέβαλλαν προσπάθεια για την ανανέωση της διδασκαλίας των ελληνικών τουλάχιστον σε μερικά γυμνάσια (τώρα υπάρχουν εκ νέου και δετή). Η προσπάθεια όμως αυτή δε βρήκε ανταπόκριση εξ αιτίας της αντίδρασης των γονέων που ζητούσαν περισσότερο τη διεύρυνση διδασκαλίας σύγχρονων γλωσσών. Για το λόγο αυτό τα αρχαία ελληνικά διδάσκονται, ως μη υποχρεωτικό μάθημα, στο Ακαδημαϊκό γυμνάσιο της Πράγας και στο κλασικό γυμνάσιο του Μπρνο.

Παρόλα αυτά όμως, συγκριτικά με την περίοδο πριν το 1989 στις Φιλοσοφικές Σχολές της Πράγας και του Μπρνο μεγάλωσε το ενδιαφέρον για τα αρχαία ελληνικά και για το λόγο, ότι τώρα η μελέτη των ελληνικών δεν συνδέεται αποκλειστικά με τα λατινικά αλλά και με την Ιστορία, τη Φιλοσοφία, τη Θρησκευολογία, τη μελέτη των πολιτισμών της Άπω Ανατολής κ.λπ., στη Φιλοσοφική Σχολή του Μπρνο και με τα Νέα Ελληνικά. Μαθήματα αρχαίων ελληνικών παραδίνονται και στις Θεολογικές Σχολές (καθολική, ευαγγελική, ουσιτών, κατά τη διδασκαλία της Ορθοδοξίας στην Θεολογική Σχολή Ουσιτών στην Πράγα (εδώ τώρα και Νέα Ελληνικά) και στην Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή στο Πρεσον στη Σλοβακία). Στην Ευαγγελική Θεολογική Σχολή της Πράγας λειτουργεί, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Κλασικών Σπουδών της Ακαδημίας Επιστημών, Κέντρο Βιβλικών Σπουδών που ένα από τα καθήκοντά του είναι και η έκδοση μεταφράσεων ελληνικών κειμένων, π. χ. των Αποκρύφων της Καινής Διαθήκης κ.λπ. Στη Θεολογική Σχολή στο Όλομοουτς, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Μάσαρυκ στο Μπρνο και στο Ινστιτούτο Κλασικών Σπουδών ιδρύθηκε Κέντρο για την επεξεργασία πατρολογικών, μεσαιωνικών και αναγεννησιακών κειμένων. Και εδώ

παράλληλα με τα λατινικά κείμενα μεταφράζονται και σχολιάζονται ελληνικές πηγές.

Μαθήματα αρχαίων ελληνικών, για το ευρύτερο κοινό, οργανώνει και η Κρατική Σχολή Ξένων Γλωσσών στην Πράγα.

Από το 1990, όταν το άλλοτε Ινστιτούτο ελληνικών, ρωμαϊκών και λατινικών σπουδών μετονομάστηκε σε Ινστιτούτο κλασικών σπουδών και περιορίστηκε αποκλειστικά στα μεσαιωνικά λατινικά και στις νεολατινικές σπουδές, μεταφέρθηκε και η επιστημονική εργασία στον τομέα των ελληνικών αποκλειστικά στα ανώτερα εκπαιδευτικά εργαστήρια. Το Ίδρυμα όμως παρέμεινε εκδότης των επιστημονικών περιοδικών (*Listy filologické, Eirene*).

Ενόψει της ανωτέρω αναφερομένης κατάστασης στη μέση εκπαίδευση, δεν είναι δυνατόν προς το παρόν, να υπολογίζουμε σε μεγαλύτερη ανάπτυξη του κλάδου των αρχαίων ελληνικών στη Φιλοσοφική Σχολή της Πράγας και του Μπρνο, από τη σημερινή. Σημαντικό γεγονός θεωρούμε τη διατήρηση του επιπέδου του κλάδου, τη συνέχιση της επιστημονικής παιδείας της νεολαίας με τη μορφή μεταπτυχιακών σπουδών και την αναγνώριση νομικής ικανότητας νέων επιστημονικών καθηγητών.

Βυζαντινολογία

Η Βυζαντινολογία ιδρύθηκε στην Τσεχία ως ανεξάρτητος επιστημονικός κλάδος στις αρχές του 20ου αιώνα. Ιδρυτής ήταν ο Jaroslav Bidlo (1868–1937), καθηγητής της ιστορίας ανατολικής Ευρώπης και Βαλκανίων στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Καρόλου στην Πράγα. Η τσεχική Βυζαντινολογία ήταν από την αρχή στενά συνδεδεμένη με την ιστορία των Βαλκανίων και των Σλάβων (Κυριλο-Μεθοδικό ζήτημα). Η τσεχική Βυζαντινολογία αναπτύχθηκε χάρη στην ίδρυση του Σλαβικού Ινστιτούτου το 1928, που έγινε και ο εκδότης του ανωτέρω αναφερομένου επιστημονικού περιοδικού, *Byzantinoslavica* (1929–1963 και εκ νέου από το 1992 μέχρι σήμερα). Άλλο εργαστήριο, κατά την περίοδο πριν από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο υπήρξε το Ίδρυμα *Institutum Kondakovianum* υπό τη διεύθυνση του Ρώσου φυγάδα Ν. Ρ. Kondakov (1844–1925) που ήταν και ο εκδότης του περιοδικού *Seminarium Kondakovianum* (1927–1940).

Η μεγαλύτερη προσωπικότητα της τσεχικής προπολεμικής Βυζαντινολογίας ήταν ο František Dvorník (1893–1975), αργότερα καθηγητής του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ στις Η.Π.Α. Λιγότερη προσοχή κατέβαλαν στα βυζαντινά θέματα αυτή την περίοδο οι κλασικοί φιλόλογοι-ελληνιστές. Θα πρέπει να αναφέρουμε το όνομα του καθηγητή του γυμνασίου K. Müller, συγγραφέα βοηθημάτων για την βυζαντινή λογοτεχνία και ιστορία και μεταφραστή βυζαντινών έργων (Διγενής Ακρίτας, ιπποτικά ποιητικά μυθιστορήματα) και ο K. Svoboda (Δαιμονολογία Μιχαήλ Ψελλού κ.ά.)

Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ανανέωσε τις βυζαντινές σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Καρόλου η καθηγήτρια Milada Paulová (1891–1970) και στη συνέχεια η Věra Hrochová (1933–1996) στα πλαίσια της γενικής ιστορίας. Οι σπουδές αυτές δεν συνδέονταν με τη γνώση της ελληνικής γλώσσας, τη γνώση της οποίας συμπλήρωναν μόνο αυτοί που αφιερώνονταν στον κλάδο επιστημονικά (η Bohumila Zástěřová, συντάκτρια των *Byzantinoslavica* το έτος 1975–1987, ο Milan Loos (1923–1985), ο Vladimír Vavřínek (*1930), συντάκτης των *Byzantinoslavica* από το έτος 1990. Σε μερικές περιπτώσεις την διέδρυναν με την γνώση των νεοελληνικών. Στενότερη σύνδεση έγινε μεταξύ της κλασικής φιλολογίας και της βυζαντινολογίας το έτος 1969–1991, όταν το τμήμα βυζαντινολογίας του άλλοτε Σλαβικού Ινστιτούτου και του διαδόχου του (Ινστιτούτο ανατολικοευρωπαϊκής ιστορίας) ενσωματώθηκε στο Ινστιτούτο ελληνικών, ρωμαϊκών και λατινικών σπουδών, όπου με τις βυζαντινές και νεοελληνικές σπουδές ασχολήθηκε από το 1953 η R. Dostálová. Στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Καρόλου η βυζαντινολογία ενσωματώθηκε από το 1990 στο Ινστιτούτο βυζαντινών και νεοελληνικών σπουδών (V. Hrochová, R. Dostálová). Στο πρόγραμμα σπουδών ως υποχρεωτικά μαθήματα ήταν τα αρχαία ελληνικά και οι βάσεις των νέων ελληνικών περιλαμβανομένης και ανάγνωσης βυζαντινών κειμένων. Ο κλάδος αυτός άνοιξε μόνο μία φορά για 5 χρόνια σπουδών (1991/2 – 1995/6), σήμερα ο κλάδος παραμένει κλειστός. Ειδικευμένες διαλέξεις από τον κλάδο της Βυζαντινολογίας οργανώνονται στα πλαίσια του προγράμματος από το Ινστιτούτο των ελληνικών και λατινικών σπουδών και το Ινστιτούτο παγκόσμιας ιστορίας (Σεμινάριο ιστορίας ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης) της Φιλοσοφικής Σχολής της Πράγας.

Αντιπρόσωπος της Σλοβακικής Βυζαντινολογίας είναι ο Alexandr Avenarius (*1942), επιστημονικός συνεργάτης του Ιστορικού Ινστιτούτου της Ακαδημίας Επιστημών της Σλοβακίας, ο οποίος παραδίδει ως αναπληρωτής καθηγητής μαθήματα βυζαντινής ιστορίας στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Prešov και στη Φιλοσοφική Σχολή της Trnava.

Οι Τσέχοι βυζαντινολόγοι είναι οργανωμένοι στην Τσεχική Εθνική Βυζαντινολογική Επιτροπή που είναι μέλος της Association internationale des Études byzantines. Διεθνή συνέδρια έχουν οργανωθεί το 1977 (Liblice u Prahy), 1982 (Praha), 1990 (Bechyně), από τα οποία έχουν εκδοθεί και τα αντίστοιχα Πρακτικά.

Σήμερα το μεγαλύτερο πρόβλημα της τσεχικής Βυζαντινολογίας είναι η εκπαίδευση νεολαίας για τις μεταπτυχιακές σπουδές, η εξασφάλιση συνέχισης του κλάδου και η συνέχιση του περιοδικού *Byzantinoslavica*, του οποίου η ύπαρξη απειλείται σοβαρά μετά το έτος 2000. Γίνονται προσπάθειες για την ανανέωσή του.

Νεοελληνικές σπουδές

Πρώτοι οι κλασικοί φιλόλογοι ενδιαφέρθηκαν για τη νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία. Την εποχή της εθνικής αναγέννησης ο λογοτεχνικός ιστορικός και κριτικός V. B. Nebeský (1818–1882) μετάφρασε, από τη Συλλογή του Passow μία *Ανθολογία νεοελληνικών δημοτικών τραγουδιών* (1864). Αργότερα μετάφρασε παρόμοια ανθολογία και ο καθηγητής αρχαίων ελληνικών στη μέση εκπαίδευση J. Krsek, που οδηγήθηκε στη μελέτη της νέας ελληνικής από τις σπουδές των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων. Τα νεοελληνικά δημοτικά τραγούδια του όμως έμειναν αδημοσίευστα. Μόνο η μετάφραση του Θούριου του Ρήγα και μερικά δημοτικά τραγούδια δημοσιεύτηκαν το 1915 στο περιοδικό *Zlatá Praha*. Πρώτο ελληνικό μυθιστόρημα που μεταφράστηκε ήταν η *Πάπισσα Ιωάννα* του Ροΐδη το 1911.

Τα νεοελληνικά διδάσκονταν μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο στην Ανώτερη Εμπορική Σχολή της Πράγας. Εδώ εργαζόταν ο J. Štastný (1862–1932), επίσης κλασικός φιλόλογος, που έμαθε τα νέα ελληνικά μετά από παραμονή ενός έτους στην Ελλάδα, όπου γνωρίστηκε με την αργότερα σύζυγό του, Χαρίκλεια Καρμίτση. Τα νέα ελληνικά στην αναφερομένη Σχολή ήταν μη υποχρεωτικό μάθημα από το 1922/23. Τα μαθήματα διαρκούσαν 2 εξάμηνα από 2 ώρες την εβδομάδα και δικαιολογούσε τα εμπορικά ενδιαφέροντα της Τσεχοσλοβακίας για εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων προς τις γεωργικές περιοχές που η Ελλάδα απόκτησε μετά τους βαλκανικούς πολέμους. Οι φοιτητές διδάσκονταν 1 1/2 εξάμηνο καθαρεύουσα που θεωρούνταν σημαντική για τις διοικητικές διαδικασίες, την πολιτική, την επιστήμη και την εμπορική αλληλογραφία. Για τους απόφοιτους των κλασικών γυμνασίων συνδέονταν η διδασκαλία με τη γνώση των αρχαίων ελληνικών. Από το δεύτερο μισό του 2ου εξάμηνου διδάσκονταν, η γραμματική της δημοτικής και οι βάσεις της εμπορικής αλληλογραφίας. Ο Štastný υποστήριξε τη δημιουργία λεκτοράτων της νεοελληνικής γλώσσας στις Φιλοσοφικές σχολές της Μπρατισλάβα και του Μπρνο αλλά χωρίς επιτυχία. Η σύζυγος του Štastný δίδασκε από το 1906 την νεοελληνική γλώσσα η οποία ήταν μη υποχρεωτική στην Τσεχοσλαβική Εμπορική Ακαδημία στην Πράγα, όπου η γλώσσα αυτή διδασκονταν πια σποραδικά από το 1880.

Πρώτη επαφή της τσεχικής επιστήμης για την αρχαιότητα με το σύγχρονο ελληνικό περιβάλλον ήταν η εργασία του καθηγητή Antonín Salač που το 1920–1928 εργάστηκε ως μέλος της γαλλικής αρχαιολογικής αποστολής στη Δήλο, Θάσο, Δελφούς και Σαμοθράκη. Σ' αυτές τις διαμονές πρέπει να αναζητήσουμε τις ρίζες του ενδιαφέροντός του για τη νεοελληνική γλώσσα και πολιτισμό. Τις ιδέες του για την ανάπτυξη των νεοελληνικών σπουδών στην Τσεχοσλοβακία μπόρεσε να τις πραγματοποιήσει μόλις το 1948, όταν ως προϊστάμενος της Έδρας Επιστημών για τις αρχαιότητες στη Φιλοσοφική Σχολή της Πράγας, εισήγαγε τον κλάδο της νεοελληνικής γλώσσας που είχε ως σκοπό την προετοιμασία διδασκάλων για

τα Ελληνόπουλα και αργότερα για τα παιδιά Ελλήνων γονέων που ήταν πολιτικοί πρόσφυγες μετά τον εμφύλιο πόλεμο στην Ελλάδα. Πρώτος υφηγητής της νεοελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας ήταν ο Δημήτριος Παπάς (1907–1963). Μετά το θάνατό του ανέλαβε τη διδασκαλία ο Θεόδωρος Νεδέλκος (Nedělka), αργότερα συγγραφέας του πρώτου *Ελληνο-τσεχικού λεξικού* (1982, 2002²). Ο κλάδος αυτός δεχόταν φοιτητές μέχρι το 1978 και μετά από το 1988–1993, όταν άρχισε να διδάσκει η R. Dostálová. Σήμερα στη Φιλοσοφική Σχολή της Πράγας δεν υπάρχει ο κλάδος των νεοελληνικών, πραγματοποιούνται όμως μαθήματα νεοελληνικής γλώσσας διάρκειας τεσσάρων εξαμήνων για τους φοιτητές της κλασικής φιλολογίας, σλαβικών σπουδών και άλλων κλάδων που συμπληρώνονται από διαλέξεις 2 ωρών από τον κλάδο του βυζαντινού ή νεοελληνικού πολιτισμού ή λογοτεχνίας.

Από το 1993/4 έχει ανοίξει κλάδος νεοελληνικών σπουδών στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Μάσσαρχ στο Μπρνο, με χορήγηση του Ιδρύματος Κώστα και Ελένης Ουράνη και διδάσκουν η R. Dostálová, P. Hradečný, V. Vanřínek, Aik. Franc-Sgourdeou και άλλοι. Στο πρόγραμμα σπουδών συμπεριλαμβάνεται η αρχαία ελληνική λογοτεχνία, η βυζαντινή λογοτεχνία, αρχαία, βυζαντινή και νεοελληνική ιστορία και η αρχαία ελληνική γλώσσα.

Παράλληλα με τις πανεπιστημιακές σπουδές της νεοελληνικής, διδάσκεται η νεοελληνική και στην Κρατική σχολή Ξένων Γλωσσών στην Πράγα σε 3 κύκλους σπουδών από 3 ώρες την εβδομάδα. Οι σπουδές τελειώνουν με κρατική εξέταση γλώσσας και προαιρετικά με εξέταση για διερμηνείς. Η Σχολή Ξένων Γλωσσών οργανώνει και ειδικά μαθήματα για παιδιά ελληνικών (ή μεικτών) οικογενειών και δίνει τη δυνατότητα για σπουδές δια αλληλογραφίας. Βραδινά μαθήματα νέων ελληνικών για το ευρύτερο κοινό οργανώνει και η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Μάσσαρχ στο Μπρνο.

Από τη δεκαετία του 60, συγκριτικά με την προπολεμική περίοδο, αναπτύχθηκε η μεταφραστική δραστηριότητα από τη νεοελληνική λογοτεχνία. Και στον τομέα αυτόν υπήρξε σκαπανέας ο κλασικός φιλόλογος Frant. Štuřík, (1895–1968) και έπειτα προστέθηκαν μεταφραστές από τις τάξεις των Ελλήνων που ζούσαν στην Τσεχοσλοβακία και Τσέχοι ειδικοί (Λυσίμαχος Παπαδόπουλος, Λευτέρης Μπούμπαρης, R. Dostálová). Για τη μεταφραστική δραστηριότητα βλ. παράρτημα.

Το 1997 ιδρύθηκε η Τσεχική Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών που από το 1998 αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών. Στην Τσεχική Δημοκρατία δρα και η Εταιρεία Φίλων του Νίκου Καζαντζάκη (από το 1996) που οργανώνει διαλέξεις, βραδιές κινηματογραφίας και απαγγελίας.

Όπως και στην περίπτωση της Βυζαντινολογίας έτσι και στην περίπτωση των νεοελληνικών σπουδών, το μεγαλύτερο πρόβλημα του κλάδου, είναι η εξασφάλιση επιστημονικής εξειδίκευσης για τη συνέχιση του κλάδου τόσο στον πανεπιστημιακό χώρο όσο και στο χώρο της λογοτεχνικής μετάφρασης. Για το λόγο αυτό

κατεβλήθηκαν προσπάθειες για την πραγματοποίηση μεταπτυχιακών σπουδών στα Νέα Ελληνικά που στέφθηκαν με επιτυχία το έτος 2002.

Βαλκανικές σπουδές

Οι Βαλκανικές σπουδές έχουν στην Τσεχική Δημοκρατία μακρά παράδοση προερχόμενη από το ενδιαφέρον για την ιστορία και τη γλώσσα των Σλάβων της βαλκανικής χερσονήσου. Το 1919 προγραμματίσει η Ι. τάξη της Τσεχικής Ακαδημίας Επιστημών και τεχνών την ίδρυση Βαλκανικής Επιτροπής που ήθελε να αναλάβει τα καθήκοντα της Βαλκανικής Επιτροπής της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών και του Τσαρικού Αυτοκρατορικού ρωσικού αρχαιολογικού Ινστιτούτου στην Κωνσταντινούπολη. Η επιτροπή αυτή θα ενίσχυε και τις βυζαντινές σπουδές ενόψει της απόκτησης από την Τσεχοσλοβακία της ορθοδόξου περιοχής της Καρπαθοουκρανίας. Σώθηκε ένα και μοναδικό — πρώτο και τελευταίο — έγγραφο πρακτικών από τη συνέλευση αυτής της επιτροπής, εξαιτίας όμως οικονομικών αιτίων εγκαταλείφθηκαν τα μεγαλύτερα αυτά προγράμματα.

Η γλωσσολογική βαλκανολογία βασιζόταν στην εργασία του Γλωσσολογικού κύκλου της Πράγας, του οποίου μέλη ήταν ο σλαβιστής B. Havránek (1893–1978), ο M. Weingart (1890–1938) ο N. S. Trubeckoj (1890–1938), δημιουργός του όρου «σύνδεσμος βαλκανικών γλωσσών». Το 1929–1939 εξέδωσε αυτός ο κύκλος τη Συλλογή των *Travaux de cercle linguistique de Prague*. Με τη λαογραφία των Βαλκανίων ασχολήθηκε ο K. Horálek (1908–1992). Οι φιλόλογοι που ασχολήθηκαν με τη Βαλκανολογία ήταν κυρίως επιστημονικοί συνεργάτες του Σλαβικού Ινστιτούτου (1928–1963) που μετά την κατάργησή του διασκορπίστηκαν στα διάφορα εργαστήρια της Τσεχοσλοβακικής Ακαδημίας Επιστημών. Στο Ινστιτούτο των ελληνικών και ρωμαϊκών σπουδών από πλευράς Βαλκανολογίας ασχολούνται με τα νέα ελληνικά η Helena Kurzová (1936) που εργάστηκε μετά στο πανεπιστήμιο της Νοτίου Βοημίας στα České Budějovice.

Η ειδικότητα της ιστορίας ανατολικής Ευρώπης αποτελούσε και αποτελεί τμήμα της γενικής ιστορίας στις Φιλοσοφικές Σχολές (στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Καρόλου ο ήδη αναφερθείς J. Bidlo και η M. Paulová από τα ακαδημαϊκά ινστιτούτα) μετά τη κατάργηση του Σλαβικού Ινστιτούτου σε Ινστιτούτο Ιστορίας Ανατολικής Ευρώπης που η δραστηριότητά του έληξε μετά το 1990, μέρος των εργαζομένων μεταπήδησε στο Ιστορικό Ινστιτούτο της Ακαδημίας Επιστημών στην Τσεχική Δημοκρατία όπου για τα ελληνικά ζητήματα στα πλαίσια της Βαλκανικής ιστορίας ασχολείται ο P. Hradečný (1938).

Η Βαλκανολογία είχε μέχρι το 1995 κέντρο της στο Σπουδαστήριο Βαλκανολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Μάσαρυκ στο Μπρνο. Το Σπουδαστήριο αυτό εξασφάλιζε την έκδοση βιβλιογραφίας τσεχοσλοβακικής Βαλκανολογίας και τις Συλλογές *Studia balkanistica Bohemoslovaca (Les études balkaniques tchécoslovaques, IV., 1995)* και τακτικές συναντήσεις των Τσέχων

Οι ελληνικές σπουδές στην Τσεχική Δημοκρατία

και των Σλοβάκων Βαλκανολόγων (τελευταίο IV. βαλκανολογικό συμπόσιο έγινε το 1994 στο Μπρνο). Μετά την αποχώρηση του ειδικού στις ουγγρικές σπουδές για το διπλωματικό σώμα, το Σπουδαστήριο αυτό καταργήθηκε και ο επιστημονικός του σύμβουλος, καθηγητής I. Dorovský (1935) ειδικός στην βαλκανική λογοτεχνία μεταφέρθηκε στο Ινστιτούτο Σλαβικής Φιλολογίας.

Οι Τσέχοι βαλκανολόγοι συνδέονται με την Τσεχική Εθνική Επιτροπή βαλκανολόγων που είναι μέλος της Association Internationale des études sud-est Européens.

Για την εγγύηση ειδικού κλάδου Βαλκανικών Σπουδών, στα πλαίσια του οποίου θα πραγματοποιούνταν και οι νεοελληνικές σπουδές, καταβάλλει προσπάθειες το Ινστιτούτο επιμόρφωσης του Πανεπιστημίου του Καρόλου (IZV = Ινστιτούτο βάσεων παιδείας), που από το ακαδημαϊκό έτος 2000/2001, έχει μετατραπεί σε Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών.

(Μετέφρασε Αικατερίνη Φρανκ-Σγουρδαίου)

Grécke štúdiá na Slovensku

JANA GRUSKOVÁ

Prvá univerzita na území Slovenska bola založená v roku 1465 v Bratislave kráľom Matejom I. Korvínom; „Academia Istropolitana“ zahŕňala artistickú (filozofickú), lekársku, právnickú a teologickú fakultu. O charaktere a rozsahu výuky gréčtiny, ktorá sa dá s určitosťou predpokladať, nemáme, žiaľ, žiaden doklad. Univerzita zanikla v roku 1490 po smrti svojho zakladateľa.

Slovenskej kultúre a literatúre tak ako celej latinskej Európe novú a osobitne významnú kapitolu v posilnení uvedomenia si spätosti s antickou vzdelanosťou otvára iniciatíva renesančného humanizmu, ktorého hlavným mottom sa stala zásada *ad fontes*. **Prvý známy dátum vyučovania gréčtiny na Slovensku** spadá práve do tohto obdobia: v rok **1539** zaviedol výuku gréckeho jazyka v **mestskej škole v Bardejove** jej rektor a učiteľ **Leonard Stöckel**, jedna z najpoprednejších postáv humanizmu v Uhorsku, žiak Filipa Melanchthona a Valentína Ecchia. V druhej polovici 16. storočia sa učí gréčtina aj v ďalších troch mestských školách. *Peregrinatio academica* našich študentov mierila na univerzity v Padove, Bologni, Krakove, Viedni, Wittenbergu. Mnohí slovenskí, či presnejšie zo Slovenska pochádzajúci alebo na Slovensku pôsobiaci humanisti, boli významnými zberateľmi gréckych rukopisov antických diel (J. Sambucus). Záujem o grécku literatúru sa odzrkadľoval aj v prekladateľskej aktivite, objavujú sa, rovnako ako aj neskôr, preklady z gréčtiny do latinčiny

Aj v období baroka zostala škola výsostnou pôdou cibrenia jazyka a umeleckého vkusu na gréckych a rímskych vzoroch; významnú úlohu tu zohrala Trnavská univerzita, založená v roku 1635, ktorá bola však v roku 1777 premiestnená do Budína (dnes Budapešť).

Začiatkom 19. storočia sa štúdium klasiky a prekladateľská činnosť rozvinuli najmä na bratislavskom evanjelickom lýceu, kde vychádzali preklady v časopise *Týždenník*. J. Palkovič preložil časti zo Xenofóna, Homéra, Platóna, S. Rožnay z gréckych lyrikov a časť Iliady a Odysseie. Kvantitou, ale najmä kvalitou vynikali časomerné preklady J. Hollého (Theokritos, Homér) a P. J. Šafárika (Aristofanove Oblaky). V 2. polovici 19. storočia zostali strediskami štúdia klasickej filológie aj naďalej gymnáziá.

O predstavách (a túžbach) spolunáležitosti slovenského písomníctva s gréckymi formami čo-to vypovedá aj vzápätí odmietnutá teória o úzkom príbuzenstve gréčtiny a slovenčiny, s ktorou vystúpil v 19. storočí profesor gréčtiny na Prešporskej akadémii Gregor Dankovský; nie je nezaujímavé, že dôkazy budoval na preklade a výklade začiatočných veršov Iliady. Bytostnú spojitosť európskej a slovenskej kultúry s antickou formuloval o čosi úspešnejšie popredný činiteľ

štúrovského hnutia J. M. Hurban (1817–1888) v upozornení: „*Oplačú kedysi národy tú mnohú slepotu svoju, ktorou zavedené dali si vysankovať klasicizmus grécko-rímsky zo škôl svojich.*“

Školské vzdelávanie malo po celú dovtedajšiu históriu v sprostredkovaní vplyvov gréckej kultúry v Európe aj inde vo svete rozhodujúce postavenie. Z niekdajšieho výsadného postavenia klasických jazykov na Slovensku zostali však v novej dobe iba trosky. Gréčtina na stredných školách sa postupne obmedzovala v prospech matematicko-prírodovedných predmetov. Za prvej Československej republiky bola maturitným predmetom na tzv. klasických gymnáziách. Bol to starší typ gymnázia, na ktorom sa zachovávalo vyučovanie oboch klasických jazykov (latinčiny a gréčtiny); v Uhorsku sa udržal, podľa zákona XXX. z r. 1883, až do konca, iba v posledných rokoch pred 1. svetovou vojnou sa na niektorých gymnáziách stala gréčtina fakultatívnou, mohla alternovať s maďarskou literatúrou a kreslením. Po vzniku prvej Československej republiky r. 1918 sa gymnáziá na Slovensku zreorganizovali v prospech novších typov. V šk. roku 1919–20 bolo už na Slovensku 18 reálnych gymnázií, 4 reformné reálne gymnáziá a iba 3 gymnáziá si ponechali charakter klasických gymnázií (Malacky, Prešov, Komárno). Učebný plán reálnych gymnázií sa líšil od klasických gymnázií tým, že miesto gréčtiny sa učila francúzština a deskriptívna geometria. Po oslobodení v r. 1945 sa pri celkovej reforme školského systému v zmysle jednotnej školy vyučovanie klasických jazykov na gymnáziách podstatne obmedzilo. Panoval názor, že prílišný rozsah klasických jazykov za kapitalizmu pomáhal udržiavať privilegovaný, stavovsko-triedny charakter gymnázií, celkovú nejednotnosť buržoáznej školskej sústavy a neprístupnosť vysokých škôl pre absolventov iných, negymnaziálnych stredných škôl. Následky týchto postojov znášame dodnes. Ako svetlý bod a význu výnimku v žalostnom stave výuky gréckeho jazyka na Slovensku v 2. polovici 20. storočia treba spomenúť šk. roky 1968/69–1971/72, kedy sa gréčtina vyučovala ako povinný predmet v 2. a 3. ročníku humanitnej vetvy s rozšíreným vyučovaním klasických jazykov na SVŠ (SVŠ Bratislava, Novohradská ul.).

V prvej Československej republike (1918) sa centrom klasickej filológie, a teda aj štúdia gréčtiny, stala Filozofická fakulta novovzniknutej Univerzity Komenského, zriadenéj v r. 1919, kde bol v r. 1922 založený odbor klasická filológia. Jeho poslaním bola príprava stredoškolských učiteľov gréčtiny a latinčiny a výskum antického staroveku. Viedli ho českí profesori Antonín Kolář a Jaroslav Ludvíkovský (od r. 1929/30). Medzi zakladateľské zásluhy A. Koláři patrí aj zveľaďovanie knižnice seminára. Po nich nasledovali ich žiaci a pokračovatelia, klasickí filológovia M. Okál, J. Špaňár, I. Šafár, J. Hrabovský, J. Lacko. Vzhľadom na pokles vyučovania latinčiny a gréčtiny na stredných školách po druhej svetovej vojne sa pracovisko začalo zameriavať najmä na výchovu ve-

deckých pracovníkov. Pozornosť sa okrem výskumu venovala prekladom základných antických umeleckých a filozofických diel; ich autormi boli M. Okál (Ilias a Odysseia, Aristofanové komédie, Sofoklove tragédie a i.), J. Špaňár (Platónove Dialógy, preklady z Lukiana, Aristotela a i.), P. Kuklica (Aristotelova Rétorika, Thukydides a i.), ďalej E. Šimovičová, E. Vajcíková a i. Z výskumu antickej gréckej filozofie treba vyzdvihnúť práce prof. M. Okála (napr. Grécki atomisti, Epikuros) a J. Špaňára (Hérakleitos z Efezu a i.). Politický prevrat vo februári 1948 a po ňom nasledujúci vývin poznačil situáciu klasickej filológie, profesorov i študentov. Namiesto seminárov vznikli veľké katedry a odbory — klasická filológia patrila ku Katedre slovenčiny. Roku 1954 vznikla Katedra klasickej, románskej a semitskej filológie, čo bola pozitívna zmena. Vedenia katedry sa ujal novo vymenovaný profesor Miloslav Okál, ktorý sa stal prvým Slovákom — profesorom klasickej filológie na národnej univerzite. Druhým slovenským profesorom klasickej filológie sa stal roku 1969 Július Špaňár, odchovanec bratislavských a lipských profesorov; k hlavných predmetom jeho záujmu patrila grécka filozofia.

Veľkým úspechom na konci 60-tych (1969) rokov bolo založenie zborníka *Graecolatina et Orientalia*, ktorý zapĺňali pracovníci katedry štúdiami a recenziami vo svetových jazykoch. Zborník vychádza dodnes.

Udalosti po auguste 1968 nepriaznivo zasiahli do života katedry. Sprvoti bol síce zaznamenaný mimoriadny nával poslucháčov ako dozrievanie krátko obdobia liberalizácie, potom však ako reakcia prišiel hrozivý úbytok. Viac rokov sa štúdium odboru vôbec neotváralo. Politické grémiá rozhodli o personálnom okyptení a organizačnej degradácii klasickej filológie. Prvým výsledkom bol zákaz vyučovať pre prof. Špaňára a r. 1976 s roztrpčením opustil katedru prof. Okál.

Východisková situácia po novembri 1989 nebola uspokojivá, predsa však ponúkala perspektívy priaznivejšieho vývinu. Signálom lepšej budúcnosti sa stal roku 1991 príchod docenta, neskôr profesora Jána Buriana z Prahy, známeho špecialistu na dejiny staroveku. V máji roku 1992 sa habilitoval Doc. Daniel Škoviera, potom čo sa r. 1989 po 10 rokoch smel vrátiť na svoje pôvodné pracovisko. Garantom odboru sa stal žiak prof. Okála profesor Peter Kuklica, grécista a špecialista na rímsku literatúru.

Štúdium starogréckeho jazyka sa na FiF UK do akad. r. 1998/99 realizovalo vždy iba v rámci odboru klasická filológia, v ktorom bola hlavná váha kladená na latinský jazyk. Rozsah predmetov bol aj napriek tomu nemalý. Povinné predmety sú: 4 sem. jazyk (4 hodiny týždenne), 1 sem. dejiny gréckej literatúry, 1 sem. dejiny Grécka, a viaceré voliteľné, špeciálne zamerané predmety, napr. antické grécke umenie. V akademickom roku 1999/2000 sa po prvý krát na FiF UK (a na Slovensku vôbec) otvorilo 5-ročné odborné magisterské štúdium

gréckej filológie. Neoddeliteľnou súčasťou študijného plánu sú popri obvyklých predmetoch tohto odboru aj prednášky z byzantských dejín a kultúry, seminár z byzantských autorov a dva semestre novogréckeho jazyka. Od začiatku akad. roka 1992/93 sa situácia v klasickej filológii na Slovensku zlepšila v tom, že sa dá študovať — a v jej rámci i gréčtina, hoci v obmedzenej miere podľa vyššie uvedeného modelu — aj na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Prešove a na novozaloženej Trnavskej univerzite. Rovnako sa grécky jazyk vyučuje aj na slovenských teologických fakultách.

Novogrécke štúdiá na Slovensku

Stav novogréckych štúdií na Slovensku nie je vôbec uspokojivý. V bývalom Československu existovali katedry novogréckych štúdií iba na univerzitách v Brne a v Prahe, a tak po rozpade štátu v roku 1993 zostalo Slovensko pokiaľ ide o novogrécke štúdiá takmer úplnou „sirotou“. Tento vývoj možno vysvetliť na základe nasledujúcich skutočností: Všetci Gréci, ktorí prišli po občianskej vojne v Grécku do Československa (cca. 12.000), boli umiestnení v Čechách, a teda iba tu boli vhodné podmienky pre založenie gréckych škôl, pre výuku novogréčtiny na jazykových školách a následne aj pre zriadenie univerzitných katedier novogréckych štúdií. Rozdelením zostalo Slovensko bez novogréckych štúdií a bez novogréčistov.

Výuka novogréckeho jazyka sa začala na Slovensku v roku 1991 pod vedením Petra Kuklicu, profesora starogréckej filológie, na Katedre klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Nová gréčtina sa učí dnes na uvedenej katedre v rámci študijného programu klasickej filológie (2 semestre, 2 hodiny týždenne). Pokiaľ ide o ostatné univerzity na Slovensku (na základe získaných informácií), vyučuje sa nová gréčtina, (ako voliteľný predmet), aj na Pravoslávnej teologickej fakulte v Prešove pod vedením profesora Jana Zozuláka, ktorý študoval teológiu v Grécku. Tu treba uviesť, že v súčasnosti študujú novogrécku filológiu na Masarykovej Univerzite v Brne tri Slovenky, prvá slovenská generácia novogréčistov, čo nás naplňuje nádejou. Iba na jednej jazykovej škole v Bratislave — pokiaľ je nám známe — sa vyučuje novogréčtina, a to od roku 1996. Učiteľmi sú spravidla grécki študenti Univerzity Komenského.

Katedra klasickej a semitskej filológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave sa snaží aspoň čiastočne pokryť nedostatok novogréckych štúdií na Slovensku tým, že vysiela najlepších študentov na štipendijné pobyty do Grécka, na kurzy gréckeho jazyka a kultúry. Všetky naše doterajšie snahy získať aspoň jedného lektora novogréckeho jazyka pre Slovensko boli zatiaľ neúspešné. Kultúrna dohoda medzi Gréckom a Slovenskom síce predpokladá aj spoluprácu v oblasti výuky oboch jazykov, ale tá je podmienená

výlučne reciprocitou, teda na to, aby mohol prísť lektor novogréckeho jazyka na Slovensko učiť novogréčtinu, musí súčasne grécka strana prejavíť záujem o lektora slovenského jazyka, ktorý by učil slovenčinu na nejakej gréckej univerzite. Grécke univerzity žiaľ doteraz takýto záujem neprejavili. S pomocou kolegov z Viedne a z Brna sa zatiaľ snažíme nájsť iné zdroje a iný spôsob riešenia tohto problému.

Pre podporu novogréckych štúdií na Slovensku sme v apríli 1998 založili Slovenskú spoločnosť novogréckych štúdií, ktorá bola v októbri 1998 prijatá do Európskej spoločnosti novogréckych štúdií. SSNŠ sa venuje organizácii prednášok na témy týkajúce sa gréckeho jazyka a kultúry, prednášajúcimi sú poprední zahraniční i domáci odborníci. Zároveň spoločnosť podáva pomocnú ruku záujemcom poskytovaním informácií o novogréckych štúdiách v susedných krajinách, o štipendijných pobytoch, o programoch výuky novogréckeho jazyka a pod.

Preklady z novogréckej literatúry (od 1975)

Andrulakis, Mimis: *Tiene v Aténach (Snové dialógy na prelome tisícročí)*.

Z gréckeho originálu preložila Mgr. Silvia Okáľiová, Bratislava 1999.

Elytis, Odysseas: *Dôstojné je. . .*, Bratislava 2001.

Fakinos, Aris: *Vangelisov stratený svet*. Z gréckeho originálu preložila Jarmila Šikrová, rod. Gavorová, Bratislava 1991.

Kavafis, Konstantinos: *Dokonané je*. Z gréckeho originálu preložil Ivan Gavora, prebásnil Pavol Janík, Bratislava 1989.

Kazantzakis, Nikos: *Krístus znovu ukrižovaný*. Z francúzskeho originálu preložil Milan Bartko, Bratislava 1965¹, 1983².

Poézia z kolísky poézie. Výber z diel autorov: Nikiforos Vrettakos, Ilias Simopoulos, Christos Kuluris, Panos Panajotunis. Z gréckeho originálu preložil Ivan Gavora, prebásnil Pavol Janík, Revue svetovej literatúry 3, 1988, str. 55-60.

Ritsos, Jannis: *Sonáta mesačného svitu*. Z francúzskeho originálu preložili Vladimír Reisel a Miroslav Válek, básnikove výroky o poézii z gréckeho originálu preložila Růžena Dostálová, Bratislava 1978.

Seferis, Jiorgos: *Argonauti*. Preložil Ivan Kupec, Bratislava 1973.

Tachtsis, Kostas: *Tretí venček*. Z gréckeho originálu preložil Ivan Gavora, Bratislava 1984.

Οι ελληνικές σπουδές στη Σλοβακία

JANA GRUSKOVÁ

Το πρώτο πανεπιστήμιο στο γεωγραφικό χώρο της σημερινής Σλοβακίας ιδρύθηκε από το βασιλιά Ματθία Α΄ Κορβίνο στη Μπρατισλάβα το 1465. Η «Academia Istropolitana» είχε τη Φιλοσοφική, την Ιατρική, τη Νομική και τη Θεολογική Σχολή. Δυστυχώς, δε διαθέτουμε κανένα τεκμήριο όσον αφορά τον χαρακτήρα και την έκταση διδασκαλίας των ελληνικών, την οποία όμως μπορούμε να την προϋποθέσουμε. Το πανεπιστήμιο έπαψε να λειτουργεί το 1490, μετά το θάνατο του ιδρυτή του.

Με τον Ανθρωπισμό της Αναγέννησης, την αναβίωση του ενδιαφέροντος για την κληρονομιά της Αρχαιότητας και το κύριο του ρητό το «ad fontes», αρχίζει για τον σλοβακικό πολιτισμό, όπως και για ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη, όσον αφορά τις ελληνικές σπουδές, μια καινούρια εποχή. Η πρώτη γνωστή μας ημερομηνία για τη διδασκαλία των ελληνικών στη Σλοβακία ανήκει ακριβώς σ' αυτή την περίοδο. Το 1539 ο Leonard Stöckel, διευθυντής και δάσκαλός του σχολείου της πόλης Bardejov — μια από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του ουγγρικού ανθρωπισμού, που υπήρξε μαθητής του Φιλίππου Μελάγχθωνος και του Βαλεντίνου Εκχίου — εισήγγε τα ελληνικά στο πρόγραμμα σπουδών του σχολείου. Στο δεύτερο μισό του 16ου αιώνα η ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία διδάσκεται και σε άλλα τρία σχολεία. Οι ανθρωπιστές μας υπήρξαν και σημαντικοί συλλέκτες ελληνικών χειρογράφων (π.χ. J. Sambucus). Το ενδιαφέρον για την ελληνική λογοτεχνία παρουσιάστηκε και στη μεταφραστική δράση, εμφανίζονται μεταφράσεις από τα ελληνικά στα λατινικά.

Και στην εποχή του μπαρόκ ήταν κυρίως τα μορφωτικά ιδρύματα (σχολεία, γυμνάσια, πανεπιστήμια) ο χώρος, όπου η γλώσσα και η καλαισθησία τελειοποιούνταν σύμφωνα με τα αρχαία ελληνικά και λατινικά υποδείγματα. Σπουδαίο ρόλο έπαιξε το Πανεπιστήμιο της Τрнаβα, που ιδρύθηκε το 1635, το 1777 όμως μεταφέρθηκε στη Βούδα (σημερινή Βουδαπέστη).

Στις αρχές του 19ου αιώνα εξελίχθηκε η μελέτη κλασικών έργων και οι μεταφραστικές δραστηριότητες κυρίως στο Ευαγγελικό Λύκειο της Μπρατισλάβας. Οι μεταφράσεις δημοσιεύονταν στο περιοδικό Týždenník. Ο J. Palkonič μετέφρασε αποσπάσματα από τον Ξενοφώντα, τον Όμηρο, τον Πλάτωνα, ο S. Rožnau από τους Έλληνες λυρικούς και από την Πιάδα και την Οδύσεια. Πολλές, κυρίως ποιητικές ήταν οι μεταφράσεις του J. Hollý (Θεόκριτος, Όμηρος) και του P. J. Šafárika (οι Νεφέλες του Αριστοφάνους). Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα τα γυμνάσια παρέμειναν κέντρα σπουδών της κλασικής φιλολογίας. Η — αμέσως απορριφθείσα — θεωρία για τη στενή συγγένεια ελληνικών και σλοβακικών με την οποία παρουσιάστηκε τον 19ο αιώνα ο καθηγητής των ελληνικών στην Ακαδημία

της Μπρατισλάβας (τότε Pozsony) Gregor Dankovský, μαρτυρεί φαντασίες (και επιθυμίες) για την αμοιβαία σχέση της σλοβακικής και ελληνικής λογοτεχνίας. Ενδιαφέρον είναι, πως ο Dankovský προσπάθησε να τεκμηριώσει τη θεωρία του βάσει των πρώτων στίχων της Ιλιάδας. Την ουσιαστική σύνδεση του ευρωπαϊκού, και επομένως και του σλοβακικού πολιτισμού με τον αρχαίο διατύπωσε πιο πετυχημένα, μα και λυπημένα ο J. M. Hurban (1817–1888), διαπρεπής αντιπρόσωπος του γλωσσικού κινήματος του L. Štúr: «Θα κλάψουν κάποτε πολύ τα έθνη για την τυφλότητά τους, δια την οποίαν άφησαν να εξαφανιστεί ο ελληνορωμαϊκός κλασικισμός από τα σχολεία τους.»

Το σχολείο και η μόρφωση έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο σ' όλη την ιστορική εξέλιξη της επιρροής του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στις επόμενες γενιές. Από την πρώην προνομιούχα θέση των κλασικών γλωσσών και του κλασικού πολιτισμού στη εκπαίδευση και στη μόρφωση έμειναν στη Σλοβακία της νέας εποχής μόνο ερείπια. Τα ελληνικά στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης βαθμηδόν περιορίζονταν προς όφελος των μαθηματικό-φυσικών μαθημάτων. Στην Αυστροουγγρική μοναρχία διατηρήθηκαν κατά τον νόμο XXX/1883 μέχρι το ιστορικό της τέλος. Μόνο τα τελευταία χρόνια πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έγιναν τα ελληνικά σε μερικά γυμνάσια προαιρετικά και μπόρεσαν να εναλλάσσονται με την ουγγρική λογοτεχνία και τη ζωγραφική. Μετά τη δημιουργία της πρώτης Τσεχοσλοβακικής Δημοκρατίας το 1918 τα γυμνάσια στη Σλοβακία αναδιοργανώθηκαν προς όφελος νεότερου τύπου. Τα ελληνικά έμειναν μάθημα των απολυτήριων εξετάσεων μόνο στα λεγόμενα κλασικά γυμνάσια, έναν παλαιότερο τύπο γυμνασίου με διδασκαλία και των δυο κλασικών γλωσσών (λατινικών και ελληνικών). Το σχολικό έτος 1919-20 υπήρχαν μόνο 3 γυμνάσια που κράτησαν το χαρακτήρα του κλασικού γυμνασίου (Malacky, Prešov, Komárno). Μετά την απελευθέρωση το 1945, στα πλαίσια της γενικής μεταρρύθμισης του σχολικού συστήματος η διδασκαλία κλασικών γλωσσών στα γυμνάσια σημαντικά περιορίστηκε. Κυριάρχησε η γνώμη ότι η υπερβολική έκταση κλασικών γλωσσών κατά την εποχή του καπιταλισμού βοηθούσε στο να διατηρείται ο προνομιούχος χαρακτήρας των γυμνασίων, η γενική ανομοιομορφία του μεσοαστικού σχολικού συστήματος και η μη πρόσβαση στα πανεπιστήμια για τους απόφοιτους άλλων μη γυμνασιακών σχολείων μέσης εκπαίδευσης. Μέχρι σήμερα είναι αισθητές οι συνέπειες αυτής της αντίληψης. Ως εξαίρεση πρέπει να αναφερθούν τα σχολικά έτη 1968/69–1971/72, όταν τα ελληνικά διδάσκονταν υποχρεωτικά στο 2ο και 3ο έτος του «κλασικού κλάδου» του «γενικού τύπου» σχολείου της μέσης εκπαίδευσης (SVŠ Bratislava, Novohradská ul.).

Κατά την πρώτη Τσεχοσλοβακική Δημοκρατία έγινε κέντρο κλασικής φιλολογίας — συμπεριλαμβανομένων και των ελληνικών σπουδών — η Φιλοσοφική Σχολή του νεογέννητου Πανεπιστημίου Comenius, το οποίο ιδρύθηκε το 1919. Ο κλάδος της κλασικής φιλολογίας, που άρχισε να λειτουργεί το 1922, είχε σκοπό

να προετοιμάζει δασκάλους ελληνικών και λατινικών μέσης εκπαίδευσης και να ερευνά την αρχαιότητα. Επί κεφαλής στάθηκαν οι Τσέχοι καθηγητές, ο Antonín Kolář και ο Jaroslav Ludvíkovský (1929/30). Χάρη στον Α. Kolář εμπλουτίστηκε αισθητά και η βιβλιοθήκη της έδρας. Μετά ακολούθησαν οι φοιτητές τους — κλασικοί φιλόλογοι ο M. Okál, J. Špaňár, I. Šafár, J. Hrabovský, J. Lacko. Λόγω της υποβάθμισης της διδασκαλίας των λατινικών και των ελληνικών στα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η έδρα άρχισε να ασχολείται ιδιαίτερα με την εκπαίδευση και αγωγή των επιστημόνων. Τα μέλη της ασχολούνταν εκτός από την έρευνα και με τις μεταφράσεις κυριότερων έργων (M. Okál μετέφρασε την Ιλιάδα και την Οδύσεια, τις κωμωδίες του Αριστοφάνους, τις τραγωδίες του Σοφοκλέους κ. ά., J. Špaňár μετέφρασε τους Διάλογους του Πλάτωνος, τον Λουκιανό, τον Αριστοτέλη κ. ά., P. Kuklica τη Ρητορική του Αριστοτέλους, τον Θουκυδίδη κ. ά., από τους άλλους να αναφερθούν ακόμη η Ε. Šimoničová και η Ε. Vajčíková). Η πολιτική ανατροπή του Φεβρουαρίου 1948 και η μεθεπόμενη εξέλιξη στιγματίσαν την κλασική φιλολογία, τους καθηγητές και τους φοιτητές της. Δημιουργήθηκαν μεγάλα τμήματα και η κλασική φιλολογία εντάχθηκε στο Τμήμα Σλοβακικών. Το 1954 δημιουργήθηκε Τμήμα Κλασικής, Ρομανικής και Σημιτικής Φιλολογίας, που ήταν μία θετική αλλαγή. Προϊστάμενος έγινε ο Miloslav Okál, ο πρώτος Σλοβάκος καθηγητής της κλασικής φιλολογίας στο εθνικό πανεπιστήμιο. Ο δεύτερος Σλοβάκος καθηγητής της κλασικής φιλολογίας ήταν από το 1969 ο Julius Špaňár, φοιτητής των καθηγητών της Μπρατισλάβας και της Λειψίας.

Μεγάλο επίτευγμα στα τέλη των 60' (1969) σήμανε η δημιουργία του περιοδικού *Graecolatina et Orientalia*, που εκδίδεται μέχρι σήμερα, στο οποίο τα μέλη της έδρας παρουσιάζουν, σε ξένες γλώσσες, τα αποτελέσματα της επιστημονικής τους έρευνας.

Τα γεγονότα μετά τον Αύγουστο 1968 έθιξαν δυσμενώς τη ζωή της έδρας. Πρώτα μεν σημειώθηκε εξαιρετικό ενδιαφέρον των φοιτητών ως αποτέλεσμα της σύντομης εποχής του φιλελευθερισμού, μετά δε, ως αντίδραση, ήρθε μεγάλος μαρασμός. Ορισμένο χρονικό διάστημα οι κλασικές σπουδές δεν δεχόταν καθόλου καινούργιους φοιτητές. Οι πολιτικοί αποφάσισαν να περιορίσουν το προσωπικό της έδρας και να «εξευτελίσουν» την κλασική φιλολογία. Πρώτο αποτέλεσμα ήταν η απαγόρευση της διδασκαλίας στον καθηγητή Špaňár και το 1976 με πίκρα εγκατέλειψε την έδρα ο καθηγητής Okál.

Η κατάσταση αμέσως μετά το Νοέμβριο 1989 δεν ήταν ικανοποιητική, έδινε όμως πιο ευνοϊκές προοπτικές. Μεγάλης σημασίας ήταν το γεγονός που το 1989 μπόρεσε να γυρίσει — μετά από 10 χρόνια — στο αρχικό τόπο της δουλειάς του ο Daniel Škoviera, που το Μάιο 1992 έγινε υφηγητής. Το 1991 ήρθε από την Πράγα ο τότε υφηγητής, αργότερα καθηγητής, Jan Burian, αναγνωρισμένος

ιστορικός της αρχαιότητας. Υπεύθυνος για τον κλάδο κλασικής φιλολογίας έγινε ο Peter Kuklica, φοιτητής του M. Okál.

Οι ελληνικές σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Comenius πραγματοποιούνταν μέχρι το ακαδημαϊκό έτος 1998/99 πάντοτε μόνο στα πλαίσια της κλασικής φιλολογίας, ενώ κυρίως τονίζονταν τα λατινικά. Από το ακαδημαϊκό έτος 1999/2000 (για πρώτη φορά στη Σλοβακία) άνοιξε και πλήρης (πενταετής) κύκλος σπουδών της ελληνικής φιλολογίας, γλώσσας και λογοτεχνίας. Αδιαχώριστο μέρος του προγράμματος μαθημάτων αποτελούν και 2 εξάμηνα νεοελληνικής γλώσσας, καθώς και διαλέξεις και σεμινάρια από τη βυζαντινή ιστορία, λογοτεχνία και πολιτισμό. Από τις αρχές του ακαδημαϊκού έτους 1992/93 υπάρχει κλασική φιλολογία επίσης στο Πανεπιστήμιο του Pavol Jozef Šafárik στο Prešov και στο Πανεπιστήμιο της Trnava. Και στα δυο πανεπιστήμια διδάσκονται τα αρχαία ελληνικά μόνο σε περιορισμένο βαθμό στα πλαίσια της κλασικής, κυρίως λατινικής, φιλολογίας. Τα ελληνικά διδάσκονται επίσης στις Θεολογικές Σχολές της Σλοβακίας.

Οι νεοελληνικές σπουδές στη Σλοβακία

Η κατάσταση των νεοελληνικών σπουδών στη Σλοβακία δεν είναι καθόλου ικανοποιητική. Στην πρώην Τσεχοσλοβακία λειτουργούσαν τμήματα νεοελληνικών σπουδών μόνο στα πανεπιστήμια του Μπρνο και της Πράγας, και έτσι άφησε η διάσπαση της Τσεχοσλοβακίας το 1993 τη Σλοβακία, όσον αφορά τα νέα ελληνικά, σχεδόν «ανελληνίστη». Η εξέλιξη αυτή μπορεί να εξηγηθεί από τα εξής δεδομένα: όσοι Έλληνες ήρθαν μετά τον Εμφύλιο πόλεμο στην Τσεχοσλοβακία (περίπου 12.000), εγκαταστάθηκαν στην Τσεχία, και για τον λόγο αυτό μόνο εκεί δημιουργήθηκαν κατάλληλες προϋποθέσεις για ίδρυση ελληνικών σχολείων, για διδασκαλία της νεοελληνικής στις σχολές ξένων γλωσσών, και επομένως και για ίδρυση πανεπιστημιακών εδρών νεοελληνικών σπουδών. Με το χωρισμό των δύο χωρών η Σλοβακία έμεινε χωρίς νεοελληνικές σπουδές και χωρίς νεοελληνιστές.

Η διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας στη Σλοβακία ξεκίνησε το 1991 με τα μαθήματα του Prof. Peter Kuklica, καθηγητή της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, στο Τμήμα Κλασικής Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Comenius της Μπρατισλάβας. Η νεοελληνική διδάσκεται σήμερα στο μόλις αναφερόμενο Τμήμα ως μάθημα του προγράμματος κλασικών σπουδών (2 εξάμηνα, 2 ώρες τη βδομάδα). Όσον αφορά τα άλλα πανεπιστήμια της Σλοβακίας (απ' ό τι έχουμε πληροφορηθεί), διδάσκονται τα νέα ελληνικά, ως επιλεγόμενο μάθημα, ακόμη στην Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Πρεσόβ (στην ανατολική Σλοβακία) με διδάσκοντα τον Prof. Jan Zozulák, ο οποίος σπούδασε θεολογία στην Ελλάδα. Εδώ πρέπει να επισημανθεί πως τρεις Σλοβάκες φοιτήτριες σπουδάζουν σήμερα νεοελληνική φιλολογία στο Πανεπιστήμιο του Μπρνο, και έτσι δημιουργείται η πρώτη γενιά Σλοβάκων νεοελλη-

Οι ελληνικές σπουδές στη Σλοβακία

νιστών, γεγονός που μας γεμίζει ελπίδες. Μόνο σε ένα σχολείο ξένων γλωσσών της Μπρατισλάβας (όσον μας είναι γνωστό) διδάσκονται τα νέα ελληνικά, από το 1996, με δασκάλους συνήθως τους Έλληνες φοιτητές που σπουδάζουν στο Πανεπιστήμιο Comenius.

Το Τμήμα Κλασικής Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Comenius Μπρατισλάβας προσπαθεί να καλύψει την έλλειψη νεοελληνικών σπουδών στη χώρα μας και με το που στέλνει τους πιο καλούς φοιτητές με υποτροφίες στην Ελλάδα, προς παρακολούθηση μαθημάτων σε διάφορα προγράμματα ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού. Όλες οι μέχρι σήμερα προσπάθειές μας να έρθει ένας λέκτορας της νεοελληνικής φιλολογίας στη Σλοβακία, τελείωσαν χωρίς θετικό αποτέλεσμα. Η μορφωτική συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Σλοβακίας, αν και προβλέπει συνεργασία και στη διδασκαλία των δύο γλωσσών, θέτει, δυστυχώς, τον όρο της αμοιβαιότητας, δηλαδή για το να έρθει ένας λέκτορας νεοελληνιστής στη Σλοβακία να διδάσκει τα νέα ελληνικά πρέπει ταυτόχρονα και ένα ελληνικό πανεπιστήμιο να θέλει να δεχτεί έναν σλοβακιστή να διδάσκει τα σλοβακικά, κάτι το οποίο καθιστά προς το παρόν αδύνατο λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος από ελληνικής πλευράς. Με τη βοήθεια και την υποστήριξη των συναδέλφων από τα Τμήματα Νεοελληνικών Σπουδών της Βιέννης και του Μπρνο προσπαθούμε όμως να βρούμε άλλους πόρους και άλλη λύση σ' αυτό το πρόβλημα.

Για την προώθηση νεοελληνικών σπουδών στη Σλοβακία ιδρύθηκε τον Απρίλιο 1998 η Σλοβακική Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών, η οποία στις 4 Οκτωβρίου 1998 εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών. Η ΣΕΝΣ ασχολείται με διοργάνωση διαλέξεων πάνω σε θέματα που αφορούν την ελληνική γλώσσα και πολιτισμό, με καλεσμένους επιστήμονες του εξωτερικού ή εσωτερικού, και συνάμα βοηθάει τους ενδιαφερόμενους με παροχή πληροφοριών για τις ελληνικές σπουδές στις γύρω χώρες, για τις υποτροφίες και τα προγράμματα εκμάθησης νέας ελληνικής γλώσσας.

Přednášky
České společnosti novořeckých studií

Jazykovou korekturu
provedla Markéta Kulhánková,
sazbu systémem T_EX
připravil Tomáš Hlavička.
Vydala Česká společnost novořeckých studií,
Arna Nováka 1, 660 88 Brno.
Náklad 110 výtisků.
Počet stran 96.
Brno 2002.